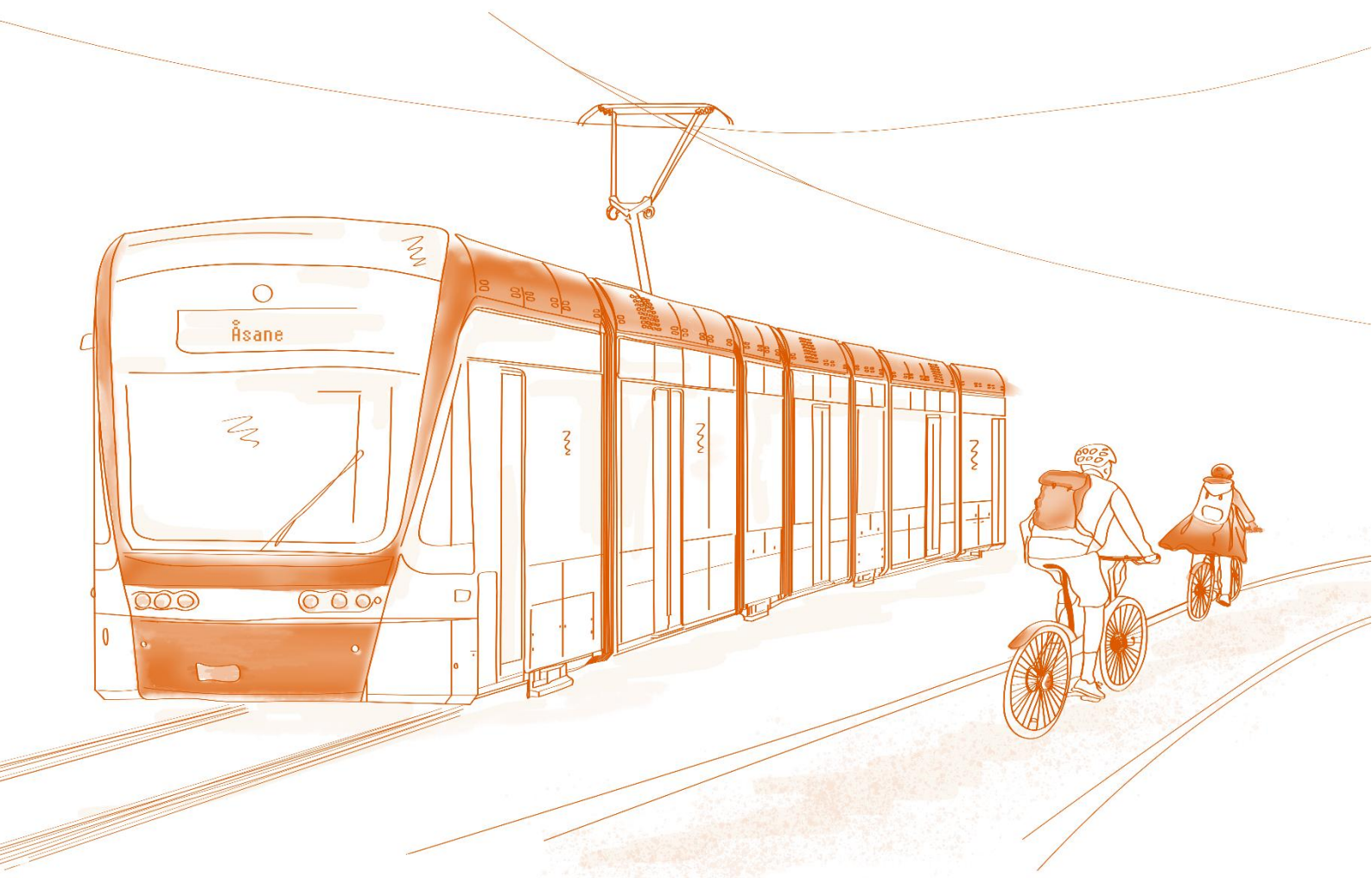

Reguleringsplaner og teknisk forprosjekt

BYBANEN OG HOVEDSYKKELROUTE FRA SENTRUM TIL SANDVIKEN

Reguleringsplan

Område B1 - Sentrum

Planid 71720000

KU Kulturmiljø Allehelgens gate – Heggebakken og parken Fredens Bolig

Oppdragsgiver: Bergen kommune
Oppdragsgivers kontaktperson: Torhild Wiklund
Rådgiver: Norconsult Norge AS
Oppdragsleder: Ivar Øvretveit
Fagansvarlig: Ole-Magne Nøttveit
Andre nøkkelpersoner: Siri Heimark, Eirik Herdlevær

Revisjon	Dato	Beskrivelse	Utarbeidet	Fagkontrollert	Godkjent
B01	03.07.26	Til gjennomgang hos kunde	Olnot	Sirhei	IOV
J02	25.09.26	Til bruk	Olnot	Sirhei	IOV

Dette dokumentet er utarbeidet av Norconsult som del av det oppdraget som dokumentet omhandler. Opphavsretten tilhører Norconsult. Dokumentet må bare benyttes til det formål som oppdragsavtalen beskriver, og må ikke kopieres eller gjøres tilgjengelig på annen måte eller i større utstrekning enn formålet tilsier.

Forord

Reguleringsplaner for Bybanes byggetrinn 5 til Åsane med bybane og hovedsykkelrute fra sentrum til Åsane, ble vedtatt i 2023. Her ble det, blant annet, regulert inn bybanetrasé langs Bryggen. I sak 334/24, «Avtale med Vestland fylkeskommune om tunneltrasé for Bybanen gjennom sentrum», vedtok Bystyret 2. oktober 2024 at det skulle utarbeides en ny reguleringsplan for strekningen mellom sentrum og Sandviken. Formålet var å unngå at Bybanen skulle føres langs Bryggen.

Som en oppfølging av dette vedtok Byrådet i januar 2025 oppstart av offentlig detaljreguleringsplan for Bybanen og hovedsykkelrute på strekningen sentrum – Sandviken. Det fremmes to detaljreguleringsplaner med teknisk forprosjekt:

1. Bybanen, delstrekning Kaigaten – Sandviken, Plan ID 71720000
2. Hovedsykkelrute, Torget – Skuteviken, Plan ID 71730000D

Denne rapporten er en tilleggsutredning til konsekvensutredningen fra 2013 for tiltak i områder som ikke har vært konsekvensutredet tidligere. Tilleggsutredningen omfatter både Allehelgens gate, Heggebakken og områdene rundt og omhandle påvirkning og konsekvens for eldre og nyere tids kulturminner og -miljø. I tillegg vil utredningen omfatte parken Fredens Bolig ved Ladegårdsgaten i Øvre Sandviken.

Utredningen er utført for Bergen kommune av Norconsult Norge as.

Bergen 25.09.2026

Sammendrag

Bergen Bystyre vedtok i møte 02.10.2024 «Avtale med Vestland fylkeskommune om tunneltrasé for Bybanen gjennom sentrum». Det ble blant annet vedtatt at Bergen Kommune starter regulering av en tunneltrasé hvor bybanelinjen mot Åsane legges langs Kaigaten, Christies gate, Allehelgens gate og Nygaten, med tunnelinnslag i Heggebakken.

Det foreligger en vedtatt reguleringsplan for bybane gjennom sentrum, med trasé over Torget og langs Bryggen. Konsekvensutredning for denne traseen ble gjennomført i 2013. Nederste del av Heggebakken var inkludert i denne konsekvensutredningen, som del av Nygaten. Det skal nå reguleres et større område for tunnelinnslag, det er derfor vurdert at det er behov for en tilleggsutredning for å belyse konsekvenser for kulturmiljø for å etterkomme kravene i forskrift om konsekvensutredninger, FOR-2017-06-21-854. Tilleggsutredningen vil omfatte både Allehelgens gate, Heggebakken og områdene rundt og omhandle påvirkning og konsekvens for eldre og nyere tids kulturminner og -miljø. I tillegg vil utredningen omfatte parken Fredens Bolig ved Ladegårdsgaten i Øvre Sandviken. Her planlegges det adkomst til underjordisk holdeplass. Dette området er heller ikke omfattet av tidligere utredninger.

Tiltaket er utredet etter Miljødirektoratets veileder (håndbok) for konsekvensutredning av klima og miljø (M-1941). Dette er i hovedsak fordi utredningsområdet er definert som en støttende verdi til Verdensarvstedet Bryggen. Metode for KUVA (Konsekvensutredning for verdensarv) er nå knyttet til metoden M-1941 i det norske utredningsregimet. Utredningen støtter seg imidlertid på tidligere utredninger.

For området i sentrum, Allehelgens gate – Heggebakken, er det definert 7 delområder. Ett av disse områdene, Domkirken med middelalderse gateløp, er vurdert til svært stor verdi. For området rundt Fredens Bolig er det definert 6 delområder.

For området i sentrum er tiltaket vurdert å medføre svært stor negativ konsekvens etter M-1941, dette innebærer at tiltaket medfører forringelse eller ødeleggelse av nasjonalt viktig kulturmiljø. Dette skyldes i hovedsak rivning av fire av Bergen Katedralskoles fem bygninger som direkte og indirekte følge av tiltaket, og fordi tiltaket er i konflikt med middelalderstrukturer under bakken. Det er bevarte deler av en middelaldermur i området, som etter alt å dømme har vært del av fransiskanernes kloster i Vågsbunnen.

For Fredens bolig i Fjellsiden er tiltaket vurdert å medføre middels negativ konsekvens etter M-1941. Planforslaget viser en god tilpasning og tilbakeføring av miljøet og gjør at konsekvens ikke er høyere her.

Konsekvensutredningen vurderer ikke tiltakets virkning på grunnvann i middelalderbyen, ettersom tunnelpåhugg i Heggebakken og atkomst i Fredens bolig er deler av et større tunnelanlegg som må undersøkes samlet, for å kartlegge og utrede hydrogeologiske virkninger.

(Oppsummerende tabeller for konsekvens er vist på følgende side)

Allehelgens gate – Heggebakken

Delområde	Verdi	Konsekvensgrad
1 – Domkirken	Svært stor	2-
Domkirken under bakkenivå	Svært stor	3-
2 – Bergen Katedralskole	Stor	3-
... under bakkenivå	Stor	3-*
3 – Heggebakken og Asylplass	Stor	3-
... under bakkenivå	Stor	3-
4 – Marken	Stor	1-
...under bakkenivå	Stor	2-
5 – Urban kvartalsbebyggelse	Middels	0
6 – Politihuset og bank	Noe	0
7 – Rådhuskvartalet (nordre)	Stor	1-
...under bakkenivå	Stor	3-*
Samlet konsekvens		Svært stor negativ konsekvens
Begrunnelse for samlet konsekvens		Samlet konsekvens er begrunnet i at seks delområder har konsekvensgrad 3 minus, dette skyldes konflikt med bygningsmassen Bergen Katedralskole, og konflikt med automatisk fredede kulturminner i grunnen i Kong Oscars gate og Heggebakken. Dette kan også gjelde i grunnen under Bergen Katedralskole og i Allehelgens gate, men konflikt er ikke verifisert i disse områdene. En overvekt av konsekvensgrad 3 minus gir samlet svært stor negativ konsekvens, som innebærer at tiltaket medfører forringelse eller ødeleggelse av nasjonalt viktig kulturmiljø

* Kunnskapsgrunnlaget er svakt for vurdering av konsekvensgrad i dette delområdet

Fredens bolig i Fjellsiden

Delområde	Verdi	Konsekvensgrad
8 – Fredens Bolig	Middels	2-
9 – Ladegårdsgaten	Stor	1-
10 – Arbeiderboligen	Stor	0
11 – Krohnengen skole	Middels	0
12 – Krohnenggaten	Middels	0
13 – Øvre Ladegården	Middels	0
Samlet konsekvens		Middels negativ konsekvens
Begrunnelse for samlet konsekvens		Samlet konsekvens vektlegger konsekvensgrad for kulturmiljøet hvor det faktiske inngrepet skjer. Lavere konsekvensgrader vurderes derfor ikke å gi samlet lavere konsekvens

Innhold

FORORD	2
SAMMENDRAG	3
1 BAKGRUNN.....	6
2 TILTAKSBESKRIVELSE.....	7
2.1 BANETRASÉ OG TUNNELPORTAL	8
2.2 UTGANG VED PARKEN FREDEN BOLIG.....	12
3 METODE	15
3.1 M-1941	15
3.2 HÅNDBOK 140 – TILLEGGSUTREDNING ETTER ANNEN METODE	20
3.3 FORHOLDET TIL KUVA.....	21
3.4 INFLUENSOMRÅDE	22
4 VERDIVURDERING.....	24
4.1 OMRÅDEBESKRIVELSE	24
4.2 SENTRUM.....	31
4.3 FJELLSIDEN VED «FREDENS BOLIG»	64
4.4 OPPSUMMERING.....	77
5 VURDERING AV PÅVIRKNING OG KONSEKVENS	79
5.1 SENTRUM.....	79
5.2 FJELLSIDEN VED FREDENS BOLIG	91
5.3 SAMMENSTILLING AV KONSEKVENS	97
KILDER.....	98

1 Bakgrunn

Bergen Bystyre vedtok i møte 02.10.2024 «Avtale med Vestland fylkeskommune om tunneltrasé for Bybanen gjennom sentrum». Det ble blant annet vedtatt at Bergen Kommune starter regulering av en tunneltrasé hvor bybanelinjen mot Åsane legges langs Kaigaten, Christies gate, Allehelgens gate og Nygaten, med tunnelinnslag i Heggebakken.

Det foreligger en vedtatt reguleringsplan for bybane gjennom sentrum, med trasé over Torget og langs Bryggen. Konsekvensutredning for denne traseen ble gjennomført i 2013. Nederste del av Heggebakken var inkludert i denne konsekvensutredningen, som del av Nygaten. Det skal nå reguleres et større område for tunnelinnslag, det er derfor vurdert at det er behov for en tilleggsutredning for å belyse konsekvenser for kulturmiljø for å etterkomme kravene i forskrift om konsekvensutredninger, FOR-2017-06-21-854. Tilleggsutredningen vil omfatte både Allehelgens gate, Heggebakken og områdene rundt og omhandle påvirkning og konsekvens for eldre og nyere tids kulturminner og -miljø. I tillegg vil utredningen omfatte parken Fredens Bolig ved Ladegårdsgaten i Øvre Sandviken. Her planlegges det for adkomst til underjordisk holdeplass. Dette området er heller ikke omfattet av tidligere utredninger.

Den opprinnelige konsekvensutredningen ble gjennomført etter Statens vegvesens Håndbok 140 Konsekvensanalyser, før dagens krav til konsekvensutredning av verdensarv. Det ble derfor senere gjennomført konsekvensutredning for Verdensarv (KUVA) i forbindelse med den regulerte traseen.

Denne konsekvensutredningen vil bli gjennomført etter Miljødirektoratets veileder (håndbok) for konsekvensutredning av klima og miljø (M-1941). Dette er i hovedsak fordi utredningsområdet er definert som en støttende verdi til Verdensarvstedet Bryggen, og KUVA nå er knyttet til metoden M-1941 i det norske utredningsregimet.

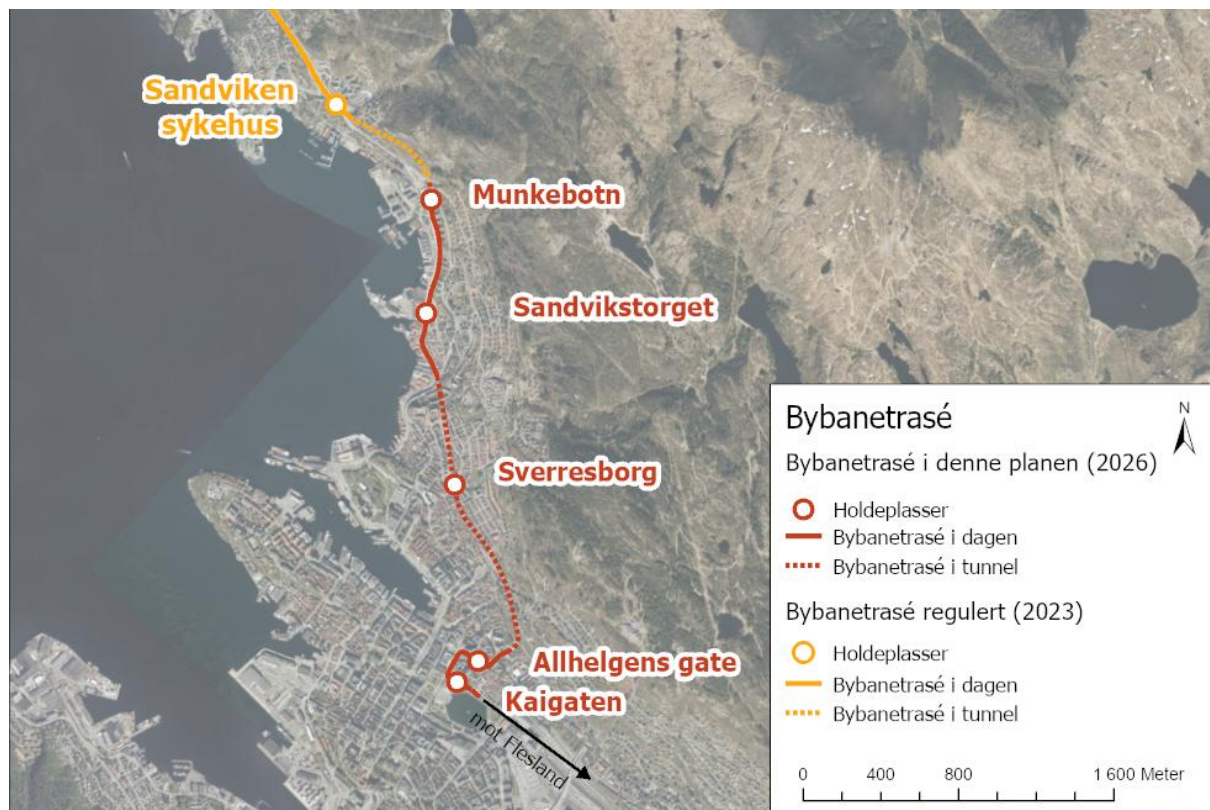
Utredningen vil derfor være et supplement til eksisterende KU som er utarbeidet i 2013 etter Håndbok 140, og bør ligge på et tilsvarende nivå, men må utredes etter M-1941 for å svare ut KUVAs behov.

2 Tiltaksbeskrivelse

Bybanetraseen planlegges fra Kaigaten til Sandviken. Den planlegges delvis i tunnel og delvis i dagen. Det er planlagt holdeplasser ved:

- Kaigaten
- Allehelgens gate
- Sverresborg (underjordisk holdeplass), utgang mot Sandbrogaten og ved parken Fredens Bolig
- Sandvikstorget
- Munkebotn

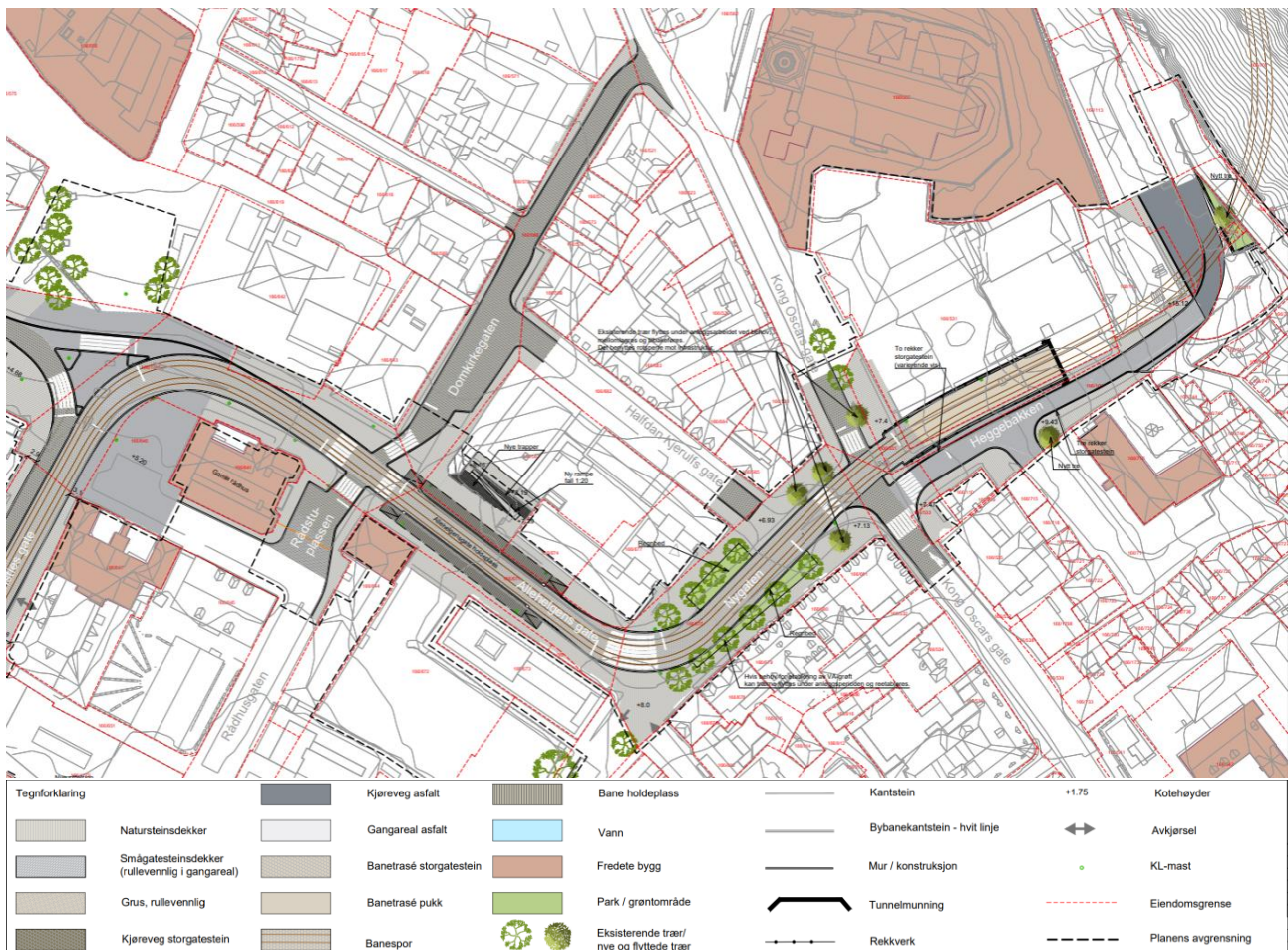
Bybanen planlegges fra holdeplass i Kaigaten, i et dagstrekk på ca. 450 m via Christies gate, Allehelgens gate og Nygaten til tunnellinnslag ved Heggebakken. På dette strekket foreslås en holdeplass i Allehelgens gate, som kan avlaste holdeplassen i Kaigaten for reisende til og fra nord. Fra Heggebakken planlegges Bybanen i en ca. 1500 meter lang tunnel til Sjøgaten ved Slaktehustomten. Om lag 930 m fra innslaget i Heggebakken er det foreslått en underjordisk holdeplass ved Sverresborg med utgang både i Sandbrogaten/ Øvre Sandviksvei og ved parken Fredens bolig. Bybanetraseen er deretter planlagt i dagen langs Sjøgaten/ Sandviksveien i et strekk på ca. 900 meter. På dette strekket er det foreslått holdeplasser ved Sandvikstorget og Munkebotn. Fra Munkebotn planlegges banen i tunnel videre til holdeplass ved Sandviken sykehus. Tunnelstrekket og holdeplassen ved Sandviken sykehus forblir uendret i samsvar med vedtatt plan for deler av DS2. Deler av strekningen har vært utredet tidligere. I denne rapporten utredes resterende del av strekningen, dette er fra og med Allehelgens gate til tunnellinnslag i Heggebakken, samt utgang ved parken Fredens Bolig. Denne strekningen blir nærmende beskrevet i dette kapitlet.

Figur 2-1: Forslag til ny banetrasé fra Kaigaten til Sandviken sykehus.

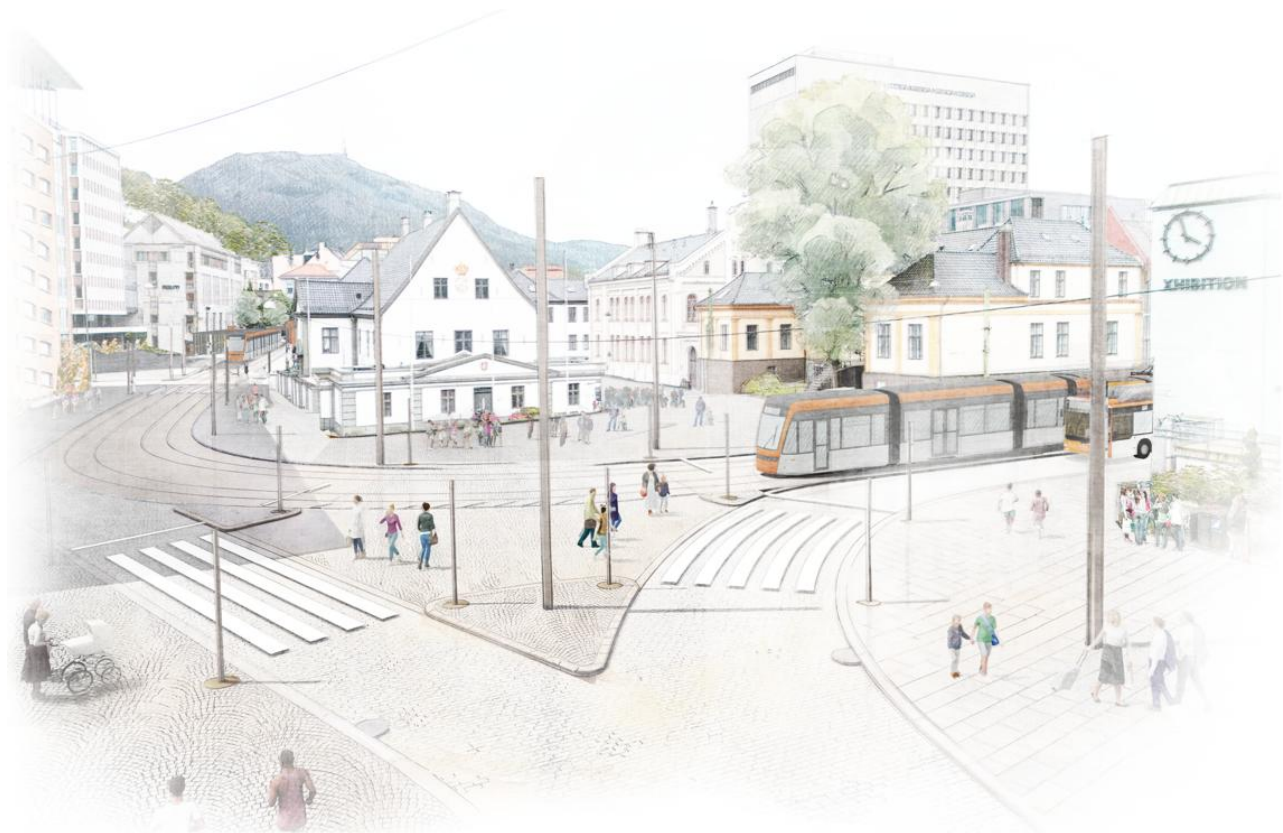
2.1 Banetrasé og tunnelportal

Foreslått banetrasé gjennom sentrum kobler seg på eksisterende trase i Kaigaten ved Peter Motzfelds gate. Videre går banetraseen nordover i Christies gate og mot øst i Allehelgens gate.

Figur 2-2: Allehelgens gate, Nygaten og Heggebakken, utsnitt av landskapsplan

Rådstuplassen, plassdannelsen utenfor Gamle Rådhus og Hagerupgården, er et byrom med stort potensial i forlengelsen av Vågsallmenningen. På nordsiden av banetraseen, mot Vågsallmenningen, vil det etableres et bygulv der det kun vil gå et begrenset antall busser (buss fra Kalfaret). Rådstuplassen, på sørsiden, er foreslått etablert med et enkelt, enhetlig plassgulv i naturstein som knytter bygningsvolumene tettere sammen og som fremhever de historiske linjene. Videre utvikling av Rådstuplassen inngår i plan for Rådhuskvarialet.

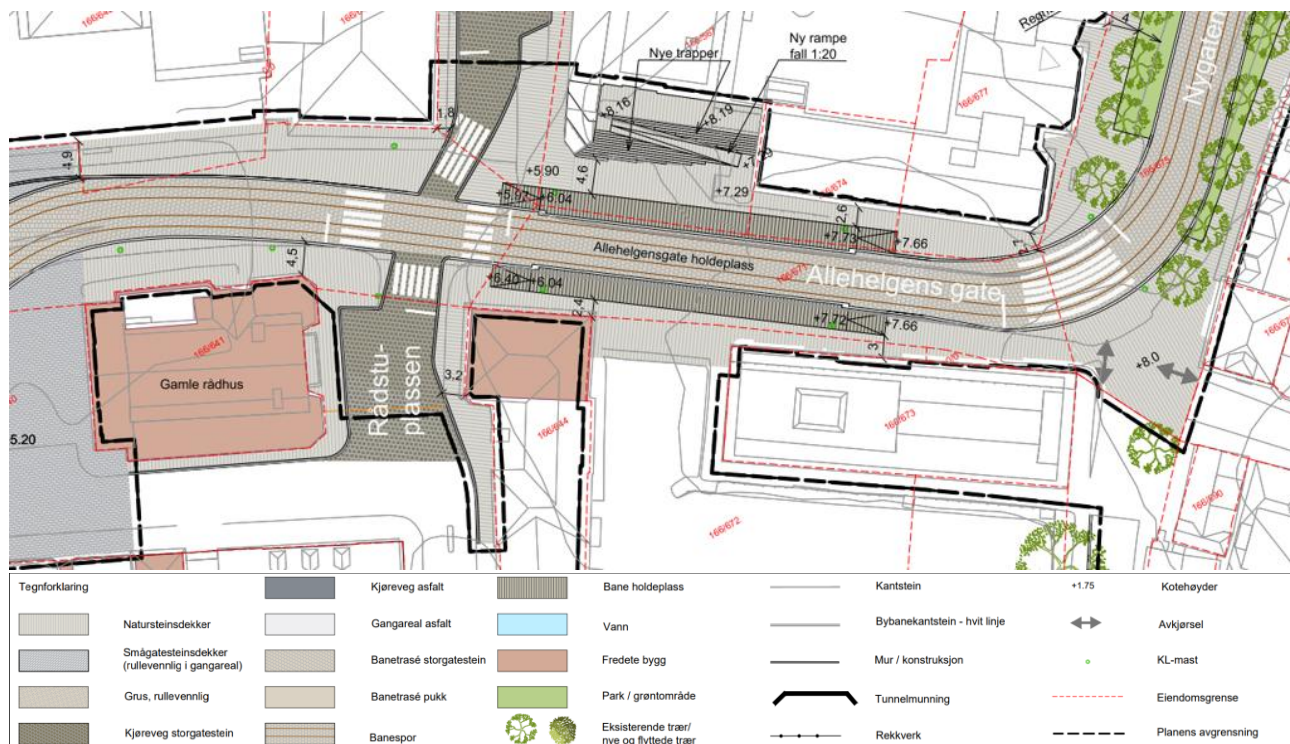

Figur 2-3: Illustrasjon mot holdeplass i Allehelgens gate sett fra Småstrandgaten.

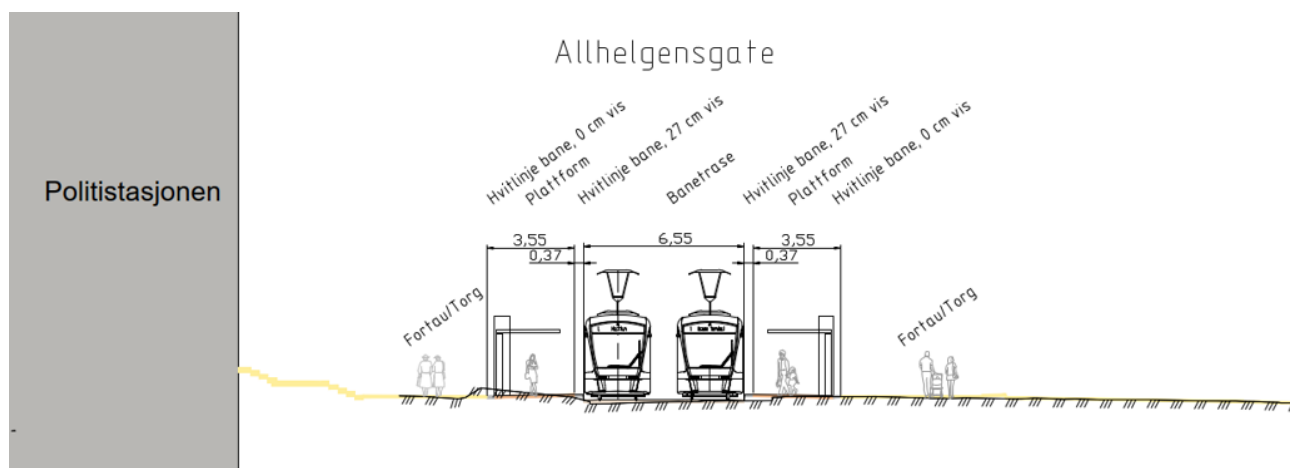
Videre inn i Allehelgens gate legges banen langs eksisterende kjørebane. Gatekryssene bygges om for å tilpasses nødvendig høyde og utforming for banen. I banesporet i Allehelgens gate åpnes det for buss i spor, med tilkobling fra Kong Oscars gate og videre mot Småstrandgaten.

Ny holdeplass etableres utenfor dagens politistasjon og Magistratbygningen, sentrert i gateløpet og plattformene er integrert i fortauet. Holdeplassen er plassert slik at aksene fra Domkirken, gjennom Domkirkegaten og Rådhuskvartalet, til bybaneholdeplassen i Kaigaten holdes åpen. Den eksisterende rampen inn til politihuset fjernes for å gi plass til passasje bak holdeplassen. Eksisterende trapp erstattes med en ny kombinert trapp/ rampe til inngangspartiet.

Gangfeltet tilknyttet plattformen på vestsiden signalreguleres sammen med kryssende kjøreveier i Domkirkegaten og Rådstuplassen, inkludert tilhørende gangfelt. Gangkryssingen over banen ved holdeplassen på østsiden, mot Marken, vil derimot ikke være signalregulert.

Figur 2-4: Allehelgens gate holdeplass, utsnitt av landskapsplan

Figur 2-5: Snitt holdeplass Allehelgens gate.

Fra Allehelgens gate føres banen langs dagens kjørevei i Nygaten. I svingen mellom Nygaten og Allehelgens gate etableres et gangfelt. Dette gangfeltet signalreguleres.

Den eksisterende alléen i Nygaten opprettholdes i stor grad, med enkelte unntak som følge av nødvendige arbeider knyttet til infrastruktur. Langs banetraseen etableres det i tillegg brede fortau med integrerte regnbed.

Halvdan Kjerulfs gate stenges for ordinær ferdsel, men holdes åpen for utrykningskjøretøy. Gaten utformes med nedsenket profil for å opprettholde funksjonen som flomvei.

Banen krysser Kong Oscars gate i plan, der eksisterende kryss bygges delvis om i retning Heggebakken. Krysset, inkludert gangfelt over både kjørevei og banetrase, signalreguleres.

Tunnelportal etableres i området der dagens administrasjonsbygg ligger. Den første delen av kulvert, omtrent 45 meter, vil være åpen, med støttemur på hver side av banen, før den lukkes omtrent ved skillet i administrasjonsbygget. Fra portalen til påhugg i fjell er det om lag 60 meter. Total lengde for konstruksjonen er dermed ca. 105 m, med maks fall på 6%. Vegger i portalen kan støpes mot forskaling som lektes mot berg eller spunt. Etter støp fylles rom mellom vegg og berg/spunt med betong eller lette masser. Forskaling kan stå igjen bak vegg. Deler av bygningsmassen ved Bergen katedralskole må rives, og det legges til rette for oppføring av nye bygg. Som nevnt er det planlagt åpen kulvert de første 45 meter fra Kong Oscars gate, dette skyldes blant annet krav til avstand mellom portal og krysningspunkter. Planforslaget åpner imidlertid for at det etableres en lengre kulvert dersom det er vurdert som nødvendig å bygge på dette arealet.

Gaten Heggebakken reguleres og opparbeides til gatetun, planlagt opparbeidet med smågatestein tilpasset det historiske trehusmiljøet og det fredete Bergen Barneasyl. Langs fasadene er det planlagt rullevennlige heller av skifer. Øverst i Heggebakken skal det bygges teknisk rom og trafo. Dette skal innlemmes i en ny natursteinsmur. Det legges opp til å plante en hegg på fortauet sør for Bergen Barneasyl og et tre i grøntarealet ved teknisk rom og trafo.

I forbindelse med etablering av ny banetrasé er det planlagt omlegging av eksisterende infrastruktur som kommer i konflikt med traseen. I tillegg vurderes nye infrastrukturløsninger der dette er hensiktsmessig. Et viktig prinsipp er å begrense mengden infrastruktur under selve banetraseen av hensyn til drift og vedlikehold. Samtidig må ny infrastruktur ivaretas innenfor trange byrom, der store arealer beslaglegges til kabelfritt profil langs banen.

Figur 2-6: Portal Heggebakken, utsnitt fra visualisering

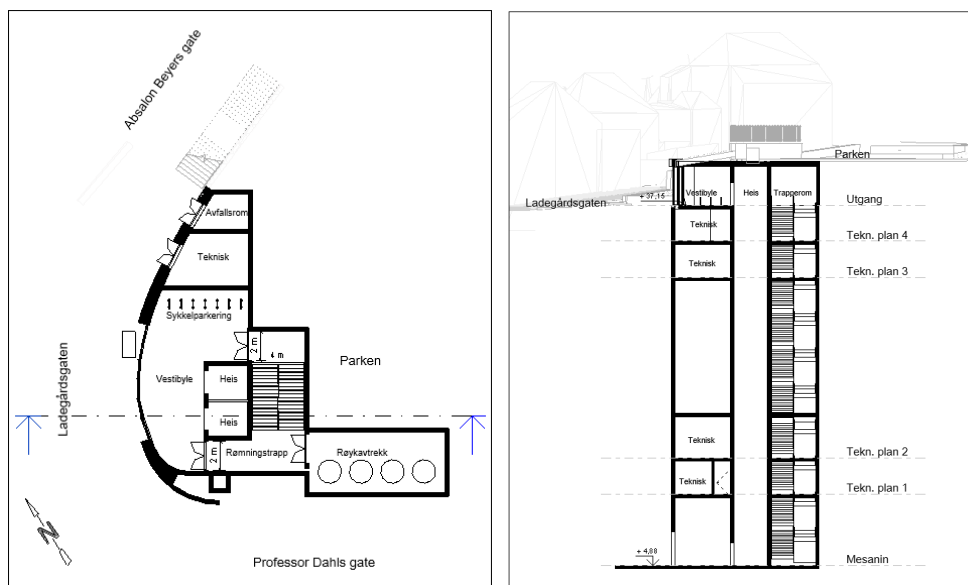
2.2 Utgang ved parken Freden Bolig

Sverresborg holdeplass er utformet som en fjellhall med plattformlengde på 50 meter, i tillegg til noen rom for teknisk innredning. Den ligger plassert omtrent 35 høydemeter under Ladegårdsgaten / Repslagersgaten på rundt kote -1, med svak stigning fra sør til nord. Holdeplassen vil få to adkomster, som vender seg vinkelrett i hver sin retning ut fra holdeplassens mesaninnivå, til Sandbrogaten og til parken Fredens Bolig

Mot Øvre Sandviken etableres det et trappetehus i en åpen byggegrop (sjakt), som kommer opp i nedre del av parken Fredens Bolig ved Ladegårdsgaten. Adkomstbygget vil ha en høyde på litt over 30 meter fra holdeplassen, men bygget vil kun rage noen få meter over terreng. Bygget vil inneholde to publikumsheiser og trappeløp for rømning. I tillegg vil adkomstbygget huse en del teknisk innredning og øvrige fasiliteter for drift og sikkerhet til holdeplassen, deriblant brannventilasjon. Begge adkomstbyggene tilpasses arealene de ligger i, og bygges inn i terreng og park slik at avtrykket blir så beskjedent som mulig. Parkarealene til Fredens Bolig skal reetablert i størst mulig grad i etterkant av byggeperioden.

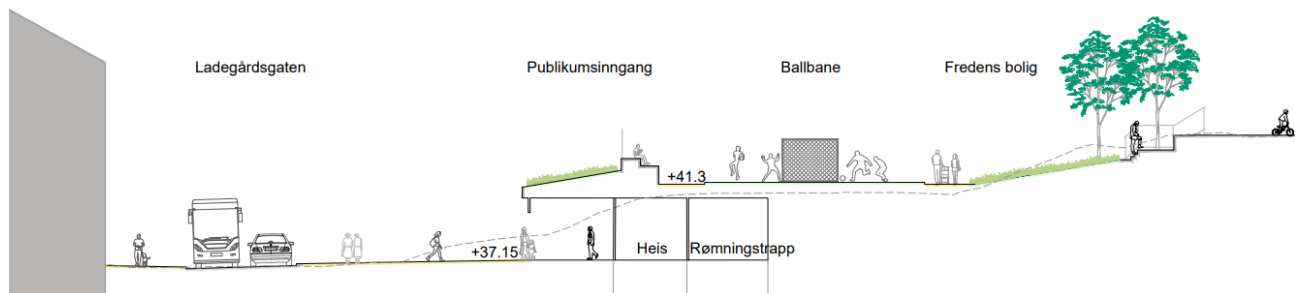
Figur 2-7: Holdeplass med adkomsttunneler og adkomstbygg

Figur 2-8: Plan og snitt av adkomstbygg i Fredens bolig med vestibyle, heis, rømningstrapp, avfallsrom og teknisk rom. Bygg for røykavtrekk er plassert i bakkant av publikumsbygget.

Snitt ved Fredens bolig

A

Figur 2-9: Terrengsnitt ved Fredens bolig. Mulig utforming av inngang til underjordisk holdeplass og reetablering av park. Stiplet linje er eksisterende terreng.

Figur 2-10: Utsnitt landskapsplan utgang Fredens bolig. Mulig utforming av inngang til underjordisk holdeplass og reetablering av park.

Utgangen fra bybaneholdeplassen ved Fredens bolig vil føre til at store deler av parken må fjernes og reetableres. Det tilstrebes å beholde det samme uttrykket som i dag, men med et adkomstbygg som har synlig fasade ut mot gaten, men ellers er integrert i terrenget i parken. Foran inngangen etableres et lite torg.

Ballbanen vil reetableres på taket av adkomstbygget. Tett opp mot ballbanen vil det bli flere store rør for utkast av luft. Da disse vil bli et fremmedelement i landskapet er dette tenkt kompensert med stedstilpasset materialbruk av høy kvalitet. Strukturen med trapper og gangveier opp langs murene blir gjenbrukt, og dette muliggjør en trinnfri gangveg opp i parken. Store parktrær må erstattes for å kunne gi tiltaket et parkpreg som i dag. Eksisterende murer skal i størst mulig grad bevares og stein og portstolper gjenbrukes. Eksisterende sykkelbane vil også reetableres.

Figur 2-11: Illustrasjon av inngang ved Fredens bolig. Torg i forkant, ballbane på takkonstruksjonen.

3 Metode

3.1 M-1941

Tiltaket utredes etter Miljødirektoratets veileder «Konsekvensutredning av klima og miljø» M-1941 [1].

Metoden for det enkelte fagtema er delt inn i fem steg:

- **Steg 1:** Inndeling i delområder
- **Steg 2:** Vurdering av verdi for hvert delområde
- **Steg 3:** Vurdere påvirkning for hvert delområde
- **Steg 4:** Vurdere konsekvens for hvert delområde
- **Steg 5:** Vurdere samlet konsekvens for hvert alternativ

Tre begreper står sentralt i metoden. Med **verdi** menes en vurdering av hvor stor betydning et område har for et fagtema. Med **påvirkning** menes en vurdering av hvordan det samme området påvirkes som følge av et definert tiltak. **Konsekvens** kommer fram ved sammenstilling av verdi og påvirkning i henhold til matrisen i Figur 3-2. Konsekvensen er en vurdering av om et definert tiltak vil medføre bedring eller forringelse i et område.

3.1.1 Referansealternativ

Påvirkning og konsekvenser av tiltaket vurderes i forhold til et referansealternativ. For utredninger knyttet til detaljreguleringsplan for Bybanen, delstrekning Kaigaten – Sandviken, utgjør nullalternativet dagens situasjon fremskrevet til 2050 der vedtatt alternativ for trafikkplan sentrum er etablert. Trafikkplan sentrum er en plan for regulering og trafikkomlegging i Bergen sentrum med sikte på å nå målene som er satt for byutvikling og mobilitet. Konkret innebærer trafikkplan sentrum at trafikkmønsteret i sentrum endres, der hovedgrepet er at biltrafikk over Torget og langs Bryggen ikke lenger blir tillatt. For temaet og analyseområdet i denne tilleggsutredningen har ikke omleggingen av trafikk som følge av trafikkplan sentrum særlig betydning. Det er heller ikke forventet vesentlige endringer i bystruktur og bebyggelse frem mot 2050. Derfor er denne analysen utført som en vurdering av konsekvenser sammenliknet med dagens situasjon.

3.1.2 Registreringskategorier

Etter metoden skal utredningsområdet deles inn i mindre, enhetlige delområder. Registreringskategoriene for tema kulturmiljø går fram av Miljødirektoratets veileder M-1941, men vises ikke nærmere her, da alle kan sies å falle inn under kategorien Kulturmiljøer i byer og tettsteder.

For definisjon og avgrensning av delområder har M-1941 forslag til ulike tilnærminger og analyser knyttet til delområdets skala, inspirert av DIVE-metodikk.

I denne utredningen er inndelingen basert på nåværende stående kulturminner. Denne presiseringen er viktig, særlig for delområde 1-3. Alle tre delområdene kan historisk knyttes til middelalderens olavskirke og kloster (delområde 1), alle tre delområdene er også historisk tett knyttet til skolevirksomhet (delområde 2).

Det understrekes også at tiltaket finner sted innenfor middelalders bygrunn som er automatisk fredet, og i et større bymiljø med store kulturminneverdier. Avgrensning av delområder i denne utredningen betyr dermed ikke at områder utenfor et gitt delområde ikke har verdi.

3.1.3 Vurdering av verdi

Hvert delområde gis en verdi som vurderes etter verdikriterier gitt i Miljødirektoratets veileder, se tabell 3-1. I verddivurderingen benyttes en fem-trinns skala fra ubetydelig til svært stor. Delområder verdisettes og framstilles på et verdikart med tilsvarende farger.

Tabell 3-1: Verdikriterier for fagtema kulturmiljø (M-1941 – tabellen fortsetter på neste side).

Verdikategori	Uten betydning for KU	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
Kulturminnet/ kulturmiljøet har betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder	Kulturminnet/ kulturmiljøet har svært begrenset betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder . Andre kulturmiljøer vil kunne gi mer kunnskap om samme periode/tema.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har begrenset betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder , både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder , både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har stor betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder , både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer. Kulturminnet/ kulturmiljøet vil kunne bidra med unik kunnskap om perioder eller tema som er dårlig dekket av skriftlige kilder.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har svært stor betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder , både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer. Kulturminnet/ kulturmiljøet vil kunne bidra med omfattende og unik kunnskap om perioder eller tema som er dårlig dekket av skriftlige kilder.
Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til tro eller tradisjoner	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i svært liten grad knyttet til tro eller tradisjoner .	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i noen grad knyttet til tro eller tradisjoner .	Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til tro eller tradisjoner .	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i stor grad knyttet til viktig tro eller tradisjoner .	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i svært stor grad, og på en godt lesbar måte, knyttet til svært viktig tro eller tradisjoner .
Kulturminnet/ kulturmiljøet er av betydning for en eller flere etniske grupper (den samiske urbefolkningen, nasjonale minoriteter eller andre etniske grupper)	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder få elementer, som også er av begrenset betydning for en eller flere etniske grupper	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder noen elementer som er av noe betydning for en eller flere etniske grupper	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder flere elementer som er karakteristiske og av betydning for en eller flere etniske grupper	Kulturminnet/ kulturmiljøet er helhetlig, karakteristisk, og av stor betydning for en eller flere etniske grupper	Kulturminnet/ kulturmiljøet er helhetlig, godt bevart, karakteristisk, og av særlig stor betydning for en eller flere etniske grupper
Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med betydning for historien	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i svært liten grad knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med betydning for historien.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er til en viss grad knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med noe betydning for historien.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med betydning for historien.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er klart knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med stor betydning for historien.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er klart knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial sammenheng med særlig stor betydning for historien på en lett lesbar måte.
Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/ utviklingen	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer i svært liten grad en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/ utviklingen.	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer til en viss grad en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/ utviklingen.	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/utviklingen.	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer i stor grad en eller flere faser eller virksomheter med særlig betydning for historien/ utviklingen.	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer i svært stor grad og på en tydelig måte en eller flere faser eller virksomheter med særlig betydning for historien/utviklingen

Verdikategori	Uten betydning for KU	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder og preges av verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner av kunstnerisk verdi	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder i svært liten grad verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med kunstnerisk verdi	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder og preges av byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med kunstnerisk verdi av begrenset betydning	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder og preges av verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med kunstnerisk verdi	Kulturminnet/ kulturmiljøet er helhetlig, og preges i stor grad av særlig verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med stor kunstnerisk verdi	Kulturminnet/ kulturmiljøet er helhetlig og velbevart, og preges i svært stor grad av særlig verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med særlig stor kunstnerisk verdi
Kulturminnene/ kulturmiljøet har en klar, intern kultur-historisk sammenheng, en klar byform eller bystruktur av historisk betydning og/eller viser en klar sammenheng mellom natur/kultur	Kulturminnet/ kulturmiljøet har ingen intern kultur-historisk sammenheng, en klar byform eller bystruktur av historisk betydning eller sammenheng mellom natur/kultur	Kulturminnet/ kulturmiljøet har til en viss grad en intern kultur-historisk sammenheng, en klar byform eller bystruktur av historisk betydning og/eller viser til en viss grad sammenheng mellom natur/kultur	Kulturminnet/ kulturmiljøet har en klar, intern kultur-historisk sammenheng, en klar byform eller bystruktur av historisk betydning og/eller viser en klar sammenheng mellom natur/kultur	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i stor grad en klar, intern kultur-historisk sammenheng, en klar byform eller bystruktur av historisk betydning og/eller viser i stor grad en klar sammenheng mellom natur/kultur	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i svært stor grad en klar, intern kulturhistorisk sammenheng som er lesbar og godt bevart, en klar byform eller bystruktur av historisk betydning og/eller viser i svært stor grad en klar sammenheng mellom natur/kultur
Kulturminnet/ kulturmiljøet har en bruk som er forenlig med kulturminne-interessene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i svært liten grad en bruk som er forenlig med kulturminne-interessene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i en viss grad en bruk som er forenlig med kulturminne-interessene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling	Kulturminnet/ kulturmiljøet har en bruk som er forenlig med kulturminne-interessene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i stor grad en bruk som er forenlig med kulturminne-interessene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i svært stor grad en bruk som er forenlig med kulturminne-interessene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling

3.1.4 Vurdering av påvirkning

Påvirkning er et uttrykk for endringer det aktuelle tiltaket vil medføre i et delområde. Skalaen for påvirkning er glidende og går fra sterkt forringet til forbedret, se figur 3-1.

Figur 3-1: Skala for vurdering av påvirkning.

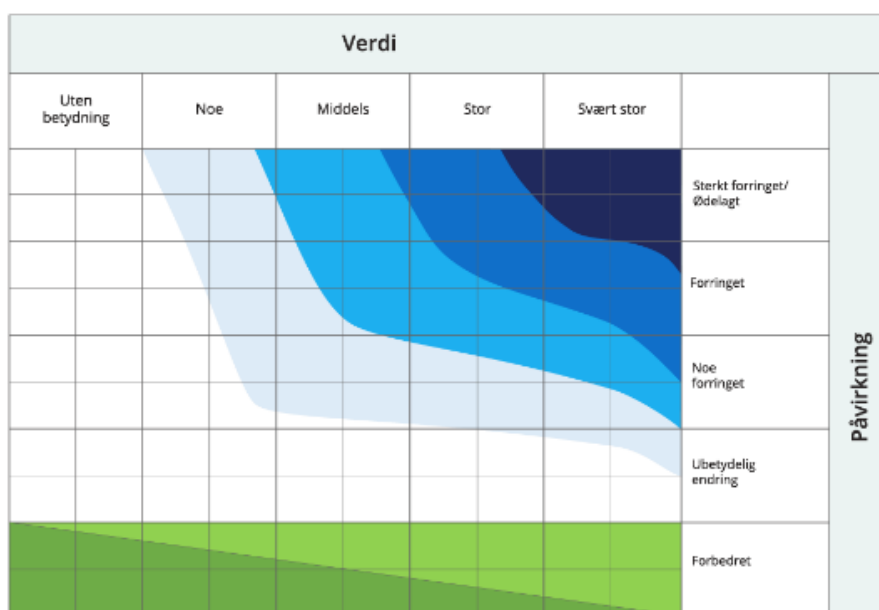
Veileder for vurdering av påvirkningen av delområder for fagtema kulturmiljø går fram av tabell 3-2. Vurderingene gjelder det ferdige tiltaket. Inngrep i anleggsfasen inngår kun dersom påvirkningen gir varige endringer.

Tabell 3-2: Veiledning for vurdering av påvirkning.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/ arealbeslag	Bedrer tilstanden vesentlig ved at eksisterende negative inngrep tilbakeføres. Bidrar til at det blir mulig å restaurere kulturmiljøet eller kulturminner.	Ingen direkte inngrep/ arealbeslag.	Berører en mindre viktig del av kulturmiljøet med direkte inngrep/ arealbeslag, tap av mindre viktige enkeltkulturminner.	Deler av kulturmiljøet går tapt gjennom direkte inngrep/ arealbeslag. Viktige enkeltkulturminner går tapt. Videre bruk av kultur-miljøet vanskelig gjøres.	Ødelegger hele eller største-delen av kulturmiljøet gjennom direkte inngrep/ arealbeslag. Ødelegger den mest verdifulle delen av miljøet. Ødelegger videre bruk av kulturmiljøet. Svært viktige enkeltkulturminner går tapt.
Nærvirkninger (fysiske og visuelle)	Bedrer den visuelle kontakten innad i kulturmiljøet. Fjerner barrierer. Bedrer innsyn/utsyn fra nærområdet til/fra kulturmiljøet. Bidrar til reduksjon i støy og/eller støv. Reduserer faren for flom, fukt i kulturmiljøet eller erosjon.	Ingen eller ubetydelig visuell nærvirkning eller andre nærvirkninger.	Endrer i noen grad den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, bryter i noen grad opp kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet reduseres noe fra viktige stand-punkter. Kulturmiljøet vil i noen grad påvirkes av støy og/eller støv. Bidrar til noe redusert naturlig drenering som vil påvirke kulturmiljøet negativt ved nedbør. Bidrar til noe fuktigere forhold og seinere opptørring innenfor kulturmiljøet. Bidrar til noe økt eller endret erosjon som vil påvirke kulturmiljøet negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.	Endrer den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kultur-miljøet, bryter opp kulturmiljøet og skaper barrierer. Innsynet til kulturmiljøet reduseres vesentlig fra viktige standpunkter. Kultur-miljøet vil påvirkes av støy og/eller støv. Bidrar til redusert naturlig drenering som vil påvirke kulturmiljøet negativt ved nedbør. Bidrar til fuktigere forhold og seinere opptørring innenfor kulturmiljøet. Bidrar til økt eller endret erosjon som vil gi fare for skade eller påvirke kulturmiljøet negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.	Blockerer eller endrer sterkt den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, bryter i stor grad opp kulturmiljøet og skaper barrierer. Innsynet til kulturmiljøet blokkeres fra viktige standpunkter. Kultur-miljøet vil i stor grad påvirkes av støy og/eller støv. Bidrar til svært redusert naturlig drenering som vil påvirke kulturmiljøet sterkt negativt ved nedbør. Bidrar til svært mye fuktigere forhold og seinere opptørring innenfor kulturmiljøet. Bidrar til svært økt eller endret erosjon som vil skade eller påvirke kulturmiljøet sterkt negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.
Visuelle fjernvirkninger	Utsynet fra kulturmiljøet bedres/ gjenopprettes fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet bedres/ gjenopprettes. Enkelt-kulturminner som er laget for å være svært synlige får bedret utsyn/innsyn. Kultur-historisk viktige sammenhenger styrkes.	Ingen eller ubetydelig visuell fjernvirkning	Utsynet fra kulturmiljøet blir noe endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet vanskelig gjøres i noen grad. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige får noe redusert eller endret utsyn/innsyn. Kultur-historisk viktige sammen-henger svekkes i noen grad.	Utsynet fra kulturmiljøet blir sterkt endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kultur-miljøet. Innsynet til kulturmiljøet vanskelig gjøres. Enkelt-kulturminner som er laget for å være svært synlige får sterkt endret eller redusert utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes.	Utsynet fra kulturmiljøet blir blokkert eller sterkt endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet blokkeres. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige mister, eller får sterkt endret utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes vesentlig.
Formgivning	Tiltaket framstår som en særlig god konstruktiv helhet, har god volumoppbygging, og særlig god sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår med tilsvarende konstruktiv helhet, volumoppbygging og sammenheng med omgivelsene som nullalternativet.	Tiltaket framstår i noen grad som en konstruktiv helhet, har noe dominerende volumoppbygging og noe dårlig sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår i liten grad som en konstruktiv helhet, har dominerende volumoppbygging og dårlig sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår helt uten konstruktiv helhet, har svært dominerende volumoppbygging og svært dårlig sammenheng med omgivelsene.
Videre bruk av kulturmiljøet	Tiltaket medfører at kulturmiljøet får en bedret bruk som er tilpasset kulturmiljøet, eller et økt potensial for slik bruk. Tilgjengeligheten til kulturmiljøet forbedres.	Tiltaket påvirker ikke bruken av kulturmiljøet. Tilgjengeligheten til kulturminnet påvirkes ikke.	Videre tilpasset bruk av kulturmiljøet blir i noen grad vanskeligere. Tilgjengeligheten til kulturmiljøet reduseres noe.	Videre tilpasset bruk av kulturmiljøet vanskelig gjøres. Tilgjengeligheten til kulturmiljøet reduseres	Videre tilpasset bruk av kulturmiljøet forhindres. Tilgjengeligheten til kulturmiljøet er sterkt redusert.

3.1.5 Vurdering av konsekvens

Konsekvens vurderes ved å sammenholde det enkelte delområdets verdi med tiltakets påvirkning på dette delområdet. Til vurderingen benyttes en konsekvensvifte. Konsekvensen for delområdene vurderes på en skala fra 4 minus til 4 pluss, se matrisen i figur 3-2. I denne matrisen utgjør verdiskalaen x-aksen, og påvirkningsskalaen y-aksen. Forklaring av konsekvensgrad for delområder kommer frem av tabell 3-3, kriterier for å vurdere samlet konsekvens for kulturmiljø går frem av tabell 3-4.

Figur 3-2: Konsekvensvifte.

Tabell 3-3: Konsekvensgrader for delområder ihht. Konsekvensviften.

Konsekvensgrad for delområder	Forklaring
Svært stor negativ konsekvens (4 -)	Den mest alvorlige konsekvensgraden som kan oppnås for delområdet. Brukes kun for delområder med stor eller svært stor verdi.
Stor negativ konsekvens (3 -)	Stor konsekvens for delområdet ihht. konsekvensviften.
Middels negativ konsekvens (2 -)	Middels negativ konsekvens for delområdet ihht. konsekvensviften.
Noe negativ konsekvens (1 -)	Noe negativ konsekvens for delområdet ihht. konsekvensviften.
Ubetydelig konsekvens (0)	Ingen eller ubetydelig konsekvens for delområdet ihht. konsekvensviften.
Noe/middels positiv konsekvens (1/2 +)	Noe/middels positiv konsekvensgrad for delområdet ihht. konsekvensviften.
Stor/svært stor positiv konsekvens (3/4 +)	Stor/svært stor positiv konsekvens for delområdet ihht. konsekvensviften. Brukes i hovedsak der områder med ubetydelig eller noe verdi får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket.

Tabell 3-4: Kriterier for å vurdere samlet konsekvens for kulturmiljø.

Konsekvensgrad for samlet konsekvens	Kriterier for vurdering av samlet konsekvens
Kritisk negativ konsekvens	Planen/tiltaket medfører kritisk skade på kulturmiljøet innenfor influensområdet. Brukes kun for områder med registreringskategorier som er gitt stor eller svært stor verdi. Overvekt av delområder med svært stor negativ konsekvens (4 -).
Svært stor negativ konsekvens	Planen/tiltaket medfører forringelse eller ødeleggelse av nasjonalt viktig kulturmiljø. Brukes kun for områder med kulturmiljø med stor eller svært stor verdi. - Overvekt av delområder med stor negativ konsekvens (3 -). - Ett eller flere delområder med svært stor negativ konsekvens (4 -).
Stor negativ konsekvens	Planen/tiltaket medfører stor negativ konsekvens for kulturmiljø innenfor influensområdet. - Overvekt av delområder med middels negativ konsekvens (2 -). - Flere delområder med stor negativ konsekvens (3 -). - Ett delområde kan ha svært stor negativ konsekvens (4 -).
Middels negativ konsekvens	Planen/tiltaket medfører middels negativ konsekvens for kulturmiljø innenfor influensområdet. - Overvekt av delområder med noe negativ konsekvens (1 -). - Flere delområder med middels negativ konsekvens (2 -). - Ett delområde kan ha stor negativ konsekvens (3 -). - Ingen delområder med svært stor negativ konsekvens (4 -).
Noe negativ konsekvens	Planen/tiltaket medfører noe negativ konsekvens for kulturmiljø innenfor influensområdet. Lite konflikt med kulturmiljø innenfor influensområdet. - Overvekt av delområder med noe negativ (1 -) eller ubetydelig (0) konsekvens. - Ett delområde kan ha middels negativ konsekvens (2 -). - Ingen delområder med svært stor (4 -) eller stor (3 -) negativ konsekvens.
Ubetydelig konsekvens	Planen/tiltaket vil ikke medføre vesentlige endringer for kulturmiljø i influensområdet. - Overvekt av delområder med ubetydelig konsekvens (0). - Ett delområde kan ha noe negativ konsekvens (1 -). - Ingen delområder med svært stor (4 -), stor (3 -) eller middels (2 -) negativ konsekvens.
Positiv konsekvens	Benyttes der delområder som er gitt ubetydelig eller noe verdi får noe eller middels verdiøkning som følge av tiltaket. Planen/tiltaket er en forbedring for kulturmiljø. - Overvekt av delområder med noe (1 +) eller middels (2 +) positiv konsekvens. - Ingen områder med svært stor (4 -), stor (3 -) eller middels (2 -) konsekvens. - Delområder med noe negativ konsekvens (1 -) oppveies klart av områdene med noe (1 +) eller middels (2 +) positiv konsekvens.
Stor positiv konsekvens	Benyttes der delområder som er gitt ubetydelig eller noe verdi får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket. Planen/tiltaket er en stor forbedring for kulturmiljø. - Overvekt av delområder med stor (3 +) eller svært stor (4 +) positiv konsekvens. - Ingen områder med svært stor (4 -), stor (3 -) eller middels (2 -) konsekvens. - Delområder med noe negative konsekvens (1 -) oppveies klart av områdene med stor (3 +) eller svært stor (4 +) positiv konsekvens.

3.2 Håndbok 140 – tilleggsutredning etter annen metode

Konsekvensutredning for Bybanen fra sentrum til Åsane (2013) ble utredet etter Statens vegvesens Håndbok 140. Denne er siden revidert og oppdatert flere ganger, sist som Håndbok V712 i 2021, med en ny oppdatering under arbeid, delvis for å tilnærme seg Miljødirektoratets veileder M-1941.

Begge veilederne baserer seg imidlertid på en felles metodikk med verdisetting, vurdering av påvirkning og fastsetting av konsekvens etter samme matrise. Imidlertid etterspør M-1941 generelt mer utfyllende opplysninger og analyser, og har mer utfyllende kriterier for de ulike trinnene i metoden, også ved vurdering av samlet konsekvens. Samlet sett blir M-1941 da en «strengere» metode, mens Håndbok 140 (V712) i større grad åpner for faglig skjønn. Dette kan skyldes flere årsaker. Håndbok 140 (V712) er ment som del av en samfunnsøkonomisk analyse, særlig for samferdselsprosjekter, med fokus på å skille mellom alternativer for tiltakshaver. M-1941 er derimot en KU-metode for en rekke enkeltstående fag, hvor respektive forvaltningsorganer har deltatt mer aktivt i utarbeiding av kriterier o.l.

For å utarbeide denne konsekvensutredningen som en tilleggsutredning, tas det utgangspunkt i delområdeinndelingen som ble brukt i 2013. Denne var todelt. Stående bygninger og kulturmiljø var delt inn i delområder basert på byantikvarens kulturminnegrunnlag for prosjektet [17]. Denne inndelingen var tilnærmet kvartalsvis, Rådhuskvartalet, Marken og Vågsalmenningen er nærliggende eksempler for denne utredningen. Disse var nummerert hhv KM10, KM11 og KM8 i 2013-utredningen, KM står for kulturmiljø.

Den automatisk fredede bygrunnen ble inndelt gatevis og verdivurdert i 2013-utredningen. Dette var et metodisk grep for å få frem forskjeller mellom kulturlag i de ulike gateløpene, basert på kunnskap om eldre undersøkelser og historie. Strengt tatt var dette et avvik fra metoden, både fordi man etter håndbok 140 ikke kunne verdisette *potensial* for funn, samt at hele bygrunnen er fredet i utgangspunktet. Christies gate og Kaigaten var nummerert som hhv KL1 og KL8 i 2013-utredningen, KL står for kulturlag.

Ettersom denne utredningen ikke skal skille mellom alternativer, kunne gatene her vurderes mer i tråd med metodens kriterier. I utgangspunktet er som nevnt hele bygrunnen fredet. Gatestrekkeene er her inkludert i nærliggende delområder.

Gjennom prosessen har dette vist seg mer utfordrende enn ventet. I vurdering av påvirkning er derfor delområdene i sentrum vurdert for kulturmiljø over bakkenivå, og under bakkenivå, selv om delområdene er beskrevet samlet i verdivurderingen.

Fredens Bolig i Øvre Sandviken ligger utenfor automatisk fredet bygrunn (id 89049), og utenfor undersøkelsesområdet til tidligere kulturminneutredninger.

3.3 Forholdet til KUVA

Norge har åtte områder på Unesco sin liste over verdensarvområder. Planer eller tiltak som berører disse områdene, vil normalt kreve utredning ut over det som følger av KU-forskriften. Dette betyr at også tiltak utenfor verdensarvområdet som kan berøre verdier inne i området negativt, skal utredes [1].

Utredning av konsekvenser av plan eller tiltak som kan berøre verdensarvområder må oppfylle de ordinære kravene i KU-forskriften for alle relevante tema knyttet til planen eller tiltaket. Denne rapporten utreder derfor kulturmiljø som ikke har vært utredet tidligere i prosessen med bybanen.

Verdensarvområder opprettes for å ta vare på "fremragende universelle verdier", forkortet FUV. Hvert enkelt områdes eller objekts FUV er beskrevet i innskrivingsvedtaket til konvensjonen. Mulig påvirkning av FUV er sentralt ved utredning av planer eller tiltak i verdensarvområder. Slike utredninger skal gjøres ved bruk av metodikken som er laget av Unesco [1].

Denne konsekvensutredningen inngår som grunnlag til KUVA-tilleggsutredning for verdensarvstedet Bryggen i Bergen. Verdensarvstedets fremragende universelle verdier vurderes fortløpende, og kan derfor beskrives litt ulikt i forskjellige sammenhenger. For enkelhets skyld viser vi derfor her til en definisjon fra en nylig klimarapport for Bryggen [40]. Verdensarvverdiene er her definert som fire nøkkelverdier:

- Hanseatic heritage
- Historic townscape and historic trading port
- Traditional timber structures (Vurderes ikke videre i KUVA)
- Contemporary urban cityscape

Utredningsområdet er ikke i umiddelbar nærhet til verdensarvstedet Bryggen, men innenfor samme bylandskap, og innenfor samme definerte kulturminne id 89049 Middelalderbyen Bergen, med bevarte kulturlag, strukturer og kulturminner fra middelalderen. Konsekvenser innenfor delområdet blir belyst i det følgende. Nøkkelverdien «Hanseatic heritage» kan fremstå diffus i denne sammenheng. Koblinger til

hanseatisk historie er nevnt ulike steder i teksten, med et oppsummerende kapittel (se kap. 4.4.2). For tiltakets påvirkning på verdensarv, vises det til KUVA tilleggssrapport [41]

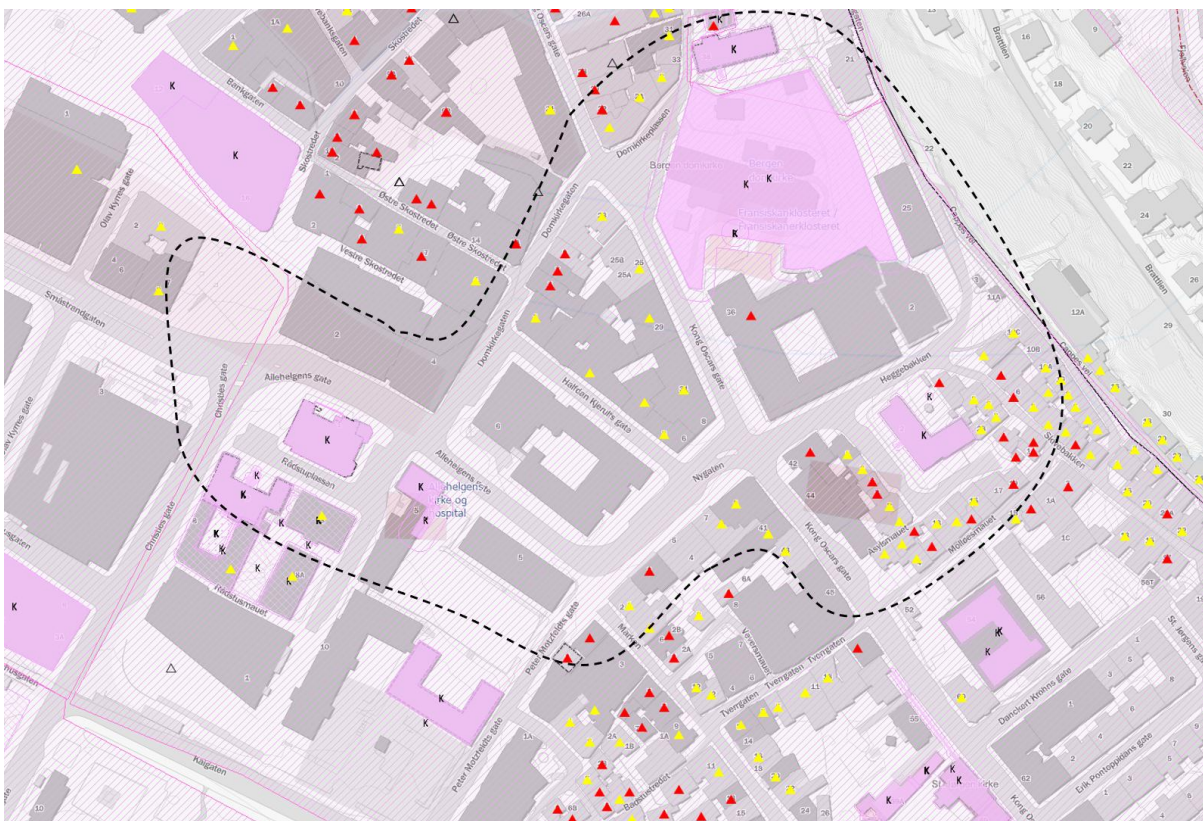
3.4 Influensområde

Konsekvensutredningen omfatter alle områder som blir direkte berørt av den planlagte utbyggingen (tiltaksområdet), samt en sone rundt, hvor man kan forvente at utbyggingen vil påvirke fagtema kulturmiljø visuelt eller på andre måter i anleggs- og driftsfasen (influensområdet). Tiltaksområdet og influensområdet utgjør til sammen utredningsområdet. Generelt kan man si at jo lenger borte et kulturminne eller kulturmiljø er fra et gitt tiltak, jo høyere verdi må det ha for å kunne bli påvirket i slik grad at det gir konsekvens etter metoden.

Utredningsområdet omfatter her gatene Allehelgens gate, Nygaten og Heggebakken. Utredningsområdet er utvidet rundt Heggebakken til å omfatte Domkirken og en større del av Kong Oscars gate for å inkludere fjernvirkning for middelalderske kulturminner. Dette er også relevant for KUVA, etter som disse kulturminnene kan være støttende (oppsluttende) verdier til verdensarvstedet.

For passasjeradkomst ved Fredens Bolig er utredningsområdet vurdert å være det tilgrensende miljøet på alle sider av parken.

Influensområdet kunne vært større med tanke på visuell virkning av Bybanen, og forholdet til KUVA. Imidlertid er dette en tilleggssutredning til utredningen av 2013, det er et mål at den skal konsentrere seg om vesentlige virkninger, og ikke være mer omfattende enn nødvendig.

Figur 3-3: Utredningsområde Sentrum. Kartgrunnlag Bergenskart, Kulturmiljøkart

Figur 3-4: Utredningsområde Fredens bolig. Kartgrunnlag Bergenskart, Kulturmiljøkart

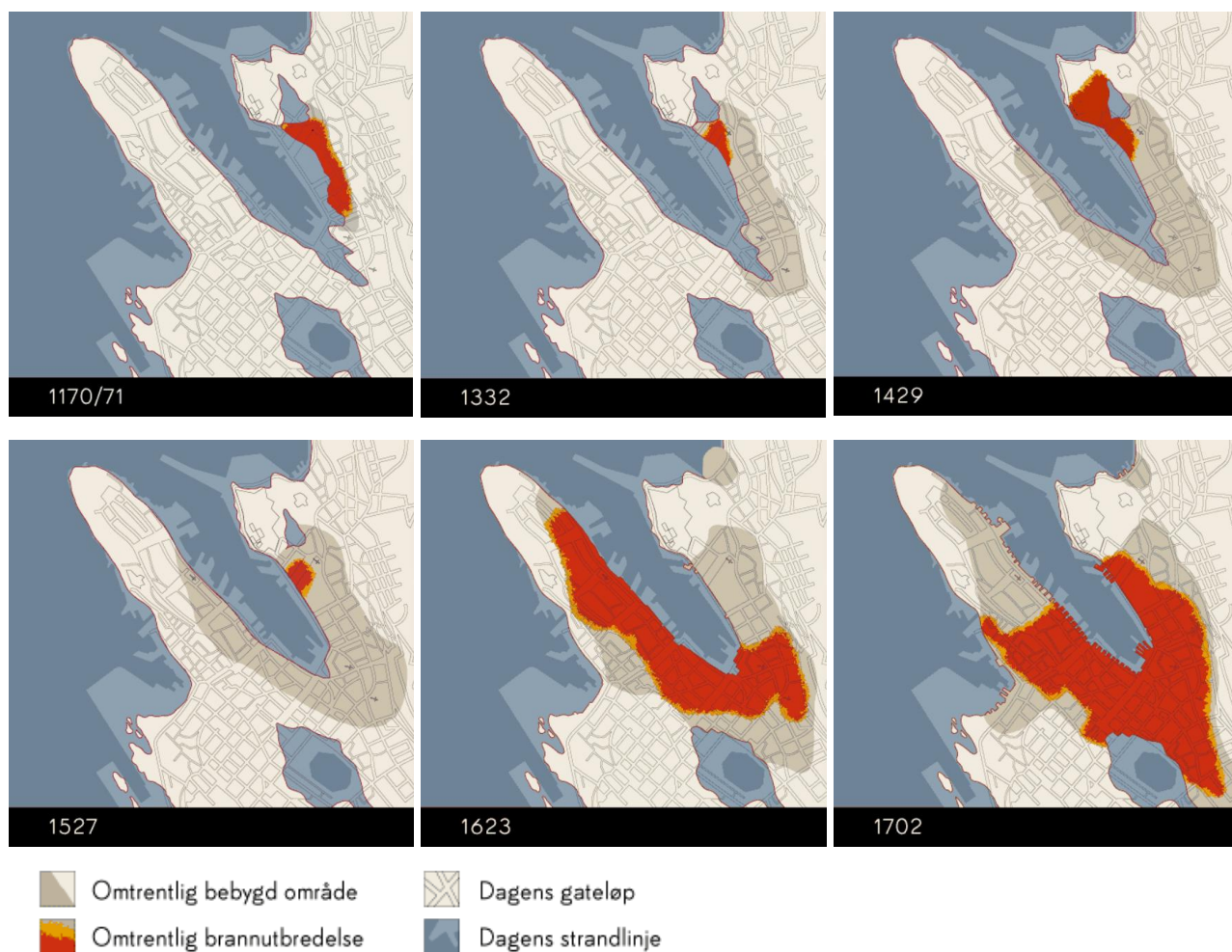
4 Verdivurdering

4.1 Områdebeskrivelse

Verdivurderingen innledes med en historisk gjennomgang av utredningsområdene som et grunnlag for inndeling og verdisetting av delområder. Utredningsområdene må sees i sammenheng med byens utvikling, men gjennomgangen konsentrerer seg om utredningsområdene og søker ikke å gi en full oversikt over byens historie.

4.1.1 Middelalder og tidlig nytid

Middelalderbyen Bergen vokste frem rundt Vågen, og havnevirksomheten som et grunnlag for byens identitet og særpreg har i stor grad definert bebyggelse og byplanmønster. Byen oppsto etter alt å dømme langs Vågens mest beskyttede del på nordøstsiden fra begynnelsen av middelalderen. Over tid utvidet bebyggelsen seg rundt Vågen, men samtidig også utover i selve Vågen med fylling. Gjennom middelalderen og videre har Vågen minket i areal, særlig fra nordøst og fra Vågsbunnen i sørøst.

Figur 4-1: Illustrasjonene viser noen av de mange brannene som har rammet Bergen, og omtrentlig utbredelse av bebyggelse og hvor langt byen var bygget ut i Vågen på samme tid [36]

Mens utredningsområdet i sentrum bebygges i høymiddelalderen, lå utredningsområdet rundt Fredens Bolig utenfor bebyggelsen, men innenfor byens takmark, det juridiske området som var dekket av byloven. Dette var i utgangspunktet kongens allmenning, som byens befolkning kunne benytte for sanking, fiske, fangst og beiting.

Stretet var Bergens første gate, trolig en av landets eldste. Gjennom middelalderen ble det bygget en rekke kirker langs denne gaten, og ulike grupper av håndverkere var lokalisert langs den. På nedsiden av gaten ble Vågen fylt ut over tid, og gaten ble etter hvert *Langstrete hin Æfra*, fra 1500-tallet *Øffregathenn*. Den nordligste delen av Øvregaten danner en avgrensing av verdensarvminnet Bryggen, og inngår sammen med nærmiljøet som en viktig buffersone rundt denne. Gatens løp har endret seg noe over tid, og over tid har ulik bebyggelse vokst til langs gaten. Mange av disse miljøene har stor arkitektonisk og kulturhistorisk verdi.

Lille Øvregaten, den sørligste delen av det opprinnelige Stretet, møter Kong Oscars gate i sør, ved Domkirken. Middelalderens Olavskirke (Domkirken), første gang nevnt i 1181, lå like i sørøstkanten av middelalderbyen. Byens sørgående innfartsåre, Sutarestretet, gikk forbi, mer eller mindre sammenfallende med dagens Kong Oscars gate. Like sør for kirken ble det etablert et fransiskanerkloster etter brannen i 1248. Katarinahospitalet på Sandbro gikk også med i brannen i 1248, og ble gjenreist sør for fransiskanerklosteret i 1266, mellom dagens Asylplassen og Kong Oscars gate. Etter reformasjonen ble fransiskanerklosteret bygget om til Bergen bispegård. Også dette anlegget brant og ble gjenoppbygget flere ganger, frem til 1835. Få år etter ble Bergen katedralskole bygget på stedet. Like sør for Katedralskolen ligger Heggebakken med Asylplassen, anlagt fremfor Seminarium Fredericianum fra 1752. Om lag 100 år senere ble bygningen overtatt av stiftelsen Bergen Barneasyl.

Figur 4-2: Maleri av Domkirken med Bispegården på begynnelsen av 1800-tallet. Middelalderens kloster ble tatt i bruk som bispegård etter reformasjonen, men ble bygget om flere ganger. Bildet viser en innmuret hage helt frem til vannposten i Heggebakken som går opp mot høyre i bildet. Kunstneren er ukjent, bildet opptrer i flere versjoner eller kopier, dette bildet ble omsatt på auksjon i 2004 [37]

Sørvestover fra Heggebakken og Asylplassen beveger vi oss langs ytterkanten av Vågsbunnen og middelalderbyen, til middelalderens Allehelgenskirke og hospital. Dette området ble en viktigere del av byen mot slutten av middelalderen og i tidlig nytid. Som et svar på hanseatisk dominans på Bryggenområdet, ble byens torg og rådhusfunksjoner flyttet til Vågsbunnens sørvestre del på 1560-tallet. Nedre del av Rådstuallmenningen (nå Vågsallmenningen) ble utfyllt i Vågen på 14- og 1600 tallet og ble en viktig ferdselsåre mellom Vågsbunnen og Rådstuplass og Rådhuskvartalet som ble det administrative sentrum for Bergen i århundrene fremover.

Marken begynner å utvikle seg østover fra 1500-tallet, mot Lungegården, det opprinnelige Nonneseter kloster som sto på neset ut i Alrekstadvågen. Skomakerne ble flyttet fra Vågsbunnen til Alrekstadvågen i 1625 og satte opp starvhusene sine der, og startet en utfylling som etter hvert skulle bli byparken med Kaigaten langs Lille Lungegårdvann.

Byen har vært rammet av en rekke branner, og brannen i 1702 var en av de største. Den oppsto nær Manufakturhuset og spredde seg nordover mot Vågen, til Mariakirken på nordøstsiden, og Holbergsallmenningen på sørvestsiden.

Etter brannen ble Bryggen gjenoppbygget med trehusene som utgjør verdensarven i dag, det ble anlagt torg mellom Vertridsallmenningen og daværende Vågsallmenning (dagens Torgallmenning. Navnet Vågsallmenning ble deretter brukt om den tidligere Rådstuallmenning).

Det ble også lagt en allmenning fra Heggen, sør for bispegården, til Manufakturhuset, kalt Domkirkeallmenningen. I løpet av århundret virker det som deler av denne ble tatt i bruk til dyrking. I byen hadde man foruten prydhager også apotekernes urtehager. Kålhager hadde man hatt siden middelalderen.

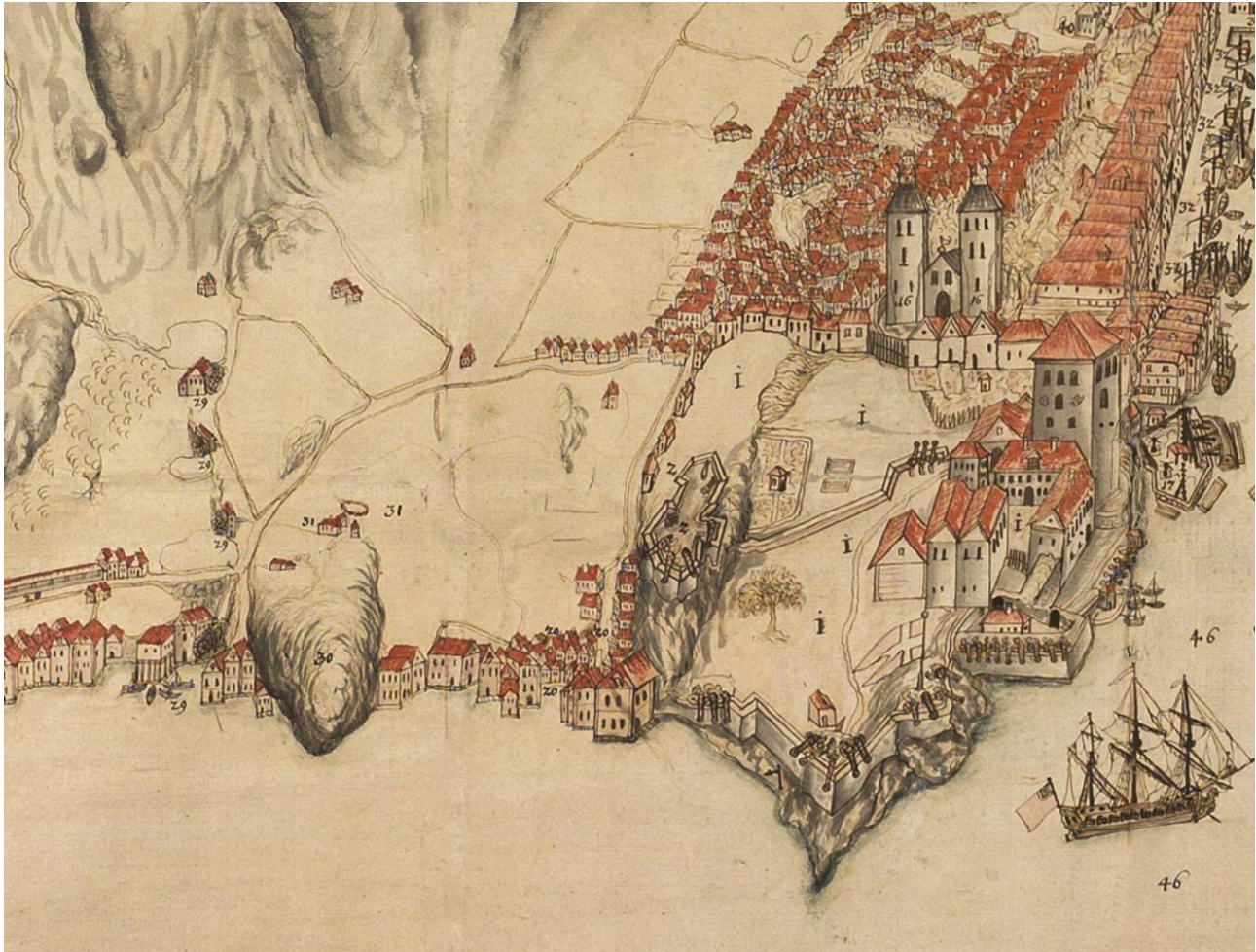
Figur 4-3: Utredningsområdet med omgivelser på kart fra sent 1600-tall til 1700-tall. Domkirkeallmenningen ble anlagt etter 1702, Heggebakken, Nygaten og Peder Motzfeldts kan betraktes som deler eller spor av denne.

Figur 4-4: Utsnitt fra perspektivkart fra 1740-årene-ukjent tegner. Utsnittet viser bebyggelsen fra det nye Torget innerst i Vågen og sørover. Nummererte markeringer som er nevnt i teksten over er 6: Domkirken 14: Bispegaarden 15: Raadhuset, 60: StiftAmtmansGaarden 34: ManuFagturHuset 36: Lille LonggaarsWandet. Merk markeringen 14 på hver side av Domkirken. I bakkant vises Domkirkeallmenningen som et åpent område fra Heggebakken til Manufakturhuset.

For området rundt Fredens Bolig er den eldre historien mer kortfattet, men skildret ulikt i ulike kilder. Området var innenfor byens takmark i middelalderen, men kongen ga deler av områdene til kirken, og den senere Ladegården har trolig vært klostergoods som falt tilbake til Kronen etter reformasjonen. Selv om kongen stadfestet takmarksrettigheter for byens beboere på 1600-tallet, ble også jordstykker leier ut mot en grunnleie til byen. Selve Ladegården ble trolig bygget ut av borgermester Severin Jensen som festet jorden, og leide tilliggende jorder, i 1662 søkte og fikk han området til odel og eie, ettersom det var øde grunn «hvoraf byen dog ei noen nytte eller gagn haft haffuer». [25]. Oberst Johan Caspar von Cicignon (1625-1696), kommandant på Bergen hus, kjøpte Ladegården og utvidet eiendommen. I nordre del av eiendommen gikk det trolig en ferdselsåre fra middelalderen av, fra Stølen, hvor den også hadde en avstikker ned til Skuteviken. Bondesoldater under von Cicignon ble satt til å bygge denne veien, men da altså trolig med utgangspunkt i denne eldre ferdselsåren. Nordre del ble kalt Sandviksveien, søndre del ble

kalt Ladegårdsbakken. Fra 1869 har navnet vært Ladegårdsgaten på denne strekningen fra Støletorget til Nye Sandviksvei ved Sandvikskirken. Marken hvor Fredens Bolig senere ble anlagt virker imidlertid fremdeles å ha vært i byens eie og forpaktet til ulike brukere.

Figur 4-5: Utsnitt fra samme kart som vist over, fra 1740-årene. Nr. 1 og 2 er Bergenhus med Sverresborg, mens 30 og 31 er Rothaugen og Ladegården. Merk at den gamle veien nordover til Sandviken går nord for markene til Ladegården. Fredens Bolig ble senere anlagt på beitemarker på oppsiden av veien.

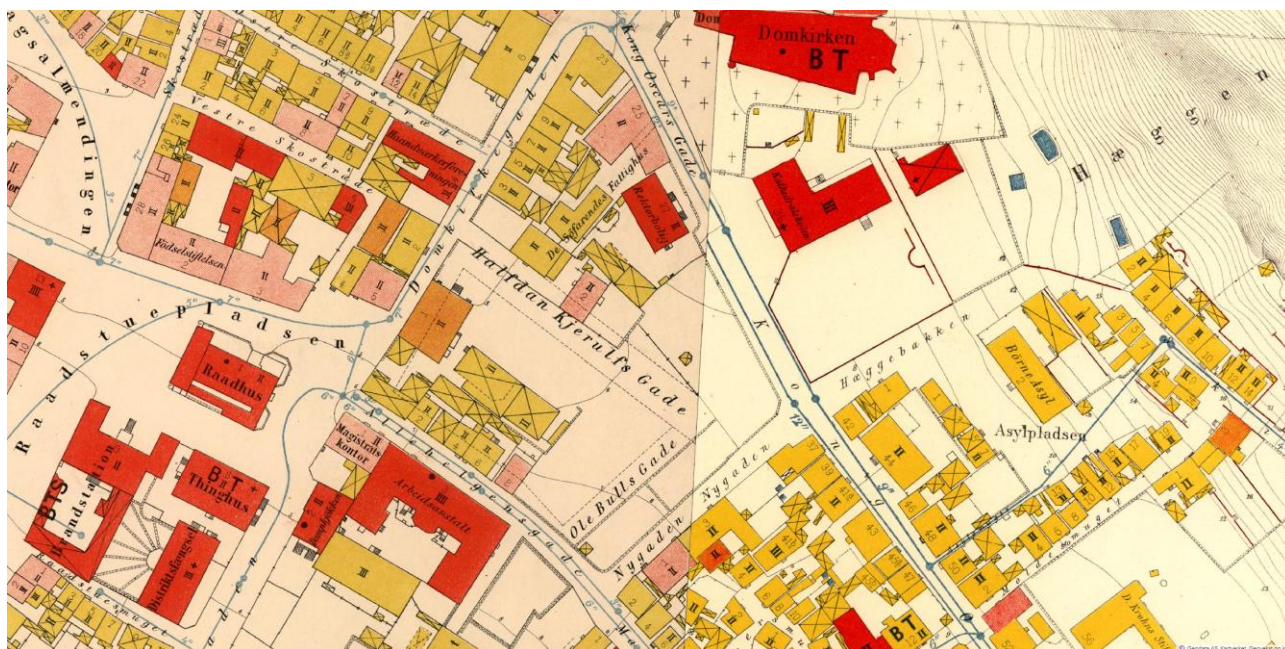
4.1.2 Moderne tid

Perioden fra slutten av 1700-tallet regnes gjerne som begynnelsen på moderne tid, med demokratisering, industrialisering og teknologisk utvikling, globalisering og nye ideologier.

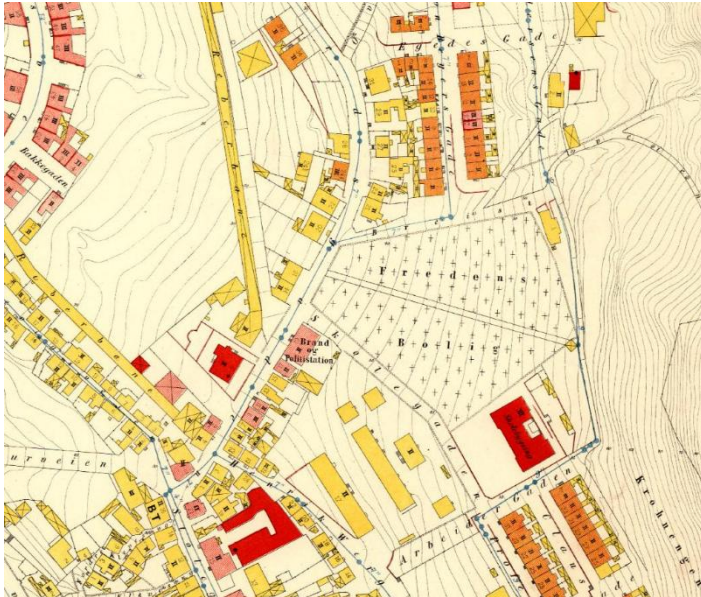
Bergen var fremdeles på mange måter den ledende byen i Norge på slutten av 1700-tallet, men Napoleonskrigene innledet en nedgangstid hvorpå mange mindre sjøfartsbyer opplevde sterk vekst, som Bergen ikke klarte å følge. Bergen mistet sin dominerende rolle i fiskeeksporten, og import av korn. I 1814 ble Oslo hovedstad, og som administrativt og kulturelt sentrum passerte byen Bergen i størrelse på begynnelsen av 1830-årene. Fra midten av 1800-tallet skyter imidlertid utviklingen fart igjen, med begynnende industrialisering, og en økning i verdenshandelen som ga muligheter for Bergens handelsflåte. Mens folkeveksten var langt lavere i Bergen enn andre byer i første halvdel av århundret, skyter den voldsomt fart i andre halvdel, men tilflytting og fødselsoverskudd.

Mens Domkirken med Bispegården preget området ved Heggebakken ved inngangen til århundret, var dette også et skolemiljø, med Latinskolen, Seminarium Fredericianum og Friskolen (st. Katarina). Skolevesenet utvikles gjennom 1800-tallet med nye undervisningsidealer og en økende befolkning. Bergen kommune kjøpte Domkirkens bispegård i 1834, her ble Katedralskolen bygget i 1840, og området blir et enda mer utpreget skolemiljø.

Mens deler av undersøkelsesarealet rundt Asylplassen, Domkirken og det gamle Rådhuset har beholdt bygninger og struktur fra oppbyggingen etter 1702 brannen og tidligere, har andre kvartaler gjennomgått større endringer. Området var fremdeles relativt åpent ved begynnelsen av 1800-tallet. Domkirkealmenningen var relativt bred, og oppdelt i hagearealer. Med folkevekst og utbygging mot slutten av 1800-tallet anlegges nye kvartaler med murgårder som fortrenger den mer selvgrodde bebyggelsen og de åpne arealene. Trehusbebyggelsen i Marken langs Nygaten er erstattet med murgårder, deler av eldre trehusbebyggelse i Vågsbunnen likedan. I så måte har enkelte kvartaler nyere bebyggelse, som Politihuset.

Figur 4-6: Utsnitt fra 1880-kartet, generalkartet, et detaljert oppmålingskart utarbeidet i 1879-81. Murhus er vist med rød farge, murforblendede hus med rosa, og trehus med gul farge. Antall etasjer er vist med romertall, og bygninger med kryss er uthus eller bak-bygninger. Noen fremtidige gater er inntegnet, for å vise planlagt utbygging for murgårder, som Halvdan Kjerulfs gate. Utsnittet viser utredningsområdet, fra Det Gamle Rådhuset til Heggebakken.

Figur 4-7: Utsnitt fra 1880-kartet, området rundt Fredens bolig. Øvre Krohnengen er i ferd med å bygges ut.

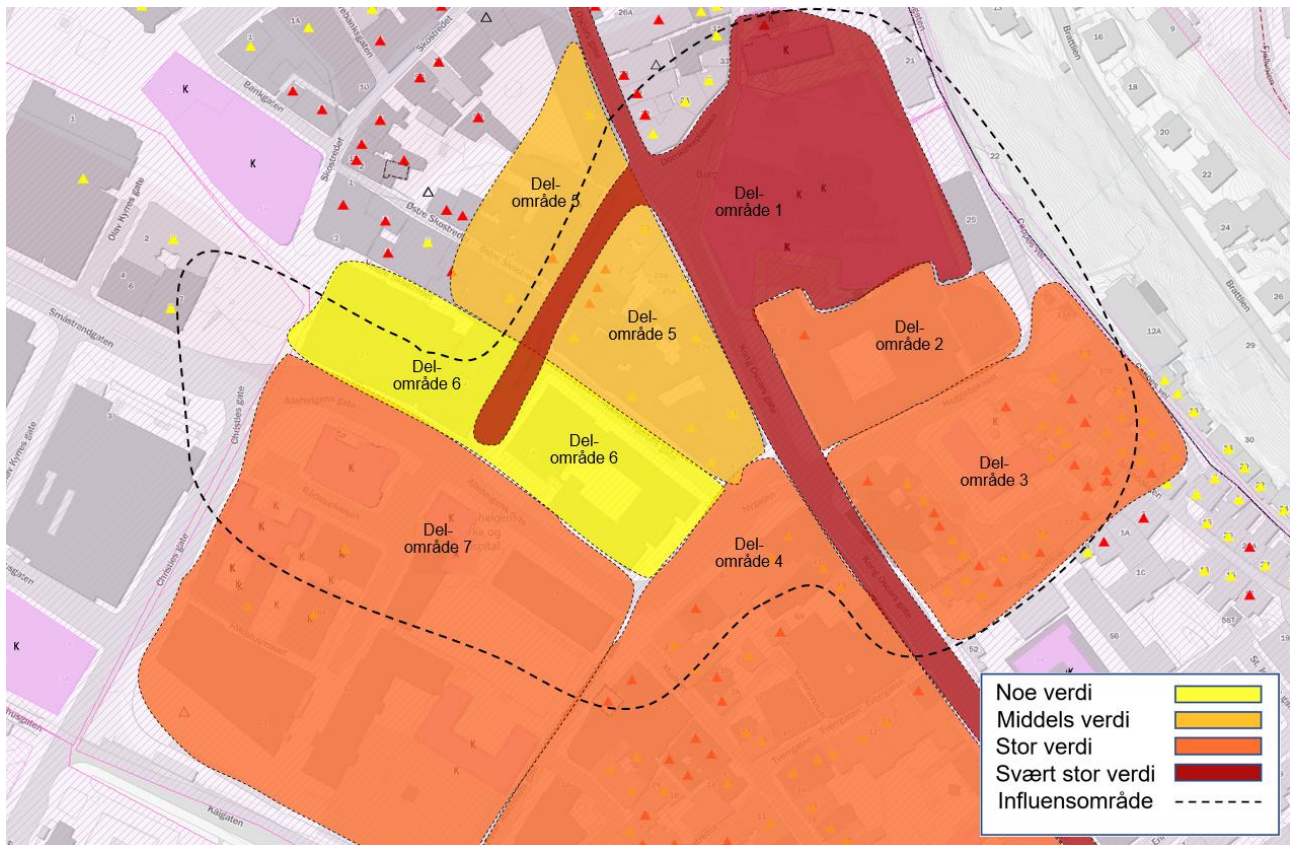
Det sentrumsnære området i Sandviken var bygd ut med sjøhus og boder langs sjøen, med en variert selvgrodd bebyggelse i grender i bakkant. Området hadde likevel fremdeles et delvis ruralt preg, med jordbruk og beitemarker innimellom reperbaner, møller og annen næring. I 1868 ble Krohnengen og Wesselengen regulert til trehusbebyggelse for arbeidere. Få år senere ble også Øvre Ladegården regulert. Det spesielle med disse områdene var at murtvengen fra 1840 ikke ble opprettholdt, som på Nedre Ladegården. Den samlede utbyggingen av Sandviken ble regulert i 1888. Området var stramt regulert, med to lange hovedgater parallelt med sjøen, og to brede allmenninger på tvers av disse. Planen forutsatte intensiv utbygging av leiegårder i mur. Veksten stoppet opp med byggekrakket i 1899, med da den tok seg opp igjen, var 1911-planen gjeldende. I tråd med nyere byplanidealer tok denne planen større hensyn til terreng og eksisterende bebyggelse og veinett.

Figur 4-8: Utsikt fra Rothaugen på 1860-tallet. Oppe til venstre ser vi gravplassen Fredens bolig fra 1809, med postveien like i forkant. Nedenfor ligger en reperbane med en vei som skal få navnet Repslagergaten i 1884. Til høyre ser vi Skuteviken. «Nedremarken» til Ladegården dominerer motivet. I dag går Hans Huges gate og Nye Sandviksveien her, nedenfor Repslagergaten, området ble bygget ut med leiegårdskvartaler i 1880 og 1890-årene (Marcus Selmer, ubb-s-055)

4.2 Sentrum

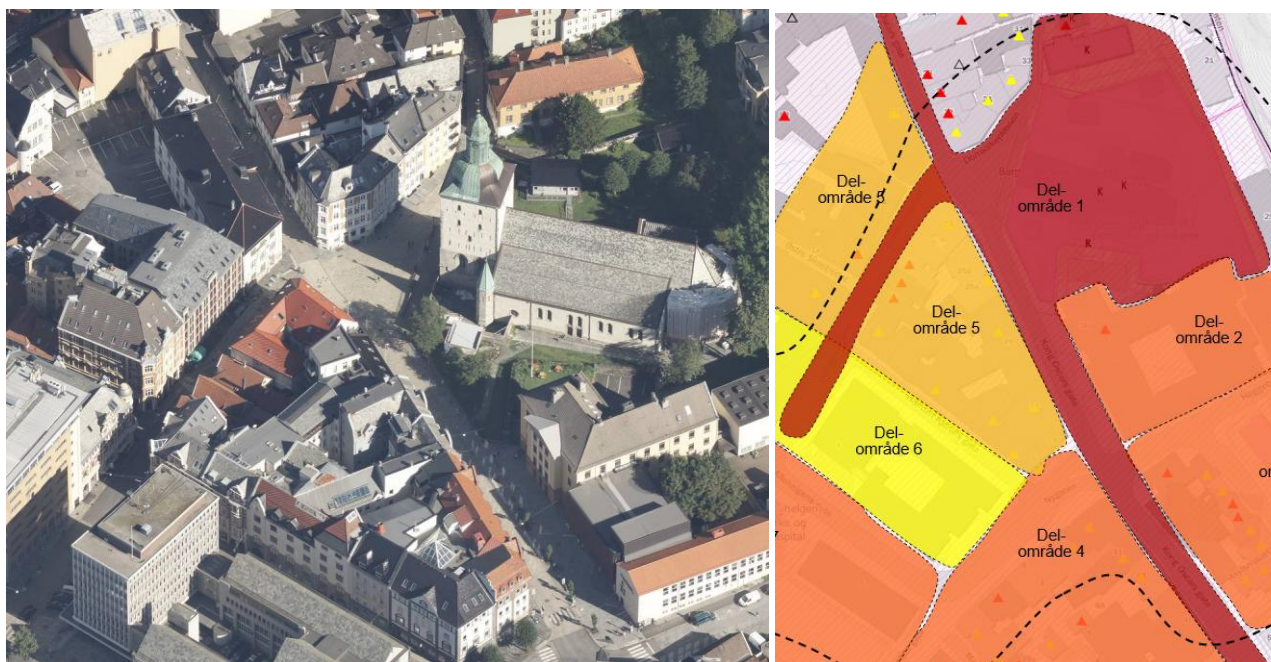
Utredningsområdet i sentrum er delt inn i 7 delområder.

Figur 4-9: Delområder. Delområde 1=svært stor verdi. Delområde 2,3,4 og 7=stor verdi. Delområde 5=middels verdi. Delområde 6=noe verdi. Kartgrunnlag Bergenskart, Kulturmiljøkart.

4.2.1 Delområde 1 – Domkirken

Delområdet omfatter Domkirken med Latinskolen i dagens utstrekning, samt Kong Oscars gate innenfor planområdet, og Domkirkegaten. Delområdet har sterk historisk forbindelse med delområde 2 og 3 som undervisningsinstitusjoner, og kan vurderes som et helhetlig miljø. Som en metodisk tilpasning er delområde 1, 2 og 3 adskilt ut fra dagens bebyggelsesstruktur. Delområde 1 viser middelalderkirken med to ferdselsårer som strekker seg tilbake til middelalderen.

Figur 4-10: Domkirken, med Latinskolen, den gule bygningen, i bakkant til høyre i bildet. (© 2025 Norkart AS/Geovekst og kommunene/OpenStreetMap/NASA, Meti).

Domkirken er første gang nevnt i 1181, da noen av birkebeinerne flyktet inn i Olavskirken i Vågsbotn under et av angrepene på Bergen. Den lå da like sørøst for bybebyggelsen, som skulle komme nærmere i løpet av middelalderen. Under Håkon Håkonssons styre (1217-63) etablerte fransiskanerne et kloster i tilknytning til kirken, Olavsklosteret i Vågsbunnen, og overtok kirken. Klosteret lå på sørsiden av kirken, trolig med et hageanlegg.

Like nord for kirken møttes opprinnelige gateløp, Langstrete hin Æfra (Øvregaten) og Sutarestretet (Kong Oscars gate) og fortsatte som byens ferdselsåre mot sør. Kong Oscars gates nordligste del er et av Bergens eldste gateløp og hovedatkomsten til byen fra sør. I middelalderen kjent som Sutarestretet (Skomakerstredet). Da skomakerne flyttet på 1400-tallet, skiftet gaten navn til Skredderstretet og på 1700-tallet ble den kalt Adelgade, som betyr offentlig gate, hovedgate. Gateløpet sør for Heggebakken ble en tid kalt Hospitalgaten. Katarinahospitalet lå her (se delområde 3), lenger sør ble St. Jørgen hospital etablert i senmiddelalderen, første gang nevnt i 1411. Navnet Kong Oscars gate er fra 1857. Dagens bredde fikk gaten da flere hus ble revet og flyttet til gamle Bergen i 1960-årene.

Domkirkegaten er kjent som en forbindelse mellom Allehelgenskirken og Domkirken. Gaten er tidligere kaldt Nydam (1600-tallet) og Brogaten, nåværende navn fra 1857. Gaten var allerede i middelalderen en viktig forbindelse, da gikk det først en fjelebro i dette området, og bandt sammen Domkirken med Allehelgenskirken over innerste delen av Vågsbunnen. Ved Domkirkegaten 6 er det tidligere dokumentert en utstikkerbrygge. Området ble gradvis fylt igjen, gjennom senmiddelalderen, og det er påvist tykke kulturlag i Domkirkegaten. Da den myrlendte gaten ble steinsatt på 1500-tallet ble steinen hentet fra ruinene av Allehelgenskirken.

Sønnen til Håkon Håkonsson, Magnus Håkonsson, gikk i skole hos fransiskanerne. Han var ikke tiltenkt kongerollen etter faren, og studerte altså ikke ved det kirkelige senteret på Holmen, som var rikere og tradisjonelt tettere knyttet til kongemakten enn fattigbrødrene i Frans av Assisis orden. Magnus Lagabøtes

senere styre (1263-1280) og lovgivning karakteriseres som mildt, og antas å være preget av tiden ved fransiskanerklosteret, hvor han også ble gravlagt.

Fransiskanerklosteret mottar en rekke gaver og arv gjennom middelalderen, både norske og fra tyske bergensfarere. Det ble kjøpt her under vitalinerangrepet i 1393, og en av vitalinernes ledere ble gravlagt her etterpå.

I 1537 var klosteret avviklet og i forfall, og fransiskanerne i Bergen er nevnt siste gang i 1534. Kirken ble domkirke som erstatning for Kristkirken på Holmen da denne ble revet. Geble Pederssøn, Bergens første protestantiske biskop, fikk satt den i stand, han fikk også bygget et midttårn til kirken. En del av kirken ble benyttet som skolestue for latinerskoleelevene, som også hadde en bygning like nord for kirken. Denne skolebygningen brant i 1582, 1623, 1640 og 1702.

Klosteranlegget ble brukt som bispegård. Geble Pederssøn videreførte klosterhagen som en renessanse hage med geometriske former, og påvirket hagekulturen i Bergen i de kommende årene. Hagen besto i ulike former frem til 1870-årene, da siste del ble fjernet for å bli skoleplass for katedralskolen (se delområde 2). Bergen kommune hadde kjøpt bispegården/klosterdelen av anlegget i 1834 og bygningene ble revet, for å gi plass til den nye Bergen katedralskole (delområde 2). Enkelte bygningsdeler fra klosteret er inkorporert i skolebygget.

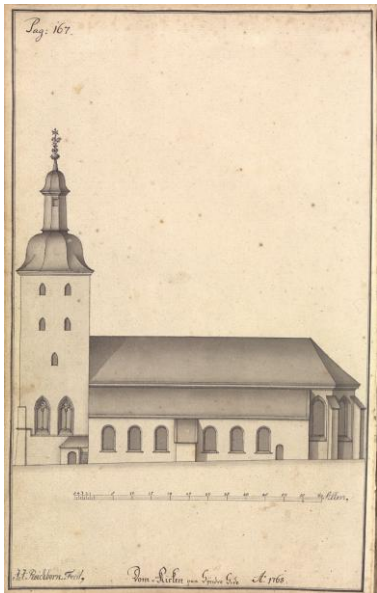
Bergen Domkirke (id 83876-2)

Dagens Domkirke har en svært komplisert bygningshistorie [12]. Det har stått to kirker her før kirken fikk dagens hovedform på midten av 1200-tallet da fransiskanerne bygget den opp som en typisk fransiskanerkirke, en langkirke med polygonalt avsluttet kor, i nøktern gotikk. Selv om kirken har bevart originale deler fra middelalderen, er den ombygget mange ganger. Den brant både i 1623, 1640 og 1702, men ble raskt satt i stand igjen. Kirken fikk formen vi kjenner i dag i 1660-årene, da ble den utvidet mot sør, slik at den fikk et toskipet langhus. Tårnets høyde og utforming er fra 1743. Kirken ble omfattende restaurert i 1880-årene. Kirkens lengde er i dag 60,5 meter, den er 20,5 meter bred.

Kirken er automatisk fredet.

Figur 4-11: Peder Elias Blix 1882. Tenkt rekonstruksjon av kirketårnet fra middelalder frem til 1880. De to tegningene lengst til høyre var rekonstruksjonsforslag.

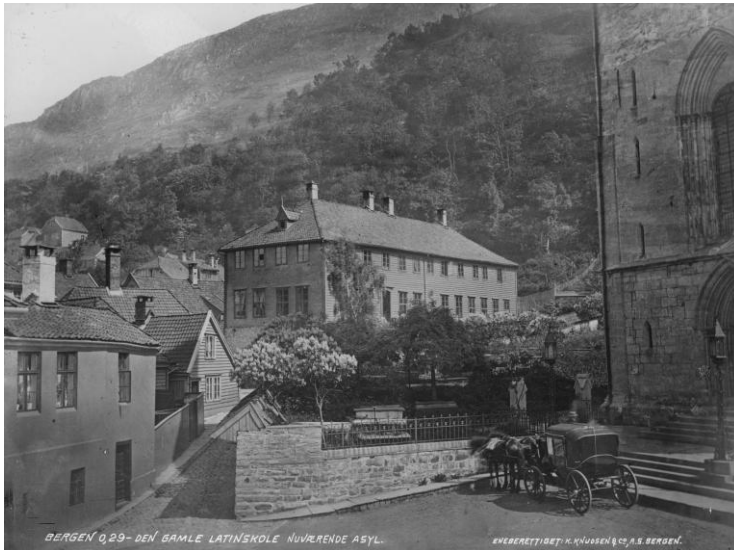
Figur 4-12: Domkirken som tegnet av J. J. Reichborn i Hildebrand Meyers manuskripter fra 1764 [15] og i dag.

Den gamle latinskolen (id 87129-1)

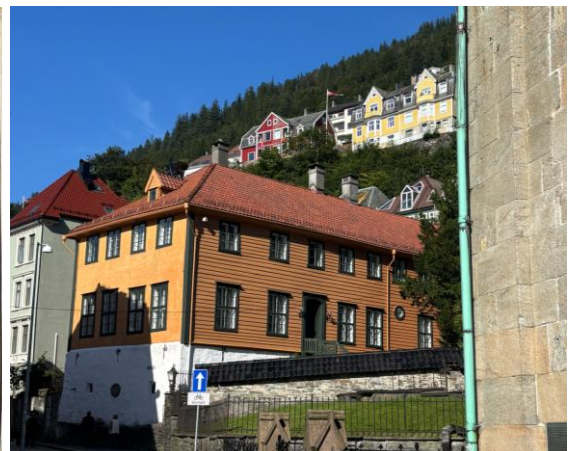
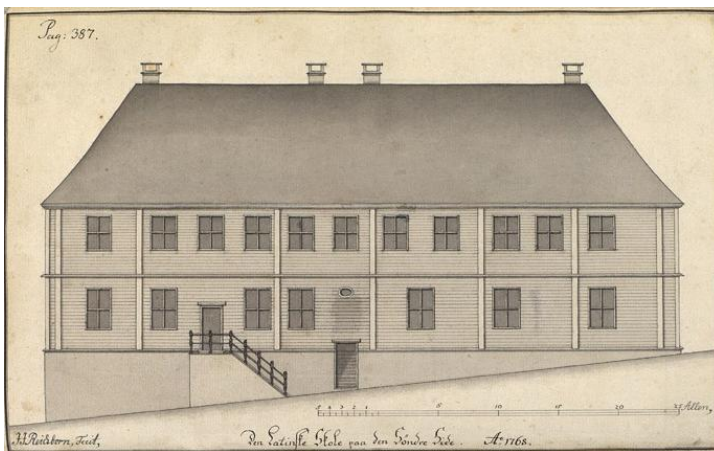
Bygningen er fra 1706, bygget etter brannen i 1702 og erstattet tidligere bygninger på stedet. Her var det latinskole fra reformasjonstiden frem til Bergen katedralskole ble bygget sør for Domkirken i 1840. Overført til fattigvesenet og brukt som gamlehjem til 1960/61, deretter husvilleherberge av forsorgsvesenet. Fra 1970-tallet ble den brukt av kirkeseksjonen. I 2003 åpnet Bergen skolemuseum i bygningen.

Huset er bygget i mur og utmuret bindingsverk, kledd med tegl og liggende panel. Bygningen har to etasjer over en høy kjeller, og valmet tak. Bygningen er vedtaksfredet.

Like nord for skolebygningen står et tilhørende bryggerhus fra 1700-tallet (id 87129-2). Bygning i en etasje av lafta tømmer med liggende kledning, på en sokkel av kvitkalka gråsteinsmur. Denne bygningen har uavklart vernestatus.

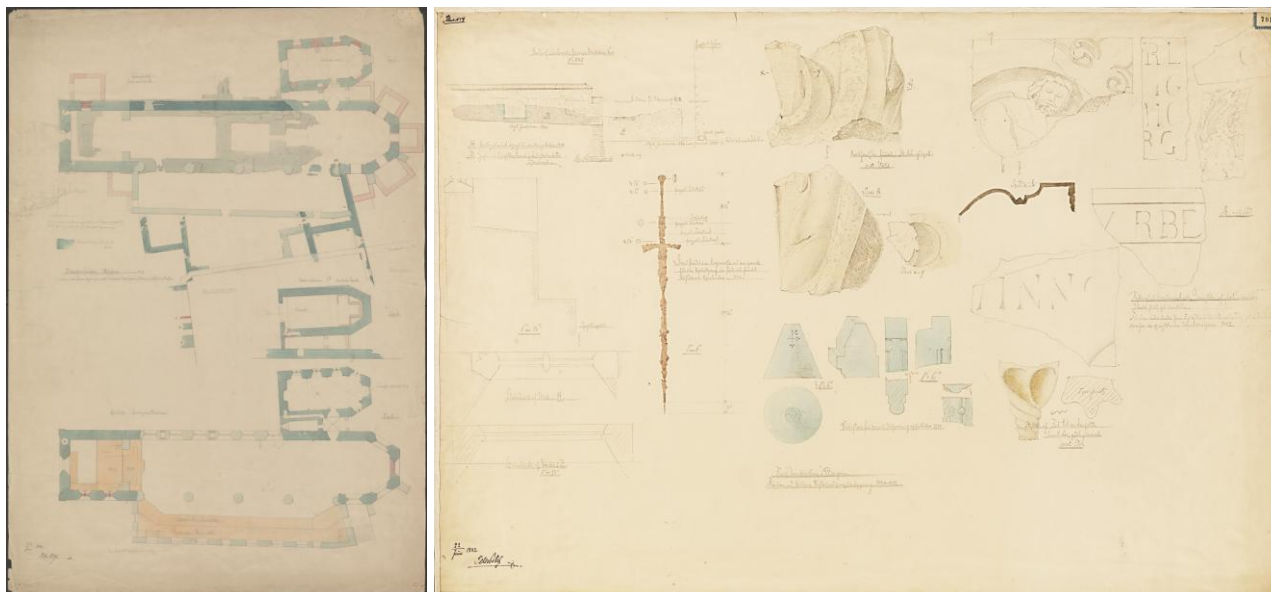
Figur 4-13: Den gamle latinsken i bakkant av Domkirken, Knudsenfoto fra 1870. Til høyre en minneplakett i kjellerveggen over Ludvig Holberg som var elev ved skolen på slutten av 1600-tallet, bildet er fra 1920-tallet (ubb-kk-1318-3520, ubb-kk-n-256-018).

Figur 4-14: Latinsken tegnet av J. J. Reichborn i 1764 [15] og i dag.

Kulturlag og ruiner

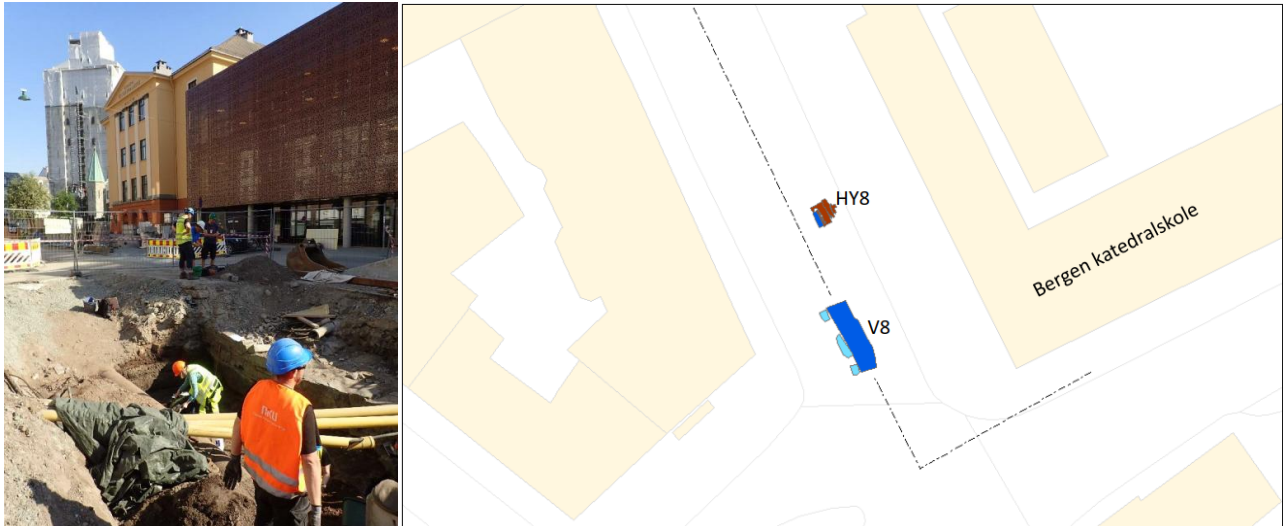
Det er påvist spor av fransiskanerkonventet i Vågsbunnen (id 95045-1). Fransiskanerne var omtalt siste gang i 1534, men klosterbygningene ble brukt som bosted for biskopen, og deler av dem sto helt til 1835 da de ble revet for å gi plass til den nye katedralskolen. Lokaliteten id 95045 er ikke avgrenset i Askeladden, men klosteranlegget sto i sammenheng med kirken, og spor av anlegget, strukturer og kulturlag, må påregnes i grunnen sør for kirken mot Katedralskolen. Anlegget har trolig strukket seg lenger sørover, men i denne sammenheng vil spor av anlegget da bli omtalt under delområde 2, 3 og 4.

Figur 4-15: «Domkirken. Bergen. Som den var 1870 med de i 1880 fundne Rester af den ældste "Olafskirke i Vågsbunden" og Rester af det tilstøtende Kloster». Fra Peter Andreas Blix oppmålinger, trolig i 1882. Øverste figur viser også påviste klostermurer, men stopper ved «Gjerdemurer mod Kathedralskolen». Plansjen til høyre viser funn av bygningsdeler, keramikk og sverd funnet under undersøkelsene. Sverdtypen, en tohånds panzerstikker med sølvtråd rundt grepet, er uvanlig i det norske materialet. Sverdet kan være gravgods fra graven til «Mækinborg» («fra Mecleburg») en av Vitaliebrødrenes ledere under angrepet i 1393. Han ble drept under angrepet, og begravet i «Minorittkirken» (Fortidsminneforeningen/Riksantikvaren).

NIKU, Norsk institutt for kulturminneforskning, har gjennomført flere undersøkelser i Kong Oscars gate de senere årene, også like ved Heggebakken. Denne samler rapporten er ikke publisert, men vi har fått adgang til et utkast til del av rapporten [24]. Det er påvist murrester i grunnen om lag midt i gaten utenfor Katedralskolens sørfløy, K-bygget. Dette er en kraftig kistemur, med flere faser av vegfar på utsiden. Denne undersøkelsen er ikke publisert, men påviste vegfar har flere bruksfaser fra middelalderen, muren er også tolket å være middelaldersk. Den avdekkede muren er 1,5 meter bred, og kan trolig treffes grunnere enn en meter under dagens gatenivå. Muren er avdekket i 6-7 meters lengde, og fortsetter trolig i hver retning av utgravingsfeltet. Øvrige nylige, men ikke publiserte undersøkelser ikke langt nord for denne muren, har gitt tidlige dateringer. Selv om de nevnte sporene av eldre gateløp er utgravd, er den solide kistemuren bevart in situ i grunnen. Innsiden av muren er trolig observert et lite stykke mot nordvest, her ble det også påvist spor av en bygning fra middelalderen (figur 4-16). Ved tidligere registreringer er det påvist mur lenger sør i gaten, og i Heggebakken, langs østfløyen til Bergen katedralskole i 1972.

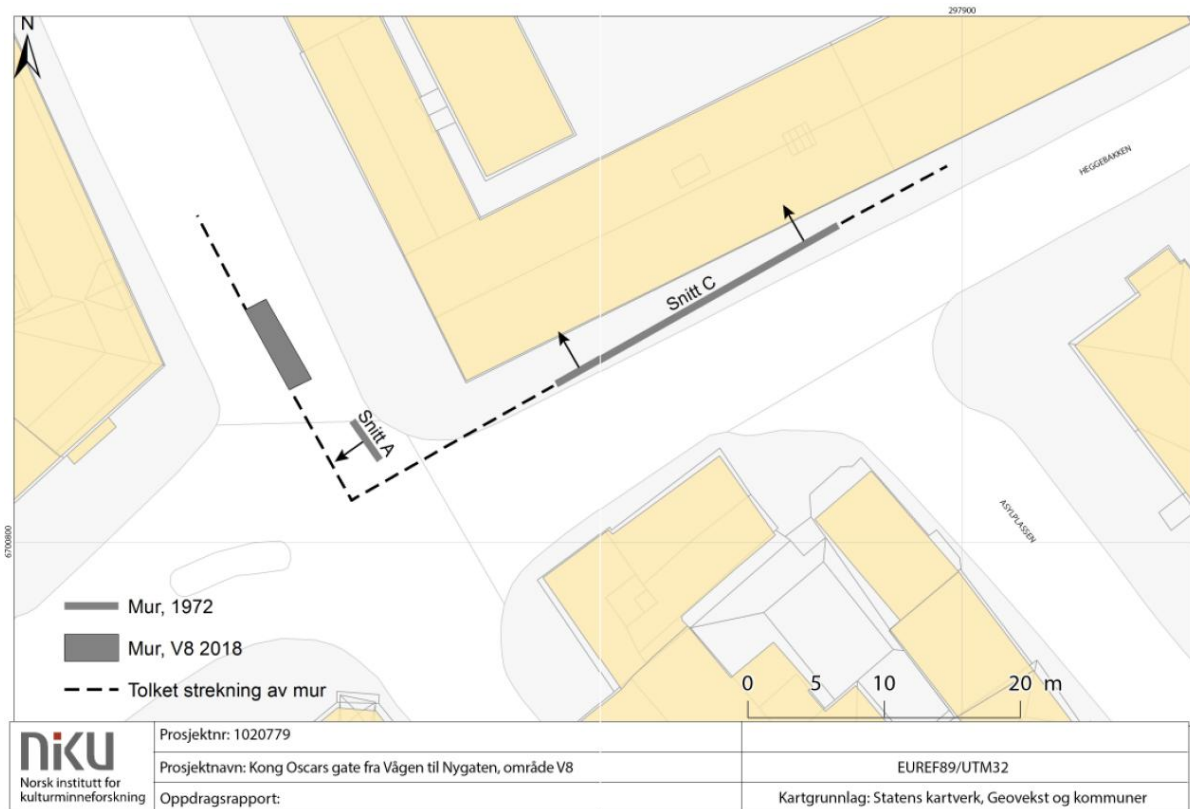
Uten å foregripe den endelige rapportens konklusjoner antas det at disse murene, sammen med murrestene observert i Heggebakken, er middelalderske og har inngått i fransiskanerklosterets anlegg. Vi peker også på muren som er avbildet rundt Bispegården på 1800-tallet. Bispegården overtok det gamle klosteret ved reformasjonen. Bispegårdens hage er omgitt av mur i gamle bilder og kart, dette kan ha utgangspunkt i den gamle muren i bakken i Kong Oscars gate og Heggebakken. Videre undersøkelser om denne sammenhengen ligger utenfor denne utredningens rammer, men understreker kompleksiteten i utviklingen av hele dette området som delområde 1-4 inngår i.

Figur 4-16: Den solide kistemuren vises i bildet fra utgravingsfeltet til venstre, muren er bak personen nede i grøften. Til høyre en kartskisse som viser murens plassering (V8). Nordvest for muren vises trolig en liten del av murens innside (HY8). I eldre arkeologiske registeringer er det påvist en mur lenger sør i Kong Oscars gate, samt i Heggebakken, langs stiplet linje angitt i tegningen. Kartskissen er fra en publisasjon om pollenmateriale fra utgravingen, de arkeologiske resultatene er ikke publisert [38].

Figur 4-17: Muren i Kong Oscars gate. Øverst til venstre avdekkes muren i felt, øverst til høyre vises et av de fremrensede veifarene langs muren. I midten og nederst er selve muren [24].

Figur 4-18: Murdelen dokumentert i 2018 sett i sammenheng med observasjonene i 1972. Da ble ikke murene avdekket, men murside ble dokumentert. Pilene indikerer hvilken side av muren som ble observert, murens «overflate» er i pilens retning. Det ble også observert murer i noen snitt i 1982, rundt snitt A. Lokalisering av disse er noe usikker, og ikke inkludert på tegningen [24].

Verdivurdering

Bergen Domkirke skriver seg tilbake til Olavskirken i Vågbunnen fra 1100-tallet. Dagens kirke er fra midten av 1200-tallet, men endret opp gjennom tiden. Kirken har vært viktig som kloster i middelalderen, og undervisningsinstitusjon både da og i nyere tid. Latinskolen (vedtaksfredet) på nordsiden av kirken er inkludert i delområdet som del av undervisningshistorien. Slik sett har delområdet sterke forbindelser til tidligere skoler på Holmen, og den senere katedralskolen (delområde 2). Kirken er automatisk fredet, og i den fredede grunnen under og rundt bygningen er det spor av det eldre klosteret.

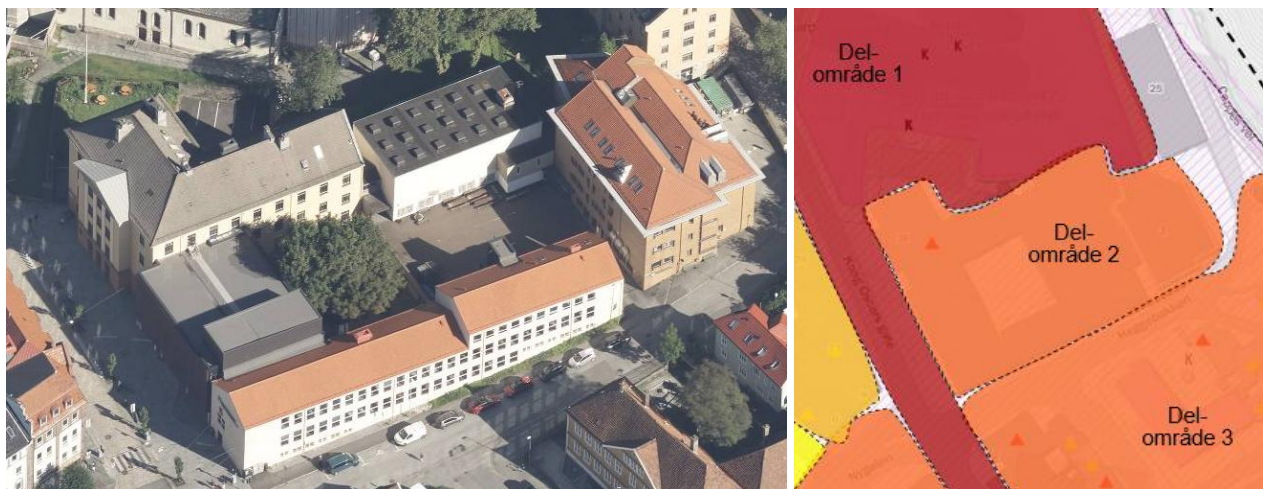
Det er trolig deler av klosteret også i Kong Oscars gate. Her er en halvannen meter bred mur avdekket i 8 meters lengde nær krysset ved Heggebakken/Nygaten, det påvist murrester også andre steder i gaten. Gateløpet Domkirkegaten representerer kontinuitet fra den opprinnelig ferdselsåre over den innerste Vågbunnen.

Delområdet vurderes til svært stor verdi.

4.2.2 Delområde 2 – Bergen Katedralskole

Delområdet omfatter Bergen Katedralskole i dagens utstrekning. Som undervisningsinstitusjon har delområdet en sterk historisk tilknytning til delområde 1 og 3.

Figur 4-19: Bergen katedralskole (© 2025 Norkart AS/Geovekst og kommunene/OpenStreetMap/NASA, Meti).

Bergen Katedralskole som institusjon ble grunnlagt i 1153 på Holmen av kardinal Nicolaus Breakspear, sendt til Norge av paven for å organisere landet som egen kirkeprovins erkebispesete i Nidaros. Han ble senere kjent som pave Hadrian 4. Denne Schola Bergensis holdt til på Holmen frem til reformasjonen og utdannet primært prester, men holdt altså til på Holmen, som var et av landets fremste intellektuelle miljø i høymiddelalderen.

Rundt reformasjonen ble skolen flyttet til fransiskaneranlegget i Vågsbunnen (delområde 1). Under Geble Pederssøn ble det en protestantisk presteskole og det fremste danningssenteret i Norge. Absalon Pederssøn Beyer var også tilknyttet skolen, både han og Geble Pederssøn var blant de tidlige bergenshumanistene. Skolen fikk et eget bygg like nord for Domkirken (se delområde 1). Gjennom 1700-tallet kommer nye fag til den gamle «latinskolen» som dreier mot mer generell utdanning, ikke bare for prester, fra 1809 er skolen ikke lenger kirkelig styrt.

I 1834 kjøpte Bergen katedralskole bispegården like sørøst for Domkirken, og innviet dagens skolebygning i 1840. I 1869 står også en gymnastikkbygning ferdig. I 1889 tok den første kvinnelige eleven artium ved skolen. Skolen hadde lenge en åpen park eller skolegård mot Asylplassen og Heggebakken, men her ble det bygd en sørfløy i 1956-57. I 1992 tok skolen i bruk Heggebakken 2, en ny bygning på Bergen Fagskoles tomt i bakkant. I perioden 2014-2018 gjennomgikk skolen en større rehabilitering av hovedbygget og bygging av nytt mellombyg.

Figur 4-20: Bergen katedral skole på 1860-tallet til venstre. Til høyre skolen i dag. Bygningen fra 1840 fikk en etasje til i 1884 (Marcus Selmer, ubb-s-135).

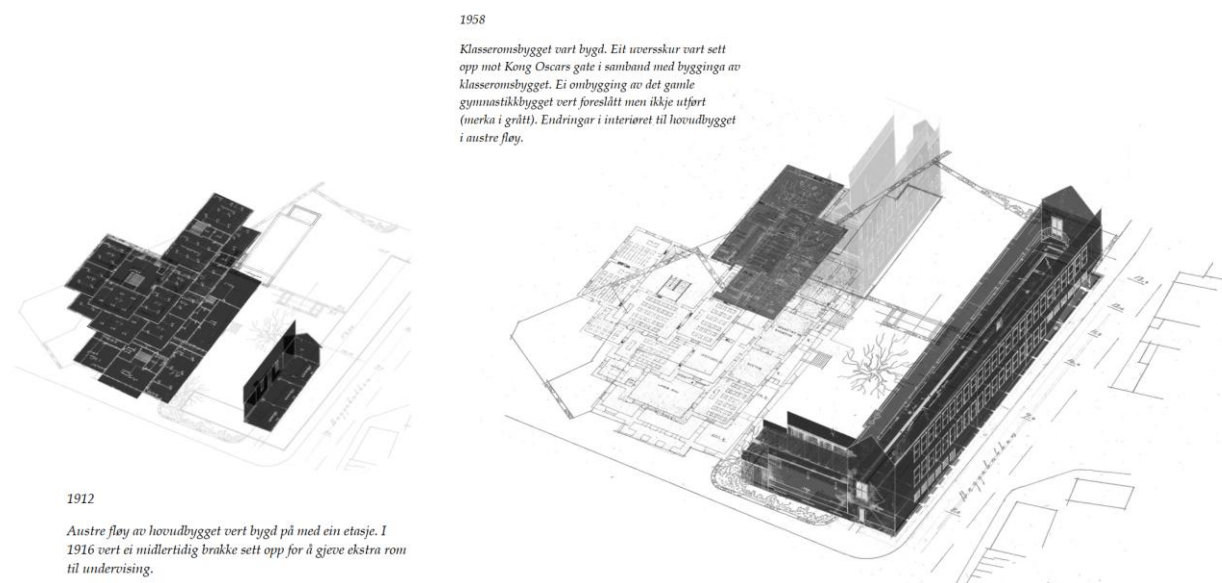

Figur 4-21: Utsnitt fra eldre fotografier, for det meste av Selmers og Knudsen. Datering kan være usikker. De eldste fotografiene viser hovedbygningen med en park mot Heggebakken frem til 1870-tallet, hvorefter den fremstår mer som skoleplass. Hovedbygningen får en ny etasje langs Kong Oscars gate i 1884. Innen 20 år er det også bygd ut en 3. etasje langs skolegården.

Figur 4-22: Bergen katedralskole som den fremstår i dag, med sørfløyen fra 1956-57 i forkant. Til venstre i bildet ser vi Domkirken (delområde 1). Til høyre går Heggebakken (se delområde 3)

Bergen katedralskole har en historie som strekker seg tilbake til begynnelsen av høymiddelalder, men var lokalisert på Holmen frem til reformasjonen. Fra da av benyttet man bygninger i Vågsbunnen, som Latinerskole (delområde 1), delvis også Seminarium Fredericianum (delområde 3). Dagens katedralskole utgjør delområde 2 i denne utredningen, og omfatter fem bygninger. Her gis en kort presentasjon, og for grundig omtale av bygningshistorien vises det til rapporten «Bergen Katedralskole» [27].

Figur 4-23: Katedralskolens utvikling i takt med økende elevtall og nye krav for undervisning er kompleks, og ulike bygningsfaser er vist i rapport utarbeidet av Hordaland fylkeskommune [27].

Hovedbygget – H-bygget 1840

Hovedbygget sto ferdig i 1840, med fem klasserom i første etasje og rektorleilighet i overetasjen. Bygget er L-formet med stiltrekk fra klassisisme og empire, med en symmetrisk og monumental frontfasade. Enkelte bygningsdeler fra klosteret og bispegården skal ha blitt inkorporert i bygningen. Med økende plassbehov ble rektorleilighet gjort om til undervisningslokaler i 1864, i 1884 ble det bygd til en etasje på fremre del av bygningen. Bakre del fikk tilsvarende i 1912 [27].

Hovedbygget er markert som meldepliktig etter kulturminneloven og er omtalt som et av hovedverkene innen norsk empirearkitektur utenfor Oslo, av Hordaland fylkeskommune v/kultur- og idrettsavdelinga (nå Vestland).

Gymnastikkanlegg, G-bygget (1969)

Allerede i 1840 ble det bygget et mindre voltigerhus til skolen, i 1869 ble det bygget en ny gymnastikkbygning bak hovedbygningen. Dagens gymanlegg er fra rundt 1969, og ble bygget med en gang som går under øvre skoleplass, og binder hovedbygningen og Klasserombygningen sammen. Under øvre skoleplass er det også toaletter og garderober. Deler av grunnmuren til Gymnastikkbygningen går i muren til tomten rundt Domkirken, og er automatisk fredet. Gymnastikkbygningen har to etasjer med øvre og nedre gymsal. Bygningen er mer modernistisk inspirert enn de andre bygningene og bryter noe med den øvrige bygningsmassen [27].

Søndre klasseromsfløy, K-bygget (1958)

Klasseromsbygget ble bygget i 1958, og følger Heggebakken. Om lag ti år senere ble det lagt til en etasje på bygget. Bygget er i hvitmalt teglstein, med få detaljer, men vinduer som skal følge samme symmetri som hovedbygningen, med litt større vindusflater [27].

Verneverdig modernistisk skolebygg, med stor sårbarhet for tap og endringer. Bygget har en tidstypisk utforming og har en enkel og konsekvent materialbruk av høy kvalitet. Bygningen er svært godt tilpasset byggehøydene og størrelsene i kulturmiljøet rundt Bergen barneasyl, Asylplassen, de andre delene av katedralskolen og trehusmiljøet i området Kong Oscars gate/Heggebakken [19].

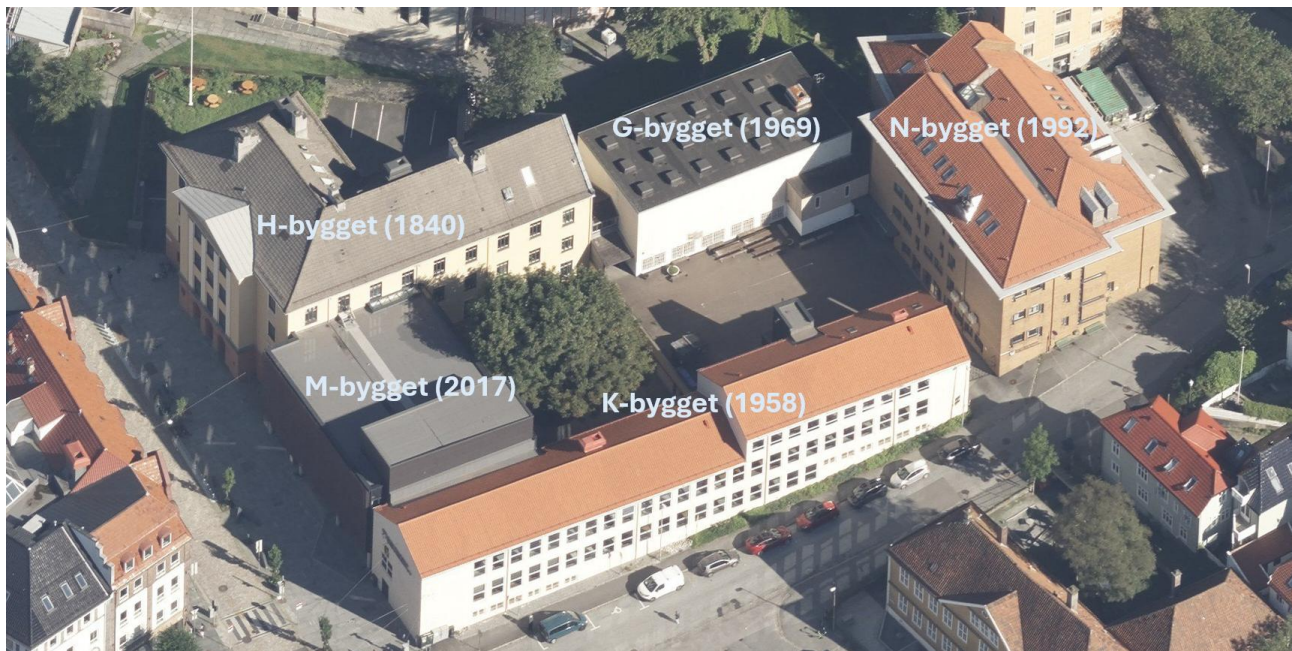
Nybygget, N-bygget (1992)

Bergen sløydskole, etter hvert en del av Bergen tekniske fagskole, holdt til i Heggebakken 2 fra 1887 til 1972. Bygningen ble stående til det ble bygget nye lokaler for Katedralskolen her i 1992. Bygningen har en tidstypisk utforming og har materialbruk av høy kvalitet, med brun murstein og vinduer i varierende former kan den sees som en moderne tolkning av de øvrige byggene [27]. Bygningen isolert sett har ikke høy verneverdi, men viser et moderne og godt tilpasset skolebygg i øverste delen del av Heggebakken og Bispengsgaten. Bygningen forholder seg i skala og materialbruk til bygningen i Bispengsgaten 25 [19].

Mesobygget, M-bygget (2017)

Ved byggingen av klasseromsbygget i 1958 ble det også etablert et «uværsskur» mellom klasseromsbygget og Hovedbygget, mot Kong Oscars gate, slik at skoleplassen ble lukket inn.

I 2017 ble dette erstattet av et nytt mellombygg med klasserom og bibliotek, som danner et nytt inngangsparti til skolen. Med modere materialer viser det tydelig at bygget er en ny tilføyelse til den historiske bebyggelsen.

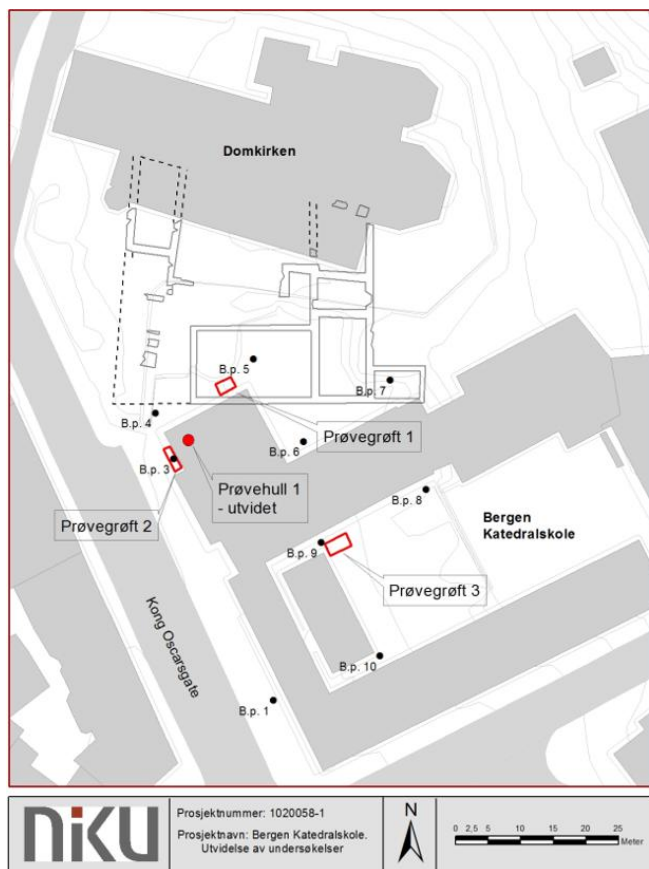
Figur 4-24 Katedralskolen med navn og byggeår for ulike bygg.

Arkeologiske undersøkelser/kulturlag

Som nevnt er Bergen katedralskole bygget på grunnen til det gamle klosteret. Et murhjørne fra klosteret skal fremdeles være synlig ved Hovedbygget og øvrige bygningsrester er ikke synlig over bakkenivå [28]. Det er påvist middelalderske kulturlag fra klosteret like utenfor Hovedbygget, til venstre for hovedinngangen, relativt grunn under overflaten [29]. I mindre prøvestikk inne i Hovedbygget er det også påvist kulturlag [30]. I en mindre oppsummering fra 2016 over tre prøvesjakter og 9 grunnboringer, skriver NIKU at de ikke har funnet tydelige bygningsrester som kan knyttes direkte til klosteret, men at det på ingen måte kan utelukkes at slike er til stede [29].

Askeladden viser flere markeringer for ytterlige observasjoner i området. Opplysninger fra disse er enda ikke tilgjengelige, kartlaget «middelalderprosjekt» er under utvikling.

For å oppsummere vet vi lite konkret om kulturlagsforekomstene i delområdet, men automatisk fredede kulturlag er påvist, og potensialet for funn av automatisk fredede kulturminner er stort, selv om en må anta at mye er fjernet i forbindelse med de mange byggeprosjektene ved skolen siden 1840-årene. Potensial for funn av kulturlag har sammenheng med muren som er påvist i grunnen i delområde 1 og 3.

Figur 4-25: Oversiktskart over mindre undersøkelser fra NIKU, til høyre fra utgraving like utenfor hovedbygget, under et kleberskår fra et prøvehull inne i Hovedbygget [29][30].

Verdivurdering

Bergen katedralskole kan trekke historien tilbake til 1152, men dagens katedralskole innenfor delområde 2 består av ulike bygninger bygget fra 1840 frem til 2010-tallet. Hovedbygget fra 1840 er meldepliktig, og beskrevet som et viktig empirebygg utenfor hovedstaden.

Skoleanlegget inngår i eldre reguleringsplan for Vågsbunnen (ID 6900000), og vist som område for bevaring samt verneverdig kulturmiljø i KDP Sentrum.

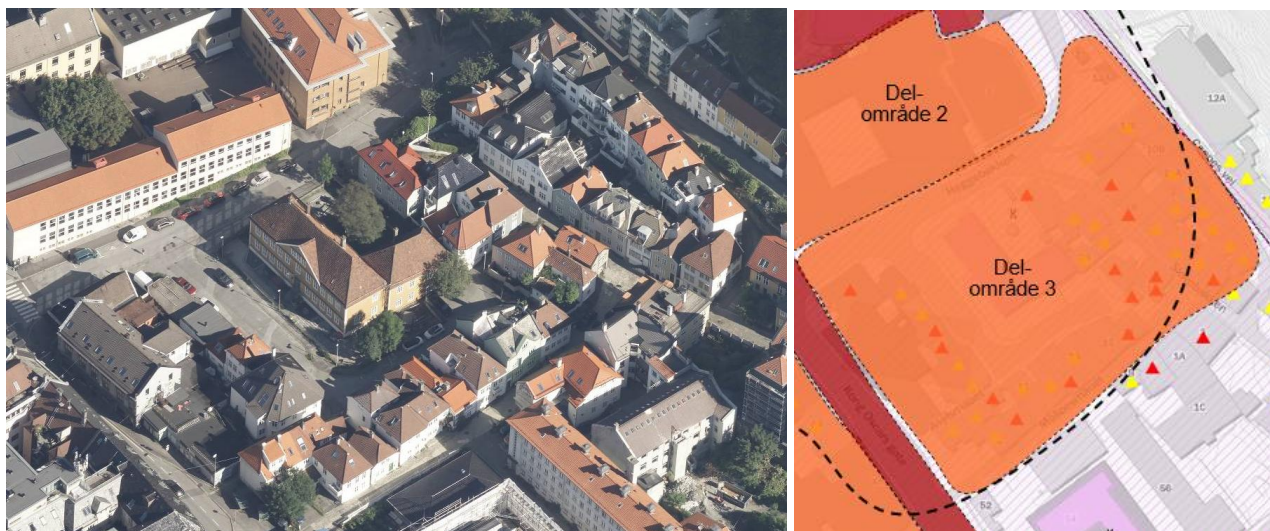
Delområdet ligger på middelalderisk bygrunn, innenfor et område som ble brukt av Olavsklosteret i middelalderen. Selv om det meste av disse sporene er fjernet, vil gjenværende spor og kulturlag ha stor vitenskapelig verdi.

Delområdet vurderes til stor verdi.

4.2.3 Delområde 3 – Heggebakken og Asylplassen

Delområdet omfatter Heggebakken og Asylplass. Historisk har delområdet en sterk tilknytning til delområde 1 og 2.

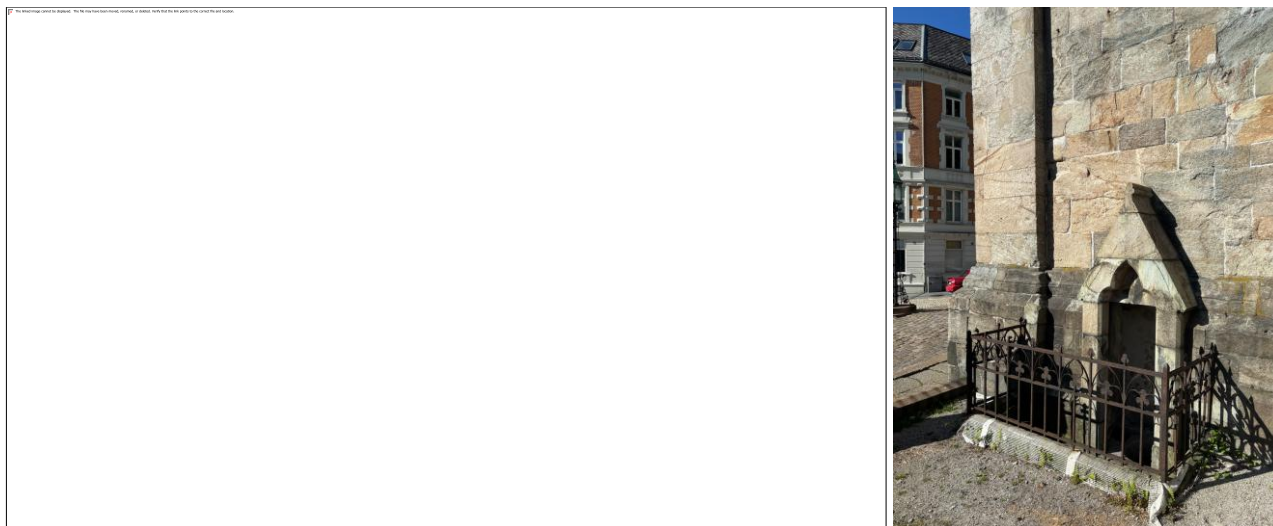
Figur 4-26: Delområde 3 – Heggebakken og Asylplassen (© 2025 Norkart AS/Geovekst og kommunene/OpenStreetMap/NASA, Meti).

I middelalderen er dette området like sørøst for Fransiskanerklosteret, på nordøstsiden av vegfaret sørover fra byen. Langs vegfaret ligger det andre Katarinahospitalet, flyttet hit i 1266, etter at det opprinnelige hospitalet ved Sandbru eller Dreggen brant i 1248. Først omtalt som et hospital for spedalske er det rimelig at det lå litt i avstand til annen bebyggelse, men fra 1276 er hospitalet bestemt å være for fattige kvinner, med plass til 20 stykker. Fra perioden 1139-1527 er hospitalet tilgodesett i et 70-talls tyske testamenter fra bergensfarere, eller hanseater, og fra 1500-tallet ble hospitalet drevet som et fattighus av Det Tyske Kontor.

Senere er området kjent som Bispengen, ved Bispegården, og som Heggen, etter trærne som opprinnelig skal være plantet av munkene. Etter 1702-brannen ble St. Catarinas fattighus, eller det tyske hospitalet, oppført på sin gamle grunnmur igjen. I bakkant av bygningen er det spredt småhusbebyggelse, men store deler av Domkirkens eiendommer holdes åpne som del av Domkirkeallmenningen. I 1752 åpnet biskop Erik Pontoppidan en skole her, Seminarium Fredericanum. Skolen er et supplement til latinskolen på motsatt side av Bispegården og kirken, og underviser i filosofi, matematikk, fysikk, litteratur og språk. Skolen er mindre rettet mot kirkelig utdanning. Skolen drives sammen og parallelt med Latinskolen til den ble lagt ned i 1808. deretter hadde bygningen en rekke funksjoner, som militærpsykehus, realskole, magasin for det nyopprettede Bergens museum, og det borgelige Pigeinstitut. Fra 1852 var bygningen barneasyl, og bygningen huser i dag landets eldste barnehage.

Som nevnt blir grunnvann ikke vurdert i denne utredningen, ettersom tunnelpåhugg i Heggebakken og atkomst i Fredens bolig er deler av et større tunnelanlegg som må undersøkes samlet, for å kartlegge og utrede hydrogeologiske virkninger. Det er likevel relevant å påpeke at området historisk har vært kjent for sitt gode vann. Ved Heggebakken sto Bispebrønnen, med vann som skal ha blitt ledet fra en kilde litt lenger oppe i bakken, eller fra bispegården område. Brønnen var kjent for byens beste vann. Ved Domkirkeristen skal det ha vært en kilde. Under utgravingene på slutten av 1800-tallet ved Domkirken rekonstruerte Blix denne kilden som del av tårnfotens kirkemur, slik at den ga tilgang til vann både innefra kirken, og utenfor. Disse brønnene må ha hatt sammenheng med middelalderens bekke drag innerst i Vågsbunnen. Det er

foreslått at kilden ved Domkirkeristen var oppkommet til middelalderens Hugå, men det var flere navngitte bekker i Vågsbunnen gjennom middelalderen. Omstendighetene rundt disse bekkene og brønnene er ikke fullstendig klarlagt [12][33][34][35]. Fra midten av 1800-tallet forsvant disse, etter hvert som byens vannforsyning ble lagt i rør.

Figur 4-27: Heggebakken 1 Julius Holck 1908, skal vise Heggebakken som den så ut i 1863. Til høyre den rekonstruerte brønnen i Domkirkens tårnfot (delområde 1).

Heggebakken 1

Verneverdig trehusbebyggelse med stor sårbarhet for tap og endringer. Bygget ligger i randsonen for brannen i 1702 og kan være et sjeldent eksempel på trehus med opprinnelse eller elementer fra før år 1700 i dette området. Det er likevel ikke usannsynlig at huset ble reiste etter brannen. Bygningen har stor verdi som en viktig del av den historiske strukturen i et selvgrodd trehusmiljø. Heggebakken er avmerket som en tydelig gatestruktur mot tilgrensende bebyggelse i historisk kartmateriale tilbake til 1700-tallet [19].

Kong Oscars gate 42

Tidligere sto Dorothe Engelbretsdotters hus her, oppført etter brannen i 1702. Dorothe Engelbretsdotter (1634-1716) var en kjent forfatter, ofte kalt den første kjente kvinnelige forfatter fra Norge. Huset ble flyttet til Gamle Bergen i 1962 da Kong Oscars gate ble utvidet.

Dagens hus på adressen er et utstillingslokale, laget som et tilbygg til Heggebakken 1. Deler av bygningen er sårbar for endringer i kraft av å være et udatert tilbygg til Heggebakken 1, og som en del av kulturmiljøet i Heggebakken. Selve glasstilbygget fra 1963, mot Kong Oscars gate, har derimot liten kulturmiljøverdi [19].

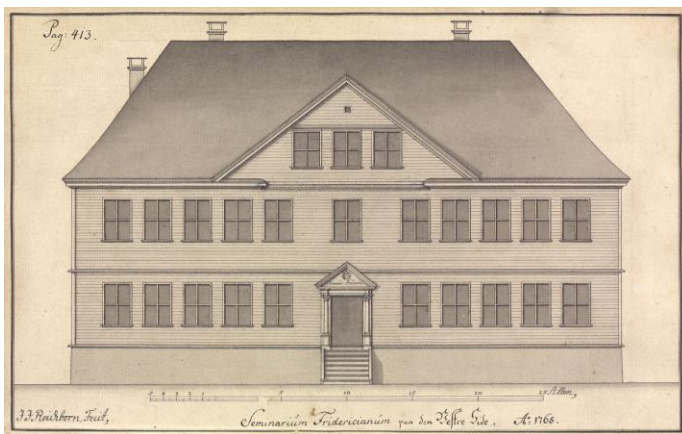

Figur 4-28: Heggebakken 1 og Kong Oscars gate 2 avbildet av M Selmer på 1880-tallet til venstre, dagens situasjon til høyre (ubb-bros-01311).

Bergen barneasyl

Barneasylet ble bygget i 1752 som skole, Seminarium Fredericanum, og ble overtatt i 1851 av Bergens Barneasyl. Bergens barneasyl skulle gi oppdragelse til barn fra fattige hjem eller barn av foreldre som arbeidet utenfor hjemmet hele dagen. Bygningen er i dag i bruk som barnehage. Foran Barneasylet har det alltid vært en åpen plass, Asylplassen. Rundt Asylplassen og sør for og i Heggebakken finner man i dag en godt bevart bystruktur og boligbebyggelse fra begynnelsen av 1700-tallet.

Bygningen er en stor toetasjes laftet bygning med symmetrisk hovedfasade mot Asylplass. Sidefløyen ble påbygd i 1891. Bygningen er vedtaksfredet.

Figur 4-29: Tegning av J.J. Reichborn fra 1768, Bergens Børneasyl [15]. Til høyre et foto av Olai Schumann Olsen, tatt mellom 1918-1939 (ubb-so-0145).

Figur 4-30: Bergen barneasyl.

Andre Katarinahospital

«Det andre Katarinahospitalet» skal ha blitt reist sør for Olavskirken og fransiskanerklosteret i Vågsbunnen, og er beskrevet her senest i 1266. Det første hospitalet har vært antatt å ligge på Dreggsalmenning, men dette er nå oppe til diskusjon [14]. I høymiddelalderen var Katarinahospitalet del av den kirkelige diakonale virksomheten som var støttet av kongemakten, da særlig Magnus Lagabøte. Gjennom senmiddelalderen blir hospitalet særlig brukt for byens tyske innbyggere, med støtte fra Mariakirken og Kontoret, og ble etter hvert kalt det tyske hospital, og styrt fra Kontoret fra 1500-tallet.

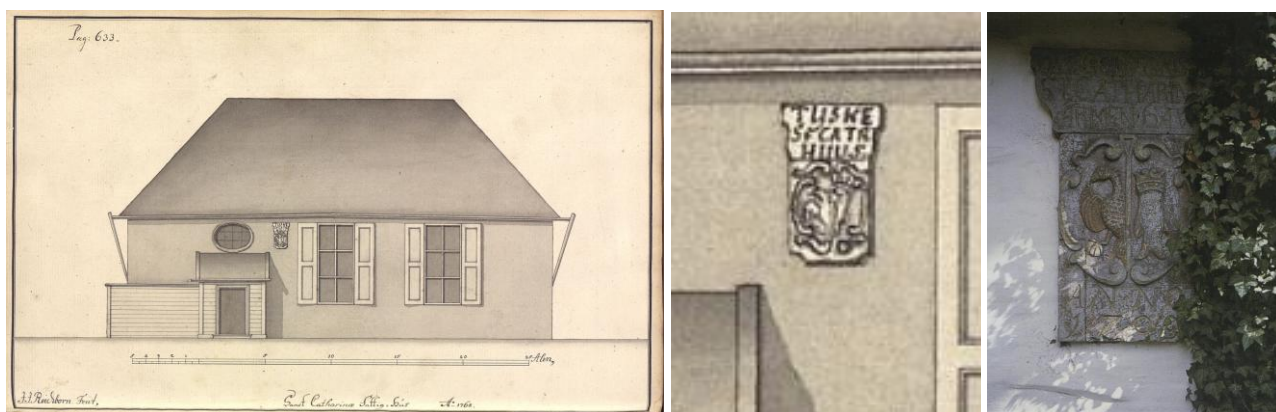
Bygningen blir beskrevet av borgermester Hildebrandt Meyer i 1760-årene, hvor han blant annet argumenterer for hvorvidt bygningen bør være i tyske eller norske hender. Han skriver at bygningen brant i både 1602 og 1702, og etter siste brann ble istandsatt både *bedre og bequemmere end den var tilvorne*. Bygningen er beskrevet som en murbygning med valmet tak, og tegnet, som mange andre bygninger i Meyers manuskript [15]. I følge Bergen Byleksikon ble bygningen gjenoppført på sin gamle grunnmur [13]. Hildebrandt Meyers manuskript har et tillegg hvor han kan med *førnoielse berette at hospitalet skal avvikles og inrettes en almindelig friskole som og siden er vorden iverksat og oppbygget* [15].

Bygningen ble overtatt av den alminnelige friskole i 1775. Fra 1864 ble bygningen brukt av Gråskolen, Domkirkens fattigskole. I 1873 ble eiendommen kjøpt av Bergens Totalavholdsforening som rev og oppførte ny bygning i 1884. Denne ble solgt til Jesu Kristi Kirke av Siste Dagens Hellige i 1912, men allerede i 1915 kjøpt av Domkirken som menighetshus. I perioden 1890-1932 hadde også Gulatings Lagmannsrett møtesal i bygningen. Kontormaskinfirmaet Jakob L. Berstad overtok bygningen i 1959.

På fotografier fra 1860-tallet og fremover er bygningen i to etasjer. Bygningen virker å ha fått et reisverk med en andre etasje i tre siden den ble avbildet i 1760-årene, kanskje da bygningen ble tatt i bruk som skole. På Reichborns tegning fra 1768 er bygningen 27 alen lang. På senere kart og bilder virker bygningen å være utvidet også i areal. Bygningen som ble reist i 1884, Kong Oscars gate 40, er imidlertid gjenkjennelig i dag.

Det er ikke lenger synlige spor av hospitalet. Ifølge kirkehistorikeren Hans Emil Lidén kan kjernen i 1700-tallsbygningen godt ha vært middelaldersk, selv om den brant i 1702. Da bygningen ble revet i 1884, ble det imidlertid bare funnet enkelte kleberkvadere i grunnen [11]. Et enkelt bygningselement skal være bevart. På Reichborns tegning fra 1768 vises en hanseatisk merkestein til høyre for inngangsdøren. Denne skal nå være i muren ved Schøtstuene på Bryggen [26]. Inskripsjonen er Das Contorische St. Catharinen-Armenhaus Anno 1709, sammen med en yngre plate med inskripsjonen Bergens alminnelige skole stiftet 1782.

Katarinahospitalet er en viktig del av området historie, men viser også hanseatisk tilknytning i byen, utover området på Bryggen. Bygningen er forsvunnet i dag. Det kan ikke fullstendig utelukkes at det er bevart rester under dagens bygning. Det kan også være spor av anlegget rundt hospitalet, i grunnen i nærområdet. I den grad Katarinahospitalet fremdeles er bevart, er det altså som hittil ikke påviste spor i grunnen.

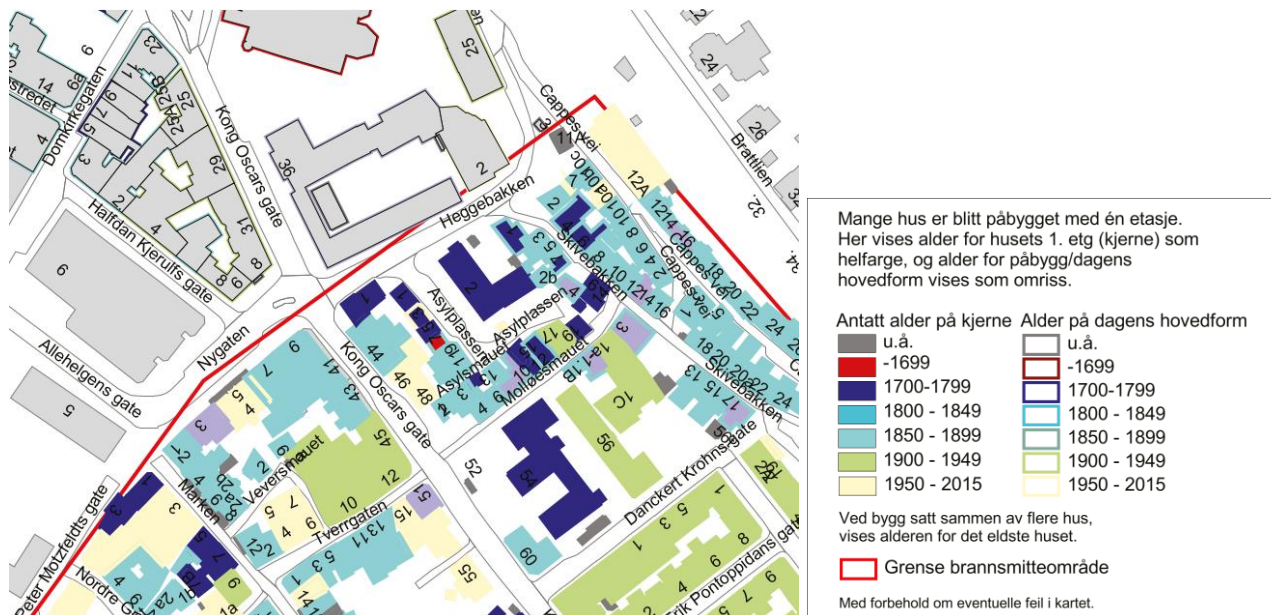
Figur 4-31: Sanct Catharinæ Fattig-Hus av Reichborn, 1768. Til høyre et bilde av muren ved Schøtstuene, hvor den hanseatiske merkesteinen fra Fattighuset henger i dag. Det skal enda være spor av rødming og bladgull på steinen [15][39].

Figur 4-32: Utsnitt fra to Knudsenfotografier. Bildet til venstre er fra 1875-80, men bildet til høyre må være tatt i 1884 eller like etter. Gråskolen er revet, og erstattet av den større murbygningen som står i dag (ubb-kk-1318-2125, ubb-kk-nbx-0234).

Eldre trehusbebyggelse

Utover bygningene som er beskrevet, er det rekke trehus i dette området, mange av dem eldre enn 1850. Området har en selvgrodd bebyggelse, men plassen foran Barneasylet har alltid vært en åpen plass.

Figur 4-33: Fra Byantikvarens Brannsmitterapporter. Bebyggelsen rundt Asylplass er i hovedsak fra 1700- og 1800-tallet [19].

Figur 4-34: Eldre trehusbebyggelse i delområdet. Til venstre innerste del av Asylplass, like nedenfor barneasylet. Til høyre nedre del av Skivebakken, sett fra Heggebakken.

Mur i Heggebakken

Øverst i Heggebakken er det dokumentert arkeologiske profiler i 1991 i forbindelse med rivning og nybygg i Heggebakken 2. De dypeste lagene kan representere gamle agrare spor uten at dette ble endelig avklart, men øvrige lag var fra etterreformatorisk tid.

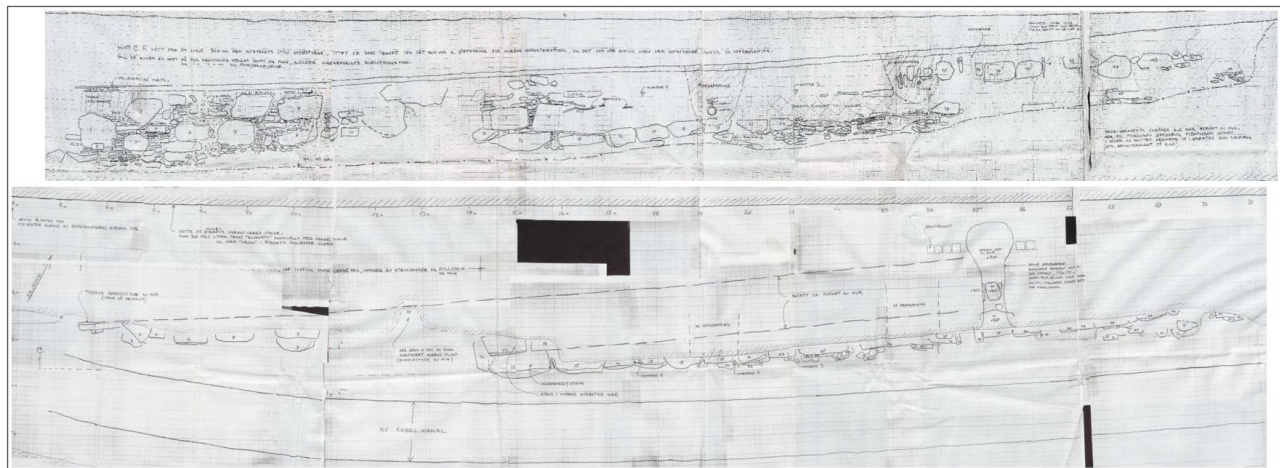
Lenger ned i Heggebakken, langs Katedralskolens sørfløy, ble det observert og opptegnet spor av murer i grunnen i 1971. Disse ble tolket som middelalderske, men dette ble ikke bekreftet av omliggende funn eller

kulturlag. Muren ligger 2-4 meter utenfor G-bygget, begynner om lag 5 meter ovenfor enden av bygningen, og strekker seg mer eller mindre sammenhengende 25 meter oppover bakken. Muren ble påvist under etablering av en kabelkanal for Telenor. Den er ikke arkeologisk undersøkt, bare kort dokumentert. Den ble beskrevet som en kistemur, og murens bredde inn mot G-bygget er ikke avklart.

En omfattende grøftegraving i 1982 kunne ikke bekrefte disse, men ga inntrykk av at grunnen var relativt omrotet og funnfattig i bakken. Senere undersøkelser av murer i grunnen i Kong Oscars gate støtter en antagelse om at muren i Heggebakken er middelaldersk, og kan være del av en eldre avgrensing av Olavsklosteret.

Figur 4-35: Bilder av muren i Heggebakken i 1972. Bildet til høyre er fra forsiden av Bergens tidende 12.april 1972 (Egill Reimers, Universitetsmuseet i Bergen, Fotobasen 006031 og 006035).

Figur 4-36: Planskisser i felt fra muren i Heggebakken, profil øverst, plan nederst. Tegningen begynner 5 meter fra hushjørnet, og strekker seg videre 26 meter oppover i bakken [24].

Verdivurdering

Heggebakken med Asylplass omfatter en rekke bygninger av stor kulturhistorisk verdi. Først og fremst er dette Barneasylet fra 1752 som er vedtaksfredet. En viktig og representativ bygning er Heggebakken 1 som trolig er fra like etter 1702, det har vært forslått av bygningen kan være eldre.

Katarinahospitalet lå her siden middelalderen, men det er trolig få, om noe spor igjen av denne bygningen. Ellers er Asylplassen omgitt av eldre selvgrodd bebyggelse av kulturhistorisk verdi. Det er påvist en middelaldersk mur i grunnen i Heggebakken, det kan ikke utelukkes øvrige kulturlag.

Delområdet vurderes til stor verdi.

4.2.4 Delområde 4 – Marken

Delområdet tilsvare delområde 11 Marken i KU 2013, med utgangspunkt i byantikvarens kulturminnegrunnlag [17]. Bare delen sørvest for gateløpet Marken var avgrenset som delområde i KU2013, men kulturminnegrunnlaget og til dels teksten i KU behandler hele området mellom Kaigaten og Kong Oscars gate som et samlet delområde. Kulturmiljø 11 – Marken var vurdert til stor kulturhistorisk verdi i KU 2013.

I denne sammenhengen inkluderes selve Nygaten i delområdet

Området vokste opp rundt gateløpet som førte fra byen mot St. Jørgens hospital og Nonneseter kloster. Bebyggelsen har en selvvekst karakter og består av småskala trehusbebyggelse. Marken har smug og gater som munner ut i hovedgaten Marken. Fram til 1850 strakk bebyggelsen seg ned mot Lille Lungegårdsvann til Grønnevollen. Nedenfor var det kjøkkenhager ned til vannet. Helt fram til 1850-årene markerte Marken slutten av byområdet. Bebyggelsen i området hadde ikke urban kvalitet. I 1870-årene ble husrekken mot Kaigaten bygget. Disse er typiske for trehusene med murforblending som ble bygget i denne perioden. Mot sør i området finner vi de mer monumentale byggene som tidligere huset Teknisk skole og Håndverkernes aldershjem (i dag Kunsthøyskolen).

Området har bygg med svært stor aldersverdi, og den selvgrodde bebyggelsesstrukturen som i middelalderen var typisk både i og utenfor byen, har høy kulturmiljøverdi. Marken har også høy symbolverdi som uttrykk for kampen mellom vern og sanering i Bergen på 1960 og -70 tallet. Marken står som symbol på at det nytter å kjempe mot en byutvikling man ikke ønsker. St. Jørgen hospital er et fredet anlegg med høy verdi også som symbol på kampen mot Leprabasillen og det forskningsarbeidet som ble utført i Bergen på dette området.

Områdets integritet er høy og preget av bolig, handel og gjennomfart. Bygningsmassen er godt bevart og inngår i et kulturmiljø som er helhetlig [17].

I denne sammenheng er det fokus på nordvestre del av delområdet, langs Nygaten.

Figur 4-37: Marken sett i skråfoto fra vest. Til høyre avgrensing i kommunens kulturminnegrnlag.

Bygningsrekken langs Nygaten består av murgårder, Nygaten 1, 3, 5, 7 og 9. De to første er lavere murgårder, nr. 3 skal skrive seg fra 1842 men er ganske ombygget. Nr. 7 og 9 er høyere bygårder, begge trolig bygget i 1898. Sistnevnte var drevet av Ant. Johannesens handelskole siden 1906, etter hvert skulle også i Halvdans Kjerulfs gate brukes til skoledrift, og har slik sett en sammenheng med skolemiljøet med utspring i Domkirken.

Bygningene Marken 1 og Peder Motzfeldts gate 3 ligger sør for krysset Allehelgens gate / Nygaten.

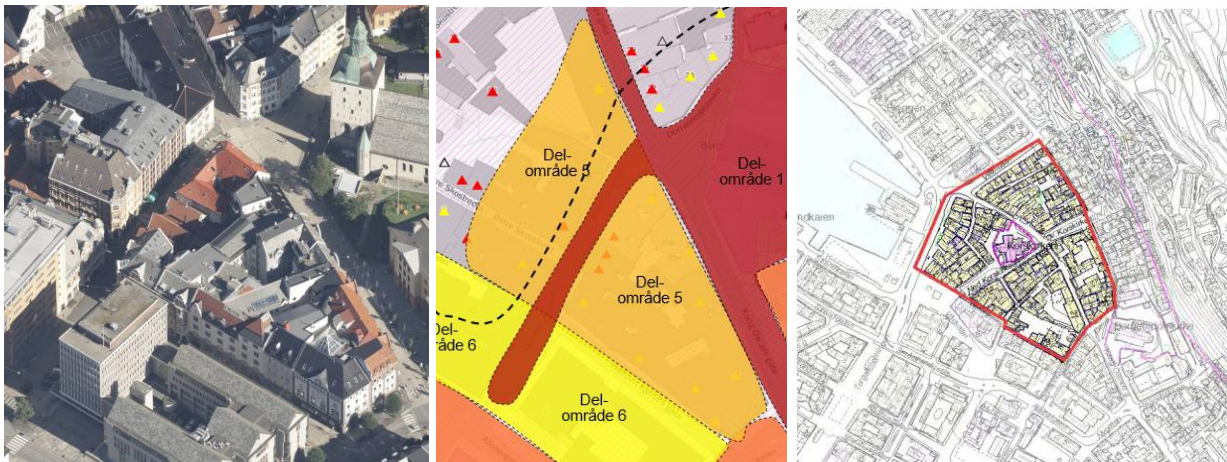
Figur 4-38: Til høyre inngangen til Marken, fra svingen mellom Allehelgens gate og Nygaten. Bildet viser Nygaten 1 / Marken 2 til venstre, mens Marken 1 ligger til høyre. Bildet til høyre viser bygninger i Nygaten, med Nygaten 3 i fremkant.

Verdivurdering

Delområdet er vurdert i KU 2013 til stor kulturhistorisk verdi. I denne utredningen er bare bygningene langs Nygaten kort beskrevet nærmere. Delområdet som helhet vurderes til stor verdi.

4.2.5 Delområde 5 – Urban kvartalsbebyggelse

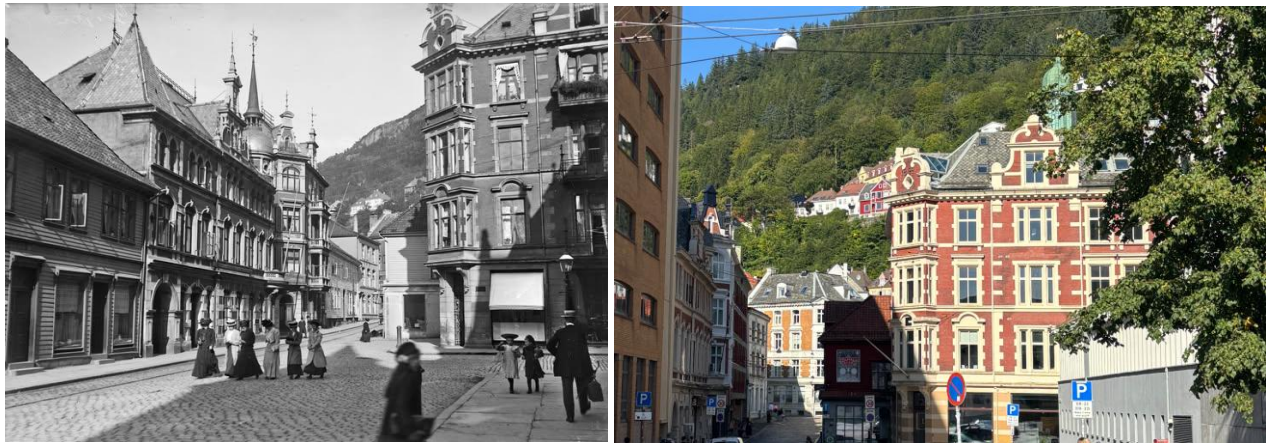

Figur 4-39: Delområdet sett i skråfoto fra vest. Til høyre avgrensing av KM 7 i kommunens kulturminnegrunnlag 2012, som strekker seg litt inn i deler av delområdet.

Delområdet omfatter kvartalsbebyggelsen mellom Halfdan Kjerulfs gate og Kong Oscars gate. Domkirkegaten går gjennom delområdet og er kjent som en forbindelse mellom Allehelgenskirken og Domkirken. Området er definert som et verneverdig kulturmiljø i kommunedelplan for Sentrum og representerer overgangen fra den mer uregulerte småhusstrukturen til en mer planlagt og urban kvartalsbebyggelse, i overgangen mellom Vågsbunnen og Marken. Kvartalet består av en blanding av trehus og murbygårder fra 1700-1900-tallet, flere i nyrenessansearkitektur. Domkirkegaten 3 fra 1898 er tegnet av arkitekt Schak Bull. Murgårdene er et godt eksempel på overgangen fra tre til mur. Kong Oscars gate 25 ble bygget for Vestlandske Stenhuggeri A/S i 1925. Huset er tegnet av arkitekt Egill Reimers. Steinhuggeriet var leverandør av stein til mange av de nye byggene i Bergen sentrum [23].

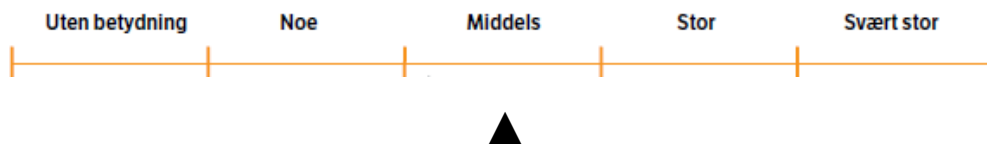
Figur 4-40: Kong Oscars gate 25 til venstre, bygget i 1925 og tegnet av arkitekt Egill Reimers. Til høyre ser vi bygningen i dag, med Bergen Katedralskole på motsatt side av Kong Oscars gate (Atelier KK 1927, ubb-kk-n-315-028).

Figur 4-41: Domkirkegaten 3, sett mot nordøst. Tegnet av arkitekt Schak Bull i 1898. Til høyre ser vi bygningen i dag.

Verdivurdering

Delområdet overlapper med/grenser til delområde KM7 Vågsbunnen i KU 2013, med utgangspunkt i byantikvarens kulturminnegrnlag og inngår i et sammenhengende historisk bymiljø i Bergen sentrum der den kulturhistoriske verdien er knyttet til 1800-tallets murgårdsbebyggelse og etablering av moderne kvartalsstruktur. Delområdet vurderes til middels verdi.

4.2.6 Delområde 6 – Politihuset og bankbygg

Delområdet omfatter de to kvartalene på nordsiden av Allehelgens gate, med Politihuset i øst (Allehelgens gate 6), og «bankhusene» mot vest (Allehelgens gate 2-4). Bygningene nord for «bankhusene», langs Østre Skostredet, er ikke inkludert i delområdet.

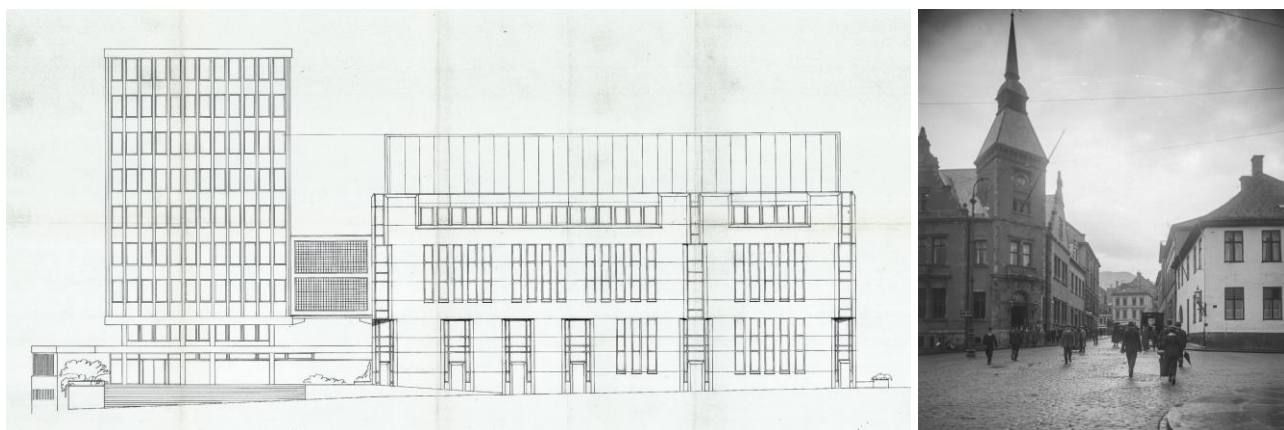

Figur 4-42: Delområde 6 – Politihuset og bankbygg (© 2025 Norkart AS/Geovekst og kommunene/OpenStreetMap/NASA, Meti).

Politihuset

Politihuset i Alle Helgens gate består av en 9-etasjes blokk mot Domkirkegaten i vest, med noe lavere bygningsmasse i resten av kvartalet mot Nygaten i øst. Høyblokken ble åpnet som Bergen politikammer i 1964 med adresse Domkirkegaten 1. Arkitekt var Aall-Løkeland-Ragde. Tidligere sto byens posthus på denne tomten, oppført i 1892-96, revet i 1956. Øst for blokken lå blant annet Morgenavisens lokaler frem til nedleggelse i 1984. Disse ble overtatt av politiet, revet, og fra 1994 var politikammeret utvidet med nye tilbygg som omfattet hele kvartalet [13]. Arkitekten bak utvidelsen var Helge Hjertholm.

Før øvrig har politiet en lang historisk tilknytning til Allehelgens gaten. Frem til 1846 hadde administrasjonen kontor i det Gamle Rådhuset, deretter i Magistratbygningen, «det annekterte rådhus» i Allehelgens gate 1, frem til 1865. Da ble etaten innkvartert i tinghuset like bak det Gamle Rådhus, før de flyttet til den tidligere tvangsarbeidsanstalten Allehelgens gate 3 i 1916 [13]. I 1964 flyttet de over veien til det nye politihuset, og Tvangsarbeidsanstalten ble revet og ga plass til Folkets hus, Allehelgenshuset.

Figur 4-43: Fasadetegning av Politihuset med tilbygg fra 1994. Til høyre et fotografi fra Allehelgens gate fra 1918-20 som viser den tidligere bebyggelsen på tomten. I forkant ser vi det gamle posthuset med tårnet på hjørnet mot Domkirkegaten. I bakkant er Morgenavisens lokaler. På motsatt side ser vi den hvite Magistratbygningen, som er bevart, og beskrevet som del av delområde 8 (Arkivet etter bygningssjefen, bergens Byarkiv [13]. ubb-kk-n-191-017).

Bankene

Allehelgens gate 2 og 4 består av to større forretningsbygg.

Allehelgens gate 2 (Rådstuplass 2/3 til 1992) omfatter en vinkelblokk som går langs Allehelgens gate, mens den andre vinkelen strekker seg nedover Øvre Vågsallmenning. Den ble bygget i to trinn, i 1951 og 1962, tegnet av arkitektene Erlend og Oddvar Tryte og Lars Lekven, i en monumental seinmodernistisk stil, med stramme geometriske linjer. Bygget var tidligere hovedkontor for Vestlandsbanken, Fokus Bank og Kredittkassen, men gjennom ulike fusjoner og oppkjøp er bygget i dag en del av Nordeas hovedkontor i Bergen. Bygget ble totalrenovert i perioden 2013-2023.

Allehelgens gate 4 (Rådstuplass 4 til 1992) ble opprinnelig bygget i 1938 for Skillingsbanken med adresse Domkirkegaten 1, tegnet av arkitekt Egill Reimers. Bygningen ble sterkt ombygget i 1965, bl.a. ble fasaden flyttet 8 meter mot Allehelgens gate til dagens plassering (tegnet av Torgeir Alvsaker og Einar Vaardal-Lunde). Banken skiftet navn til Bergensbanken i 1996, og var i 1998 hovedkontoret til Bergens Skillingsbank, men er nå eid av Nordea Liv Eiendom AS. Dagens bygning på tomten er resultatet av en omfattende ombygging og modernisering fra 1998, utført av Anna og Jostein Molden.

Figur 4-44: Til venstre et bilde fra perioden 1925-35 som viser tomten til dagens Nordeabygg. Den opprinnelige Vestlandsbanken er den hvite bygningen bakerst. Til høyre et bilde som må være tatt mellom 1951 og 1962. Det hvite bygget til Vestlandsbanken er erstattet av første byggetrinn for den nye Vestlandsbanken. Til høyre for dette bygget står skillingsbanken, før den ble ombygd og trukket frem til Allehelgens gate ved siden av Vestlandsbanken i 1965. Inngangspartiet lengst til høyre i bildet er til Posthuset, som ble erstattet av politihuset i 1964 (ubb-kk-n-487-001. ubb-nor-b-1530).

Verdivurdering

De to kvartalene i delområdet består av nyere høybygg fra 1950-tallet frem til midten av 1990-tallet, og erstattet i sin tid den karakteristiske bergenske city-arkitekturen som fremdeles er bevart i kvartalene lenger vest, mellom Småstrandgaten og Vågsallmenningen.

I begge kvartalene huses fremdeles institusjoner som har lang historie i området og i sentrum, med politi og bankvirksomhet. Bygningsmassens kulturhistoriske verdi er imidlertid knyttet til nyere arkitektur. Politistasjonene fremstår som et ordinært kontorbygg i en streng og funksjonell etterkrigsstil. Allehelgens gate 2 og 4 har gjennomgått ombygginger og moderniseringer.

Delområdet vurderes til noe verdi

4.2.7 Delområde 7 – Rådhuskvartalet (nordre del)

Delområdet tilsvarer delområde 10 – Rådhuskvartalet i KU 2013, med utgangspunkt i byantikvarens kulturminnegrunnlag. I denne sammenheng er det fokus på nordre del av kvartalet, delen som ligger langs Allehelgens gate. Allehelgens gate vurderes sammen med delområdet.

Figur 4-45: Delområde 7 – Rådhuskvartalet. Det er den nordre del av kvartalet, med Allehelgens gate, som inngår i denne utredningen (© 2025 Norkart AS/Geovekst og kommunene/OpenStreetMap/NASA, Meti).

I KU2013 ble området vurdert til stor kulturhistorisk verdi:

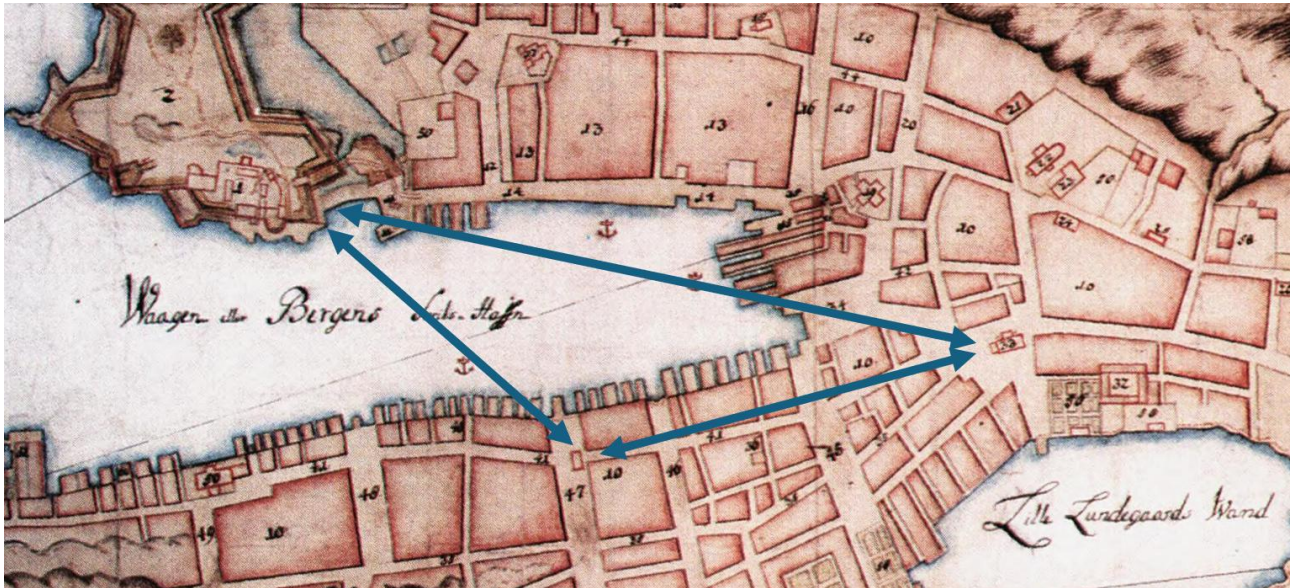
«Kvartalet består av offentlige bygninger fra forskjellige tidsperioder. Det eldste er det Gamle rådhus fra 1558 og det nyeste er Gulating, ferdigstilt i 2011. Rådhuskvartalet har huset byens administrasjon i over 400 år etter at byens torg og rådstue ble flyttet hit på 1500-tallet. Rådstuallmenningen, i dag Vågsallmenningen, ble etablert som en viktig forbindelse mellom Rådstuen og torget. Foruten rådstuen finner man her det gamle tinghuset, magistratbygningen, manufakturhuset, fengselet og brannstasjonen.

Området innehar flere monumentale fredete bygg, og som byens administrasjonssenter har området høy kulturhistorisk verdi av arkitektoniske, historiske og strukturelle årsaker. Aldersverdien på noen av byggene er også meget høy.

Slik området framstår i dag har det mistet mye av sin integritet på grunn av bygningsmessig forfall, tomme bygg og trafikale forhold.»

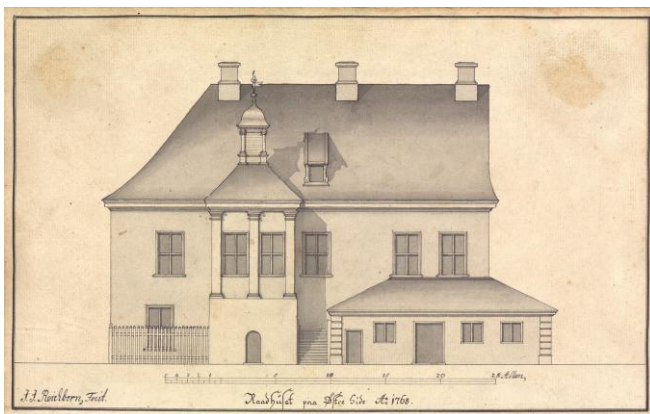
Det gamle rådhuset

Bergens Gamle Rådhus ble bygget som privatbolig for lensherre Christoffer Valkendorf i 1558, og er en av byens få renessansebygninger. Den dannet trolig snart en akse til en annen renessansebygning; Muren fra 1562, som tilhørte etterfølgende lensherre Erik Rosenkrantz. Denne ble bygget med en liten portal over veifaret som strakte seg fra Rådhuset langs Strandsiden, mot Nordnes. Som et mottrekk til hanseatisk dominans på Bryggenområdet, ble byens torg og rådhusfunksjoner flyttet til Vågsbunnens sørvestre del rundt 1560-tallet. Rådstuallmenningen, i dag Vågsallmenningen, ble en viktig ferdselsåre mellom Torget med Vågsbunnen, og Rådstuplass og Rådhuskvartalet som ble det administrative sentrum for Bergen i århundrene fremover. Rosenkrantz-tårnet, den tredje renessansebygningen, ble bygget ut av flere lensherrer på 1500-tallet og er også tolket som en maktdemonstrasjon overfor hanseatene.

Figur 4-46: Peter Jacob von Wilsters kart ble skissert på slutten av 1600-tallet, og viser bl.a. forholdet mellom de tre renessansebygningene det gamle rådhus, Muren og Rosenkrantzårnet. Gateløpene endret seg over tid, men forbindelsen mellom rådhuset og Muren gjenfinnes på kart helt opp til reguleringen i 1916. Da ble Strandgaten lagt noe lenger ned mot Vågen ved Østre Murallmenning, men opprettholder likevel en viktig forbindelse til plassen foran Rådhuset.

Rådstuplass er en av byens eldste plasser utenom de middelalderske, og et viktig byrom hvor flere av byens historiske perioder møtes. Mot nord og øst ligger byens middelalderkjerne (H570_5.14 i KPA2018). Den overlapper delvis Rådhuskvartalet, begge disse hensynssonene omfatter Det gamle rådhuset. Vågsallmenningen er en viktig siktlinje mot Vågen, på hver side av denne allmenningen er det bevart verdifull City-arkitekturen fra sent 1800-tall.

Figur 4-47: J.J Reichborns tegning av Rådhuset fra 1768, til høyre et kolorert foto av Rådhuset om lag 100 år senere, i 1865 [15] (ubb-kk-pcx-0001).

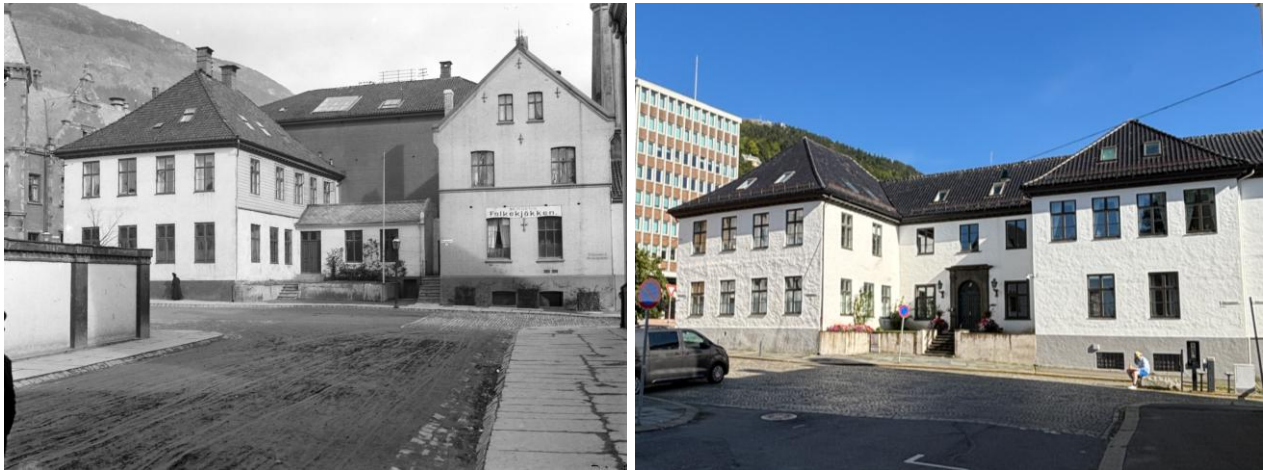
Figur 4-48: Det gamle Rådhuset fremme til venstre, i forkant av Rådhuskvartalet.

Magistratbygningen, det annekterte rådhus

Bygningen består av flere bygninger som ble føyet sammen i 1938. Den eldste delen ligger mot Allehelgens gate i nord og er fredet. Denne bygningen ble trolig oppført som bolig i en etasje etter 1702-brannen, men omtales som toetasjes i 1827. Kommunen annekterte bygningen i 1846 og brukte den til Rådhus med møtesal for formannskapet og kontorer for magistrat, borgermester og rådmenn. Forliks- og fattigkommisjonene fikk også kontor her, og bygningen huset også politikammeret de første 20 årene etter annekteringen.

Sør for den opprinnelige magistratbygningen lå en bygning som ble brukt av fattigvesenet og ombygget flere ganger. I 1938 ble bygningen føyet sammen med Magistratbygningen i nord, og bygget om på en måte som gir et helhetlig arkitektonisk inntrykk hvor Magistratbygningen og det tidligere folkekjøkkenet danner hver sin fløy på siden av inngangen. Etter dette ble den «nye» magistratbygningen benyttet til kommunale kontorer.

Den opprinnelige Magistratbygningen er fredet, foruten bygningsmassen som er sammenføyet fra sør. Denne delen vurderes imidlertid som fredningsverdig, da bygningene i dag er bygget sammen og utgjør et helhetlig inntrykk. Videre er det bevart middelalderske murrester på østveggen av bygningen, disse er automatisk fredet. Under det tidligere folkekjøkkenet er det også to hvelvede murkjellere som kan ha forbindelse med denne muren (se Alle helgens hospital) [18].

Figur 4-49: Magistratbygningen og folkekjøkkenet fotografert mellom 1910 og 1922, før sammenføring av bygningene (ubb-wil-a-045).

Allehelgenshuset

Bygningen fikk navnet i 1994, etter at kommunen kjøpte bygget fra fagbevegelsen året før. Tidligere Sentrum Folkets Hus, oppført i 1970, tegnet av Øyvind Maurseth. Byarkivet har hatt tilhold i bygningen, og byggesaksavdelingen.

Tidligere sto det gamle politihuset på tomten, revet i 1966.

Figur 4-50: Magistratbygningen med det gamle politihuset i bakkant, bilde fra begynnelsen av 1900-tallet [18]. Bildet til høyre viser dagens Allehelgenshus i bakkant.

Alle Helgens kirke og hospital

Allra Heilagra kirkiu er første gang nevnt i Kong Sverres saga fra 1181, og var da trolig en trekirke. Den skal ha brent i 1248, og Håkon Håkonsson startet byggingen av en ny kirke i stein. Denne ble fullført av sønnen Magnus Lagabøte i 1266, og ti år senere ble det opprettet hospital for menn her, med 30 senger. Anlegget tilgodeses i både norske og tyske testamenter i senmiddelalderen, men flere klostre og kirkelige institusjoner opplevde et forfall mot slutten av middelalderen. Etter reformasjonen er anlegget i forfall. I 1552 brukte Erik Walkendorf stein, kalk og tømmer fra ruinen til bygging av boligen som snart ble byens rådhus. Stein fra anlegget ble også brukt til å brolegge veien over indre del av Vågbunnen, trolig dagens Domkirkegate, i 1558. Deler av anlegget må imidlertid ha blitt bevart etter byggearbeidene tiåret før, for kirkens høye tårn og kirkegård er nevnt i 1565. Fire år senere er den nevnt som «den øde kirke», men kjelleren i tilknytning til

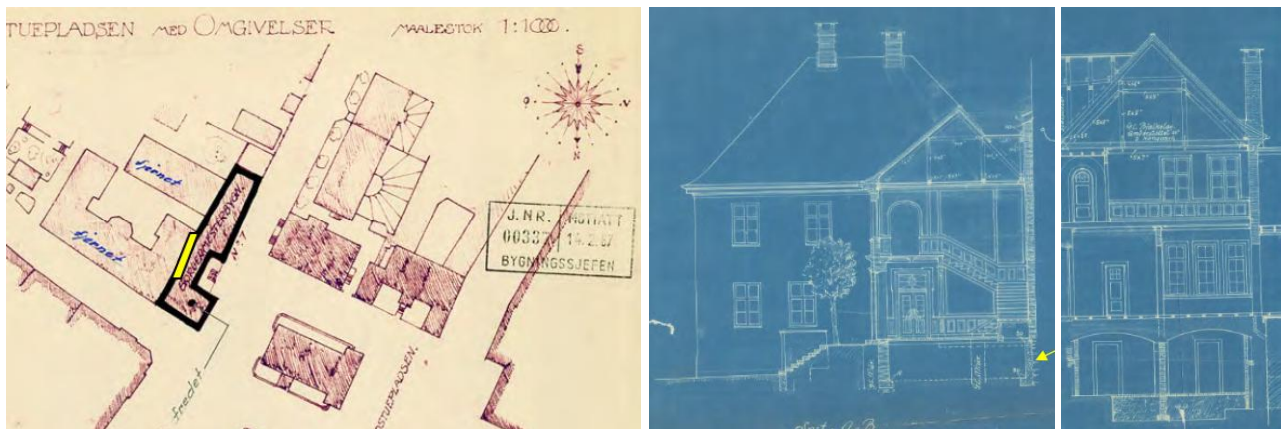
anlegget skal ha blitt brukt som fengsel før brannen i 1623. En mur og en kjeller nevnes også i 1680-årene, i 1770-årene skal den ha blitt bygget inn i en bygning som ble arbeidsanstalt mens kjelleren ble samlingssted for vektere [11].

Da det gamle politihuset i Allehelgens gate 3, tett inntil Magistratbygningen, ble revet i 1966 ble det påvist en eldre murrest i veggen av Magistratbygningen. I 1868 ble det gjennomført en prøvegraving på politihustomten like sørøst for ruinmuren, men kontekst var omrotet uten funn. Samme år ble det imidlertid lagt en grøft på skrå over Allehelgens gate. Ca. 7 meter fra nordøst-veggen av Magistratbygningen ble det påvist rester av et skjelett, og et murfragment, et smalt murhjørne som ble påvist 110 cm under gatenivå. Det sparsommelige gjenstandsmaterialet var fra 1600-tallet eller senere. Den mest nærliggende forklaringen er likevel at skjelettet og muren har tilknytning til hospitalets gravplass, som fremdeles var bevart på 1500-tallet. Det ble funnet gotiske søyleprofiler i redeponerte masser på Allehelgens gate 2-4 i 1948. Det ble også funnet søyleskaft i 1972, på tomten til det nye rådhuset. Vi vet ikke om slike redeponerte bygningssteiner kommer fra Allehelgens hospitalet, men beliggenheten gjør dette til en god kandidat [18].

Muren har middelaldersk karakter, med romanske trekk som peker mot før midten av 1200-tallet. Under den gamle bakbygningen til Magistratbygningen er en lav steinkjeller, denne er automatisk fredet etter kulturminneloven [16], men er ikke markert i Askeladden. Under den gamle folkekjøkkenbygningen er det to hvelvede steinkjellere. Det er ikke påvist en direkte bygningsmessig sammenheng mellom murresten og disse [18].

Figur 4-51: Muren kort etter den ble avdekket i 1966 til venstre, muren i dag til høyre [18].

Figur 4-52: Eldre kart som viser murens plassering mellom Magistratbygningen og politihuset som ble fjernet i 1966. I midten og til høyre to utklipp av bygningstegninger fra 1923, som viser eldre kjellere i magistratbygningen [18].

Vi har begrenset kunnskap om dette anlegget i middelalderen. Vi kjenner ikke anleggets utstrekning og utforming. Den bevarte murresten er trolig en del av dette anlegget, og den er trolig eldre enn første gang anlegget beskrives som mur i skriftlige kilder. Flere strukturer som kjellerne under Magistratbygningen, har en mer eller mindre sikker tilknytning til dette anlegget. Ulike funn i nærområdet kan ha en tilknytning til anlegget, av særlig interesse i denne sammenhengen er spor i dagens Allehelgens gate.

Over er det gitt en nærmere beskrivelse av bygningene i delområdet, langs Allehelgens gate. Delområdet omfatter en rekke andre fredede og verneverdige bygninger. Stiftsgården og det gamle tinghuset ligger sør for Det gamle rådhuset, og er også synlig fra Allehelgens gate.

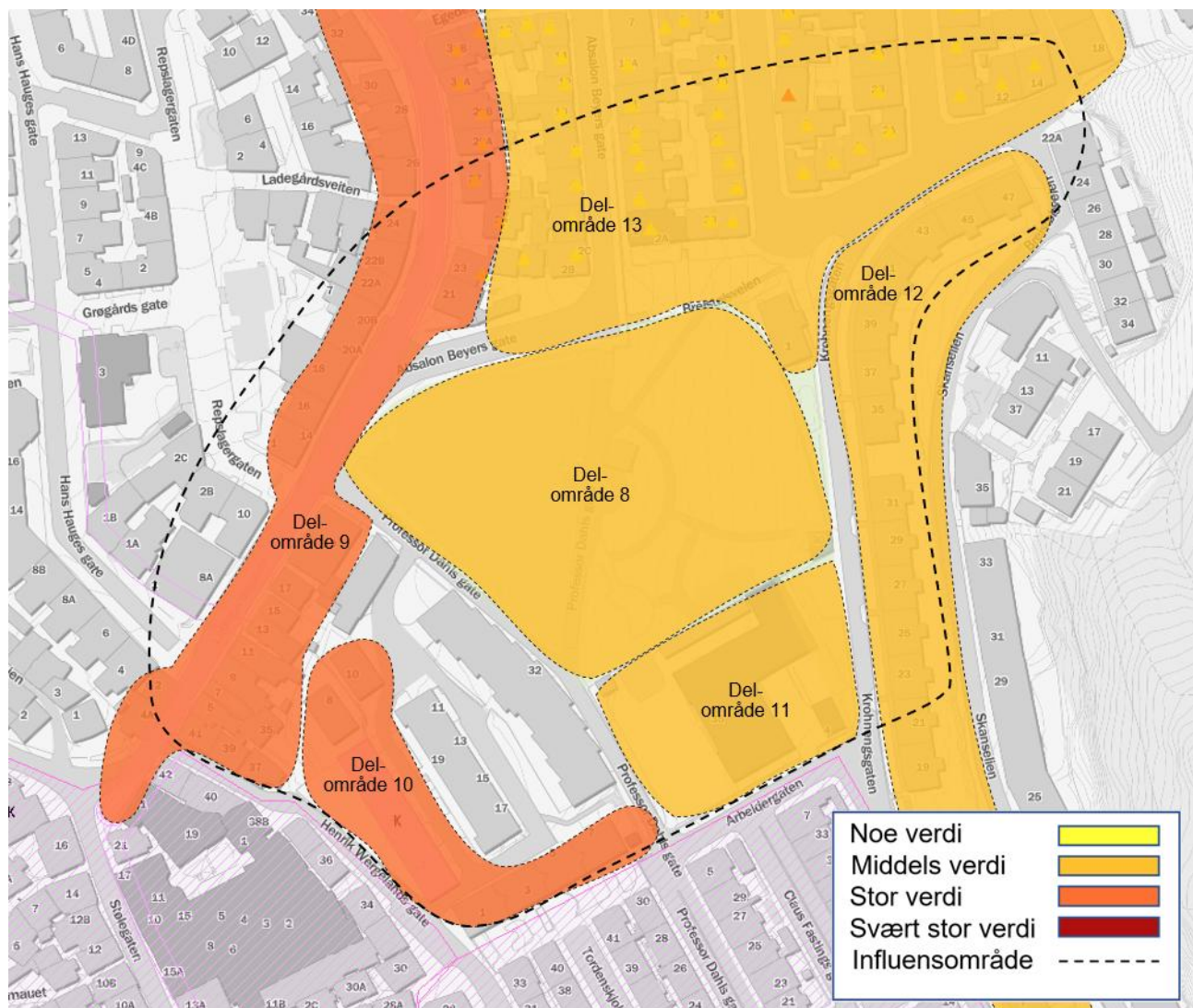
Verdivurdering

Delområdet er vurdert i KU 2013 til stor kulturhistorisk verdi. I denne utredningen er bare bygningene langs Allehelgens gate beskrevet nærmere. Disse har stor verdi, særlig det gamle rådhuset, sporene av Allehelgens hospitalet, og Magistratbygningen. Et unntak er Allehelgensbygningen, som i seg selv har begrenset verdi. Delområdet som helhet vurderes til stor verdi.

4.3 Fjellsiden ved «Fredens bolig»

Delområdet omfatter parken Fredens bolig med nærområder. Selve fredens bolig blir gjennomgått i større detalj enn områdene rundt.

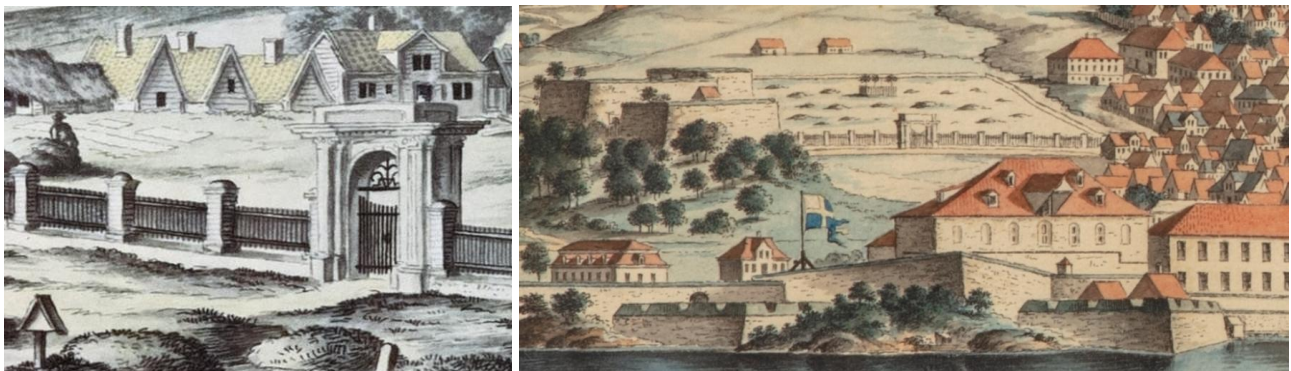
Figur 4-53: Delområder Fjellsiden ved fredens bolig. Kartgrunnlag Bergenskart, Kulturmiljøkart.

4.3.1 Delområde 8 – Fredens Bolig

Fredens bolig var opprinnelig beitemark under Stølen, like på oversiden av daværende Sandvigsveien (Ladegårdsgaten fra 1869). I 1809 ble området ervervet og regulert som assistentkirkegård for Korskirken sogn, som også omfattet Sandviken. Gravplassen ble innviet av biskop Johan Nordahl Brun 3. desember 1809. Biskopens innvielsestale, «En tale mod Fornuften», tok utgangspunkt i anleggets vakre utforming, særlig inngangspartiet med en vakker smijernsport skal ha blitt påpekt. Porten skal ha vært i dorisk stil, og kirkegården skal ha vært «Smagfullt indhegnet».

Figur 4-54: Utsnitt fra «Nordfar Stewnen i Bergen i Norge De med Tran og Fisk ladne Nordlandske Jegters indsegling til Bergen. I Forgrunden sees Fortet Swerresborg Bergenhuss Slot og Festning: samt endeel af Byen med Nye Kirken og Toldboden. Optagen og malet af J.F.L. Dreier 1821». Bildet viser Fredens minde helt i forgrunnen, med den omtalte smijernsporten, og stakittgjerd med steinsøyler langs daværende Sandviksveien, kalt Ladegårdsgaten fra 1869 (Høgskolen på Vestlandet).

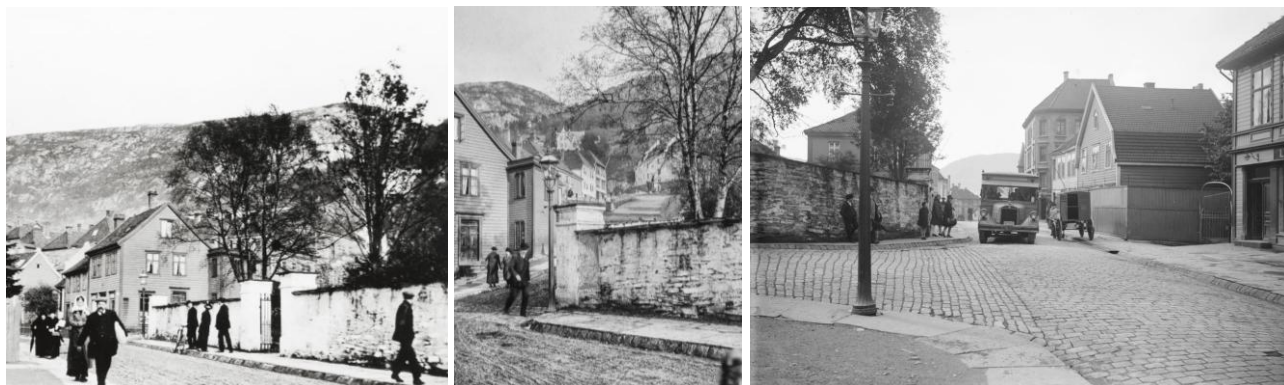
Figur 4-55: Til venstre et utsnitt fra bildet over, som viser inngangsportalen i større detalj. Til høyre utsnitt fra Dreiers Bergen i Norge fra 1822. Fredens Bolig er med også på tidligere versjoner av dette motivet.

Få år senere blir imidlertid gravplassen beskrevet av Lyder Sagen og Hermann Foss som at «Den staaer som en øde og sørgelig Ruin, et Mindesmærke over en skjøn Idee, qualt i det Moment den var i sin Udvikling nær». Mot midten av århundret skal det ha vært særlig ille, med beitende dyr, både kyr, sauer, geiter og «Skudevigens svin». Stedet ble også en samlingsplass for lek, spill og fyll. Forholdene ble vurdert som uverdige, og mot slutten av 1860-årene ble det bevilget 600 spesidaler til nødvendig vedlikehold og opparbeidelse av plassen. Trolig har dette medført oppgraderinger som fremdeles er bevart, særlig for deler av muren som omgir området. Få år senere ble Krohnengen skole vedtatt og oppført, med åpning i 1880. Dette har påvirket utforming av Fredens bolig i søndre del.

Figur 4-56: Til venstre utsnitt fra et bilde tatt fra Ladegården på 1860-tallet. Den opprinnelige portalen til gravplassen er borte, muren virker ny i forkant, og forhøyet langs sørsiden, sammenlignet med Dreiers tegninger. Til høyre et bilde av Krohnengen fra 1896, bygging av skolen i 1880 medførte noen endringer i kirkegårdens utforming mot sørøst (Marcus Selmer ubb-s-055 og ubb-bs-ok-06962).

Opprinnelig gikk Breistølveien helt ned til Ladegårdsgaten, som et trangt gateløp på nordsiden av Fredens bolig. Breistølsveien ble utvidet i 1928 for Mulebussen. I 1935 ble nederste del av Breistølveien en forlengelse av Absalon Beyers gate. Breistølveien ble da avsluttet i en mur som går inntil nordsiden av Fredens bolig. I denne perioden ble det nordvestre hjørnet på gravplassen først avrundet, senere ble vestre del av nordre mur trukket inn i parken langs Absalon Meyers gate.

Figur 4-57: Til venstre inngangspartiet ved Ladegårdsgaten rundt 1920. I midten hjørnet fra Ladegårdsgate til Breistølveien i 1914. Til høyre ser vi Breistølveien ned mot Ladegårdsgaten fra motsatt vinkel i 1929. Hjørnet på kirkegården er avrundet og markeres ikke lenger med søyle (Ukjent UiB, ukjent ubb-bros-04014, atelier KK ubb-kk-n-320-009).

Det har vært 2200 graver på Fredens bolig, med kjente navn som Grieg, Blytt, Greve, Irgens, Konow og Kroepelin foruten Oline Felle, Madam Felle. Det var også forlisbegravelser her, som de omkomne fra «De Zee Ploeg» i 1817. Slavene fra Bergenhus ble også begravet i et hjørne av gravplassen.

Siste begravelse på Fredens bolig var i 1928, da var det bare blitt gravlagt 10 personer her siden 1905 da gravplassen ble lagt under begravelssvesenet. Det var planer om å bygge en kirke her for st. Olavs menighet, og rundt 1920 ble en del av gravplassen slettet og utlagt til offentlig park, mens man beholdt et område for gravplass. Kirken ble ikke realisert, delvis på grunn av andre verdenskrig, men også fordi mange mente at strøket hadde behov for en park. I 1932 ble gravplassen formelt besluttet nedlagt, og ble holdt innhegnet og fredet 40 år siden siste begravelse, til 1968. Da ble det bevilget penger til opprydding av graver, uten at vesentlige terrengendringer ble foretatt. Som ved tidligere oppryddinger, og justeringen av

muren mot Absalon Meyers gate, var det til dels respektløs gravfjerning, noe som nok har bidratt til at kallenavnet «Graven» er opprettholdt for denne parken.

I 1985 fikk parken strukturen man kjenner i dag. Blant annet ble åpningen i vestre del av parken, mot Ladegårdsgaten, utvidet og trappepartiet man kjenner i dag ble anlagt. Det kan se ut som muren mot vest ble tatt ned og murt opp igjen da, trolig med gjenbruk av stein, men fremdeles markeres inngangen av to søyler. Om disse er fra oppgraderingen i andre halvdel av 1800-tallet, eller skriver seg helt tilbake som omarbeidete deler av innhegningen fra 1809, er usikkert. Muren mot sør, mot Professor Dahls gate, er trolig fra andre halvdel av 1800-tallet, og med samme plassering som den opprinnelige muren i 1809. Muren mot Absalon Beyers gate er fra 1930-tallet, men kan også være gjenbrukt stein. Parken ble modernisert med nye lekeapparater, aktivitetsområder, universell utforming og overvannshåndtering i 2021-22. Det ble da lagt vekt på å bevare gamle trær og natursteinskonstruksjoner.

Figur 4-58: Inngangsparti fra Ladegårdsgaten.

Figur 4-59: Fredens bolig i eldre kart og i ortofoto. Gravstedets park og utstrekning er i stor grad beholdt gjennom 200 år, men med en rekke justeringer fra den lå landlig til langs postveien nordover, til den nå er en grønn lunge i ett tett bebygget bystrøk.

Verdivurdering

Parken er ikke fredet eller vernet, men er markert som grøntområde/park med kulturminneverdi i Byantikvarens kartløsning. Parken som struktur har bestått siden innvielsen i 1809, og blitt bevart som et grønt element mens området rundt har gått fra bynær beitemark til sentrumsbebyggelse. Parken har også bevarte elementer fra 1800-tallet og stor historiefortellende verdi.

Delområdet vurderes til middels verdi, opp mot stor

4.3.2 Delområde 9 – Ladegårdsgaten

Delområdet omfatter Ladegårdsgaten innenfor utredningsområde. Tilstøtende bebyggelse er inkludert i delområdet.

Ladegårdsgaten går langs nedre del av parken. Den er en del av Trondhjemske postvei og er statlig listeført. Trolig er gaten en videreføring av et eldre veifar som skriver seg tilbake til middelalderen. Da gikk veien mot Sandviken et stykke oppe i terrenget for å komme forbi Rothaugen som sto bratt ned mot sjøen. Den ble opparbeidet til veg under von Cicignon på andre halvdel av 1600-tallet.

Enkelte av husene langs gaten kan ha kommet til før den generelle utbyggingen av området, jf. Figur 4-56 og Figur 4-59. Særligste del av gaten ligger innenfor automatisk fredet bygrunn.

Figur 4-60: Utsnitt fra Peter Jacob von Wilsters «Situasjonskart over Bergen Bye med Befestninger». Kartet ble trolig ferdigstilt etter 1712, men viser bystrukturen mellom 1686 og brannen i 1702. Den nylig opparbeidede vegen fra Stølen til Ladegården er tydelig markert, men mindre markert videre nordover mot Småmøllen. Topografien rundt Rothaugen og Bergenhus viser også hvorfor de eldre veifarene gikk oppe i høyden, ikke nede langs sjøen [31]. Til høyre et bilde fra Ladegårdsgaten i dag. Vi skimter inngangen til Fredens Bolig til venstre i bildet.

Verdivurdering

Gaten er del av den Trondhjemske postvei som er statlig listeført, innenfor delområdet er det eldre verneverdig bebyggelse.

Delområdet er vurdert til stor verdi.

4.3.3 Delområde 10 – Arbeiderboligen

Delområdet omfatter en vedtaksfredet arbeiderbolig, nærliggende arbeiderboliger er inkludert i delområdet

Boligen (id 87124) er en toetasjes langstrakt trebygning med 24 ettromsboliger med kjøkken, og tre oppganger. Den er en av 2 slike bygninger som ble bygget på Stølen av "Selskabet for Arbeiderboligers opførelse i Bergen" i 1854, for å gi gode og billige boliger til arbeiderklassen. Den andre bygningen brant imidlertid ned få år senere, i 1865. Den gjenværende boligen ble brannskadet i 1980, og var truet av rivning. Den ble derimot fredet i 1982, som Norges eldste bevarte arbeiderbolig oppført av et filantropisk selskap. Slik sett er den sjelden også i europeisk perspektiv.

På branntomten til den andre arbeiderboligen ble det oppført andre bygninger som ble revet før andre verdenskrig. I 1940 ble Bergens først bolighus i betong oppført her, med 25 leiligheter.

Like nord for bygningen står to arbeiderboliger fra begynnelsen av 1930-tallet, sør for bygningen går en rekke arbeiderboliger fra samme tid.

Området ligger i nordre del av Eidesmarken. Opprinnelig var også dette del av byens takmark, men på ulikt vis havnet disse områdene i private hender fra 16-1800-tallet. Bergen kommune kjøpte Krohnengen og store deler av Wesselengen i 1866 og området ble regulert med tanke på «arbeidere eller andre i små formuesomstendigheter»

Figur 4-61: Utsnitt fra Knud Knudsens Parti af Bergen fra Fjeldveien II fra 1890-årene, som viser området arbeiderboligene nedenfor Krohnengen skole. Bildet til høyre viser området i dag fra en annen vinkel (ubb-kk-2127-1601, © 2026 Norkart AS/Geovekst og kommunene/OpenStreetMap/NASA, Meti).

Figur 4-62: Arbeiderboligen i dag.

Verdivurdering

Delområdet består av en fredet arbeiderbolig (Arbeiderboligen 2), og inngår i et helhetlig miljø med arbeiderboliger fra 1800 og 1900-tallet. Delområdet er vurdert til stor verdi.

4.3.4 Delområde 11 – Krohnengen skole

Delområdet omfatter Krohnengen skole.

Området var først vurdert for utvidelse av gravplassen Fredens bolig, men med utbygging av arbeiderboliger på Wesselengen i løpet av 1870-årene, var området blitt et av byens mest folkerike. Da skolen sto ferdig i 1880 var den byens største, med over 1000 elever, fordelt på formiddags- og ettermiddagsskift.

«Krohnengen skole er et godt bevart, nyklassisistisk skoleanlegg og del av et verneverdig og helhetlig boligområde på Krohnengen, det første skoleanlegget som ble oppført i Bergen på nesten 140 år. Anlegget har svært høy arkitektonisk verdi som et påkostet og godt bevart eksempel på skolebygg fra 1880.

Bygningen er ikke vernet, men i Byantikvarens rapport om Bergens skolebygg er Krohnengen trukket frem med svært høy verneverdi, som eksempel på monumental nyklassisisme med trekk fra nyrenessanse, samt stilkopier fra 1930-årene. Krohnengen skole har skolehistorisk verdi som representant for avdelingsskolen og er Bergens første skolebygg i folkeskolens nybyggingsfase, der eksteriøret er påkostet blant annet for å tiltrekke seg borgerklassen» [32].

Figur 4-63: Krohnengen skole, ved siden av Fredens bolig nederst i høyre bildekant, ble bygget like etter oppførelsen av de mange arbeiderboligene på Krohnengen og Wesselengen. Parti af Bergen fra Fjeldveien II, av Knud Knudsen fra 1890-årene (ubb-kk-2127-1601).

Figur 4-64: Krohnengen skole i dag.

Verdivurdering

Delområdet omfatter verneverdig skoleanlegg fra 1880 og er vurdert til middels verdi, opp mot stor.

4.3.5 Delområde 12 – Krohnengsgaten

Delområdet omfatter Krohnengsgaten med murbebyggelsen på oppsiden av veien.

Gaten ble regulert både i 1872 og 1895, men det var ikke før 1910 at bystyret vedtok å oppføre en rekke murhus med små leiligheter, i regi av «Boligselskapet av 1910». Dette var det første private boligselskapet som fikk kommunal garanti. Tross omfattende boligbygging fra 1860-årene og særlig fra 1880-årene, med unntak av tiden rundt krakket i 1899, var det stadig boligmangel, og mange boliger var trange og dårlige. Bygningene til Boligselskapet 1910 ble oppført mellom 1914 og 1922 og strekker seg fra Krohnengsgaten 3 til 47, består av tre sammenhengende husrekker i mur med til sammen 19 hus og 120 leiligheter. Anlegget er tegnet av Einar Oscar Schou, som også tegnet teateret i Bergen. Bygningene har et karakteristisk preg der de er plassert langs et buet gateløp. Mens bygningenes forsider står frem med minimalistisk jugenddekor, er baksiden mindre rendyrket med utvendige trappeoppganger.

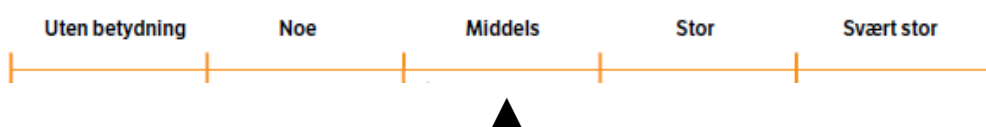
Figur 4-65: Krohnengsgaten med murbygningene i bakkant av Krohnengen skole på flyfoto fra 1935 eller -36. En skimter også bakgården med trappeoppgang på de nordligste bygningene (Widerøe's Flyveselskap A/S ubb-w-sh-005142).

Figur 4-66: Krohnengsgaten.

Verdivurdering

Delområdet omfatter et helhetlig boligkompleks tegnet av Einar Oscar Schou, oppført av byens første private boligselskap med kommunal garanti. Delområdet er vurdert til middels verdi.

4.3.6 Delområde 13 – Øvre Ladegården

Delområdet omfatter kvartalene langs Absalon Beyers gate og Geble Pederssøns gate, en del av området som kalles Øvre Ladegården.

Øvre Ladegården, eller lille Ladegården var også del av byens takmark, men ble etter hvert ervervet av den voksende Ladegården. Området virker å ha vært drevet som egen plass, og ble senere skilt ut fra hovedbruket.

Gjeble Pedersønsgate og Absalon Beyersgate ble bygget ut i 1870- og 1880-årene etter regulering fra 1877. Som på Wesselengen og Krohnengen vurderte man at bygningene kunne unntas fra murtvängen, men det ble bygget tettere i Øvre Ladegården. Det ble tillatt med to-etasjes trehus i kvartaler med to rekker, med $\frac{3}{4}$ -dels tillatt boligformål på tomtene.

Det opprinnelige våningshuset på Øvre Ladegården er nevnt i en branntakst fra 1770-årene, bygget om i 1840-årene, og gikk inn i reguleringen fra 1877-årene da tomtene ble utparsellert, med adressen Gjeble Pederssøns gate 5. Imidlertid har huset noe annen orientering enn de øvrige stramt regulerte tomtene.

Inkludert i delområdet er en trebygning som det savnes opplysninger om. Like ovenfor Fredens bolig, med adresse Breistølveien 1, står en større trebygning med flere leiligheter. Den er oppgitt å være fra 1886, noe som svarer til den generelle utbyggingen av leilighetsbygg i området. Imidlertid opptre den på kartet fra 1880, det er markert en tilsvarende bygning på kartet fra 1848, dessuten er det en mindre bygning her på kart fra 1829. Boligen føyer seg inn som bygg med flere leiligheter som den øvrige bebyggelsen, men faller utenfor den stramme reguleringen av området, trolig som fortsettelse av en eldre bygning, litt tilsvarende Gjeble Pederssøns gate 5.

Figur 4-67: Skråfoto av bebyggelsen langs Gjeble Pederssønsgate og Absalon Beyersgate, sett mot øst. Gegg merke til Gjeble Pederssøns gate 5, like til høyre for midten av bildet, dette huset er eldre enn reguleringen, og bryter den rette gatestrukturen (© 2026 Norkart AS/Geovekst og kommunene/OpenStreetMap/NASA, Meti).

Figur 4-68: Geble Pederssøns gate 5 til venstre, bilde tatt av Gustav Brosing på 1950-tallet. Til høyre Breistølveien 1 (ubb-bros-01385).

Verdivurdering

Delområdet omfatter det siste bynære området med regulert trehusbebyggelse. Delområdet vurderes til middels verdi.

4.4 Oppsummering

4.4.1 Delområder og verdi

Innenfor de to delområdene er det definert delområder jf. håndbok M-1941. Som påpekt er den historiske utviklingen kompleks, særlig for utredningsområdet i sentrum.

Tabell 4-1: Delområder med verdi.

Delområde	Beskrivelse	Delområde
1 – Domkirken	Middelalderkirke (aut. fredet), skolebygning (vedtaksfredet), fredet bygrunn med påviste strukturer	Svært stor verdi
2 – Bergen Katedralskole	Skolemiljø med bygninger regulert til vern, fredet bygrunn	Stor verdi
3 – Heggebakken og Asylplass	Trebygning (vedtaksfredet), verneverdig trehusbebyggelse, fredet bygrunn med påviste strukturer	Stor verdi
4 – Marken	Nordvestre del av kulturmiljø av stor verdi, fredet bygrunn	Stor verdi
5 – Urban kvartalsbebyggelse	1800-talls murgårdsbebyggelse (fredet bygrunn ikke inkludert i verdivurdering)	Middels verdi
6 – Politihuset og bankbygg	1950-talls bebyggelse og yngre (fredet bygrunn ikke inkludert i verdivurdering)	Noe verdi
7 – Rådhuskvartalet	Renessansebygning (vedtaksfredet), 1700-t bygning (vedtaksfredet), middelaldermur (aut. fredet), fredet bygrunn	Stor verdi
8 – Fredens Bolig	Park, tidligere gravplass (1809)	Middels verdi
9 – Ladegårdsgaten	Del av statlig listeført veg, postveg, opprinnelig linjeføring, regulert til vern	Stor verdi
10 – Arbeiderboligen	Arbeiderbolig (vedtaksfredet), arbeidermiljø	Stor verdi
11 – Krohnengen skole	Verneverdig skoleanlegg	Middels verdi
12 – Krohnengsgaten	Helhetlig boligkompleks	Middels verdi
13 – Øvre Ladegården	Eldre regulert trehusbebyggelse	Middels verdi

4.4.2 Et tillegg om hanseatene

Denne konsekvensutredningen inngår som grunnlag til KUVA-tilleggsutredning. Verdensarvverdiene er definert som fire nøkkelverdier:

- Hanseatic heritage
- Historic townscape and historic trading port
- Traditional timber structures
- Contemporary urban cityscape

Mens den historiske byen og nåtidens bylandskap er relativt grundig beskrevet i teksten over, er hanseatene nevnt mer sporadisk. Derfor gis en kort oppsummering her

Det hanseatiske kontor på Bryggen beskrives i mange sammenhenger som en by i byen, og det kan feste seg et inntrykk av at hanseatene var fullstendig segregert fra den øvrige bybefolkningen. Hanseatene hadde eget språk og lover, bodde og arbeidet samlet som et mannssamfunn på Bryggen, og hadde ikke anledning til å gifte seg med lokale. Likevel må interaksjonen med byens øvrige befolkning ha vært omfattende, på godt og vondt, om enn i ulik grad i forskjellige perioder.

I utredningsområdet kommer dette til uttrykk i Domkirken, eller Olavsklosteret. St. Olav var skytshelgen for de kontorske. Både kirken og fransiskanerne er tilgodesett i tyske testamenter i middelalderen, kirken

inneholdt nok også tysk kirkekunst, gitt av tyske kjøpmenn i Bergen. Dette er ikke bevart i dag, kirken brant flere ganger, og deler av den katolske kirkekunsten forsvant etter reformasjonen [12]. Vitaliebrødrenes angrep på ulike byer i Skandinavia rundt 1400 gikk inn i tronkampene mellom dronning Margrete og Albert av Meclenburg, hvor Hansaen hadde store økonomiske interesser. Tidvis allierte med Hansaen, ble disse nordtyske sjørøverne etter hvert Hansaens bitre fiender. Vitaliebrødrene angrep Bergen i 1393, 1428 og 1429. I 1393 var kampene like ved Domkirken, og sverdet vist i figur 4-15 var trolig fra en av lederne deres. I dette slaget ble også hanseatene hardt rammet. Episoden nevnes for å vise at «det tyske» ikke nødvendigvis var et skille mellom hanseatene og bergenserne, men inngikk i kompleks samhandling på ulike nivå i samfunnet.

Denne samhandlingen er også illustrert gjennom Katarinahospitalet, som gikk fra å være et kongelig stiftet hospital, til et kontorsk fattighus. Om det er spor av denne bygningen i grunnen i utredningsområdet er uvisst, men en tysk merkestein fra bygningen er i dag bevart i muren til Schøtstuene, på Bryggen.

Monumentalbyggingen på 1500-tallet, Det gamle rådhus, Muren og Rosenkrantzårnet, sammen med flyttingen av rådhus- og torgfunksjoner, kan forstås som uttrykk for en rivalisering mellom hanseatene og myndighetene. Selv om de tre bygningene ikke er hanseatiske, har de altså en historisk sammenheng med hanseatene i byen.

Av det mer kuriøse, ikke beskrevet i teksten over, kan det nevnes at Biskopen ga hanseatene en tomt for papegøyeskyting i 1497. Dette skal ha vært like ved vertshuset Jerusalem, trolig lå dette i Skivebakken, like over Asylplassen. Papegøyeskyting var en populær sport i senmiddelalderen, hvor man skjøt på en fuglefigur plassert på en høy påle. Papegøjestangen ble flyttet til Nordnes i 1651.

5 Vurdering av påvirkning og konsekvens

5.1 Sentrum

Konsekvensutredningen vurderer ikke tiltakets virkning på grunnvann i middelalderbyen, ettersom tunnelpåklegg i Heggebakken og atkomst i Fredens bolig er deler av et større tunnelanlegg som må undersøkes samlet, for å kartlegge og utrede hydrogeologiske virkninger. Ved tiltak i grunnen for utskifting av infrastruktur etc, forutsettes løsninger som ikke senker omkringliggende grunnvannsnivå.

Som nevnt i kap. 3.2 . er vurdering av påvirkning i sentrum vurdert for kulturmiljø over bakkenivå, og under bakkenivå, selv om delområdene er beskrevet samlet i verdivurderingen.

5.1.1 Delområde 1 – Domkirken

Delområdet representerer på mange måter det middelalderske miljøet i utredningsområdet, med Domkirken og gateløpene Kong Oscars gate og Domkirkegaten.

Delområde 1 – Domkirken over bakkenivå

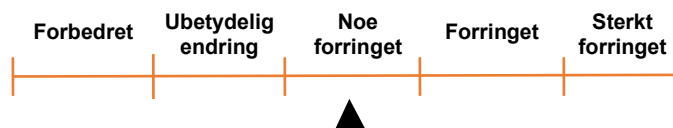
Tiltaket medfører ikke direkte konflikt med Domkirken som stående bygning. Etablering av tunnelportal vil medføre svært store endringer av omgivelsene samt av bygningsmasse og volumer tilhørende Bergen katedralskole. Dette vil medføre nærvirkning for Domkirken, men vi vet ikke hvordan ny bygningsmasse på Katedralskolen vil utformes. Det kan ikke utelukkes at nærvirkning av ny bygning blir forringet etter metodens kriterier, det er lite trolig at den blir ubetydelig eller forbedret. Nærvirkning av selve tunnelportalen vil være begrenset da denne ligger med noe avstand og vil være skjult av katedralskolens bygningsmasse. Bybanen vil krysse Kong Oscars gate, dette vil gi en barrierevirkning på tvers av det historiske gateløpet, men vurderes likevel å ha begrenset virkning i et allerede trafikkert kryss. Trafikkomlegging vil gi endret kjøremønster nordover i gaten fra krysset, og videre inn i Domkirkegaten. Deler av Kong Oscars gate er fredeliggjort foran Katedralskolen og kirken, denne endringen i trafikk mønsteret vurderes uheldig for kulturmiljøet, og føyer seg inn som ytterligere nærføring som følge av anlegget.

Utover at tunnelportal med kulvert, banespor og master vil være fremmedelement i Kong Oscars gate, er det uvisst hvordan visuelle fjern- og nærvirkninger og formgivning vil påvirke delområdet, dette vil avhenge av utforming av ny skole. Tiltaket vurderes ikke å være til hinder for videre bruk av området, men trafikkomlegging i deler av Kong Oscars gate vil påvirke opplevelseskvaliteten av området negativt.

Tabell 5-1: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag			x		
Nærvirkninger			x		
Visuelle fjernvirkninger			x		
Formgivning			x		
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

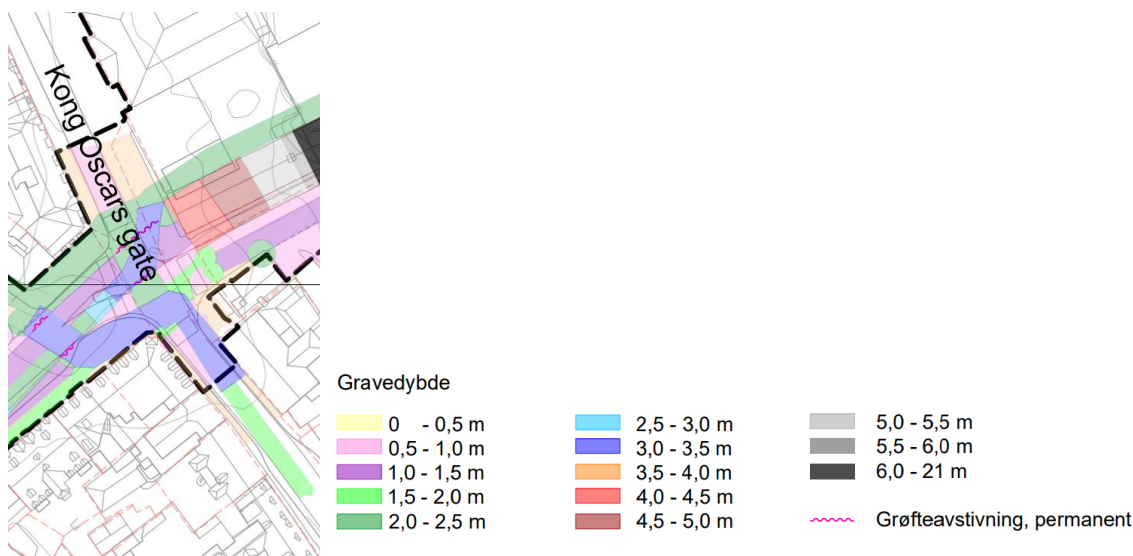
Samlet vurderes påvirkning til noe forringet.

Delområdet er vurdert å være av svært stor verdi, ned mot stor verdi. Påvirkning vurderes å være noe forringet. Jmfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 2 minus, middels negativ konsekvens.

Delområde 1 – Domkirken under bakkenivå

I Kong Oscars gate vil fundamentering for bane kreve en fundamenteringsdybde på om lag 1 meter, vist i graveplan med 1-1,5 meter. Kryssende infrastruktur vil kreve dybder opptil 2,5 og 3,5 meter nord og sør for baneløp. Langsgående graving for infrastruktur i Kong Oscars gate krever 3,5 meter graving sørover innenfor planområde, 2 meter videre sørover. Nordover overstiger ikke gravedybde 1 meter, dette er for fundamentering av kjørebane og skifte av dekke (0,5 meter).

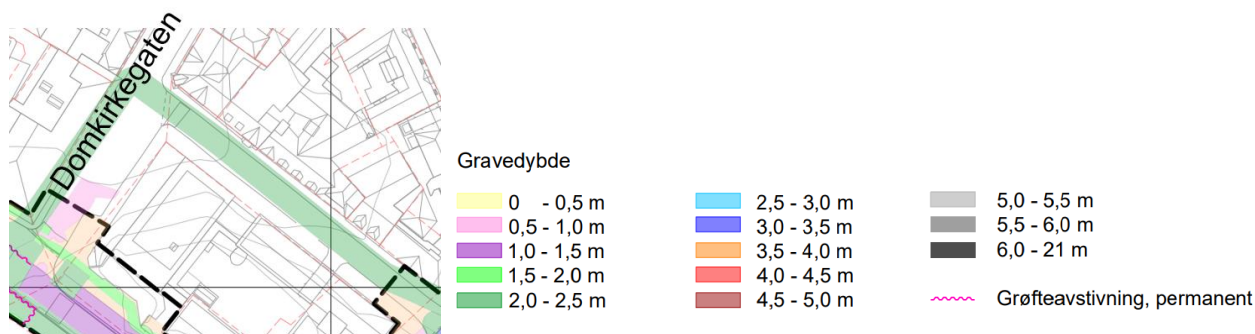

Figur 5-1: Utsnitt fra oversiktstegning gravedybder (BT5-T-B1-X-0101). Tegningen viser gravebehov i Kong Oscars gate.

I Kong Oscars gate vil traseen være i konflikt med påvist mur i grunnen utenfor Bergen Katedralskoles østfløy. Muren er 1,5 meter bred, og kan trolig treffes mindre enn en meter under dagens gatenivå. Muren er avdekket i 6-7 meters lengde, og fortsetter trolig i hver retning av utgravingsfeltet. Muren er middelalderisk, og antas å ha sammenheng med middelalderens fransiskanerkloster. Ved det tidligere utgravde partiet langs muren ble det påvist ulike faser av vegfar tilbake til 1200-tallet. Etablering av banetrase (og tunnelpåhugg-sjekk byggegrupp) må påregnes å komme i konflikt med påvist kistemur, og øvrige strukturer og kulturlag som trolig finnes i bakken her.

Vi kjenner ikke omfanget av denne muren, eller i hvor stor grad det er bevarte kulturlag og strukturer rundt muren. Det legges til grunn at deler av middelalderisk mur og tilstøtende kulturlag vil gå tapt. Kulturlagene er automatisk fredet, påvirkning vurderes til forringet, opp mot sterkt forringet (elementer som knyttes til Domkirken/fransiskanerklosteret kan også være representert i andre delområder).

Tiltaket medfører direkte konflikt med automatisk fredet struktur i grunnen i Kong Oscars gate, dette vurderes i utgangspunktet å være forringelse på en viktig del av kulturmiljøet.

Figur 5-2: Utsnitt fra oversiktstegning gravedybder (BT5-T-B1-X-0101). Tegningen viser gravebehov Domkirkegate og Halvdan Kjerulvsgate.

Utenfor planområdet, men som følge av tiltaket, vil det graves for fjernvarme og bossnett i søndre del av Domkirkegaten og i Halvdan Kjerulvsgate. Dette krever opptil 2,5 meter dype grøfter. Dette medfører graving i indre del av Vågsbunnen, i områder som ble fylt ut gjennom middelalderen. Uten at vi kjenner konkrete strukturer eller kulturlag som blir berørt, må det legges til grunn at tiltak i dette området medfører konflikt med automatisk ferdede kulturminner. Dette støtter opp om at vurderingen av tiltak i grunnen i delområdet vurderes til forringelse.

Påvirkning vurderes å være forringet.

Delområdet er vurdert å være av svært stor verdi, ned mot stor verdi. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 3 minus, stor negativ konsekvens.

5.1.2 Delområde 2 – Bergen Katedralskole

Delområdet er i dag den største og mest tydelige representant i området som undervisningsmiljø og skolehistorie, selv om det også er store kulturminneverdier knyttet til dette temaet i delområde 1 og 2.

Delområde 2 – Bergen Katedralskole over bakkenivå

Tiltaket medfører at Katedralskolens sørfløy (K-bygget) og Heggebakken 2 (N-bygget) må rives for etablering av bane og tunnel. Gymnastikkbygget og Mesobygget (G- og M-bygget) vil også rives, siden gjenværende arealer ikke vil være tilstrekkelig for videre skoledrift, og anlegget må bygges om. Det kulturhistorisk mest verdifulle bygget, Hovedbygget fra 1840 blir bevart, mens øvrige bygg, rives.

Vi kjenner ikke utforming av det nye anlegget, men det kan antas at tiltaket medfører økte byggehøyder og volum. Det er usannsynlig at nærvirkning for hovedbygningen blir ubetydelig eller forbedret av dette. Utover arealbeslaget vil også hovedbygning og ny skole få nærvirkning av kulvert med portal på skolens tidligere

område. Skoleanlegget vil kunne reetableres, men ikke som det kulturmiljøet det er, videre bruk vurderes derfor til forringet.

Visuelle fjernvirkninger for delområdet vurderes ikke å være relevant. Formgivning er vanskelig å vurdere for et samferdselstiltak som dette, men det kan påpekes at byggegrop spunten utføres med rørsputt til en relativt smal grop, og det kan bygges oppå bakre del av kulvert i etterkant, eventuelt også på del av kulvert nærmest Kong Oscars gate. Inngrepet er med andre ord søkt å minimeres i den grad det er mulig. Formgivning for resterende miljø vil derfor i større grad avhenge av hvordan volumer bygges opp igjen og tilpasning av murer og kanter etc.

Tabell 5-2 Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag					x
Nærvirkninger				x	
Visuelle fjernvirkninger					
Formgivning					
Videre bruk av kulturmiljøet				x	

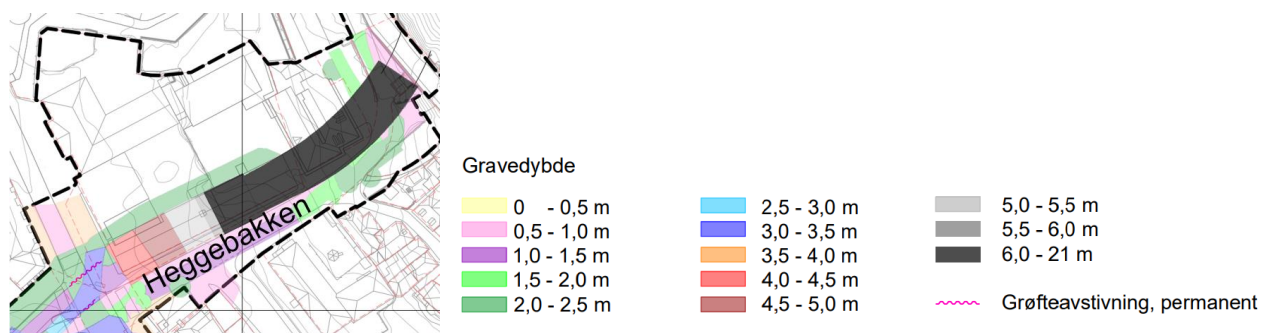
Fire av fem bygningene rives. Det eldste og mest opprinnelige bygget blir stående, men skolens øvrige utvikling, 1900-tallbygningene, til i dag vil gå tapt. Dette arealbeslaget vurderes til sterkt forringet.

Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være sterkt forringet. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 3 minus, stor negativ konsekvens.

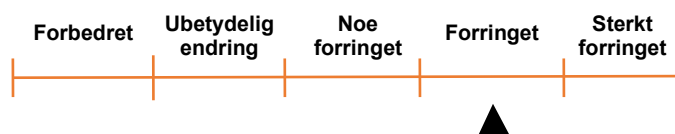
Delområde 2 – Bergen Katedralskole under bakkenivå

Fra Kong Oscars gate vil banetrase falle raskt mot 4-5 meter langs begynnelsen av Heggebakken, ned til 21 meter under bakkenivå ved påhugg, noe forbi Bispenggaten. Merk at dybdeangivelse er relativ til terrenget, som stiger i dette området. På nordsiden av byggegrop vil det graves til 2,5 meter for etablering av bossnett. Samlet er det omfattende graving i delområdet.

Figur 5-3: Utsnitt fra oversiktstegning gravedybder (BT5-T-B1-X-0101). Tegningen viser gravebehov innenfor delområde 2 – Bergen Katedralskole.

Vi kjenner ikke til konkrete arkeologiske kulturlag som blir berørt av tiltaket innenfor delområdet. Området har i utgangspunktet stort potensial for funn, men mye kan antas å være fjernet gjennom byggearbeider og fundamentering. Grunnlaget for å vurdere konsekvens er derfor svakt. Det legges til grunn at tiltaket medfører forringelse, men markeres i senere oppsummering at kunnskapsgrunnlag er for svakt for delområde 2 under bakkenivå,

Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være forringet. Jmfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 3 minus, stor negativ konsekvens.

5.1.3 Delområde 3 – Heggebakken og Asylplassen

Delområdet består av fredet bygning fra 1700-tallet og selvgrodd verneverdig bebyggelse rundt Asylplassen.

Delområde 3 – Heggebakken og Asylplassen over bakkenivå

Bane og tunnelpåhugg vil i hovedsak medføre arealinngrep i delområde 2, Bergen Katedralskole, men kulvert/rørspunt vil også legge beslag på noe av selve Heggebakken, langs K-bygget. Heggebakken blir smalere enn i dag og deler av kulturmiljøet går tapt gjennom direkte inngrep og arealbeslag. Kulverten og portalen vil bryte opp kulturmiljøet og skape barrierer. Barneasylet, tidligere Seminarium Fredericanum, har en sterk forbindelse mot delområde 1 og 2 som del av skolehistorien i området. Bygningen er vedtaksfredet, og sårbar for nærføring. Tiltaket kommer tett på Asylplassen og Barneasylet og har dominerende volumoppbygging og relativt dårlig sammenheng med omgivelsene. Kulturmiljøet vil bli påvirket av støy fra bane.

Opplevelsen av Heggebakken som en gate vil bli noe forringet på grunn av tiltaket. I nedre del av bakken vil det være gjerder og sikring langs tunnelkulvert frem til portal. Denne delen av tiltaket kommer tett på Heggebakken 1 som kan få redusert opplevelsesverdi, men den historiske strukturen i et selvgrodd trehusmiljø vil fortsatt være lesbart.

Utover at bane og kulvert med tilhørende anlegg og sikring vil være fremmedelement i Heggebakken og Asylplassen med omkringliggende bebyggelse, er det uvisst hvordan nærvirkning, visuelle fjernvirkninger og

formgivning kan påvirke delområdet, dette vil avhenge av utforming av ny skole. Gjenværende arealer i delområde 2 – Bergen Katedralskole skal bygges om. Vi kjenner ikke utforming av dette anlegget enda, utover at BRA må økes med 30 %, og at dette skal fastsettes i en egen detaljplan. Dette vil gi nærvirkning til miljøet rundt Asylplass, med større og mer dominerende volumer mot det fredede Barneasylet og øvrig verneverdig bebyggelse. Det kan legges til grunn at utsyn og innsyn endres fra viktige standpunkter. Tiltaket vurderes ikke å være til hinder for videre bruk av området, om enn ikke på helt samme måte som i dag.

Figur 5-4: Utsnitt fra modell, Heggebakken og Asylplass med tunnelportal og resterende veiareal.

Tabell 5-3: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag				x	
Nærvirkninger				x	
Visuelle fjernvirkninger			x		
Formgivning			x		
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Heggebakken som del av det gamle byrommet Domkirkeallmenningen, får noe arealbeslag. Miljøet rundt Asylplass vil få nærvirkninger, fysiske og visuelle samt visuelle fjernvirkninger. Barneasylet vektlegges i denne vurderingen.

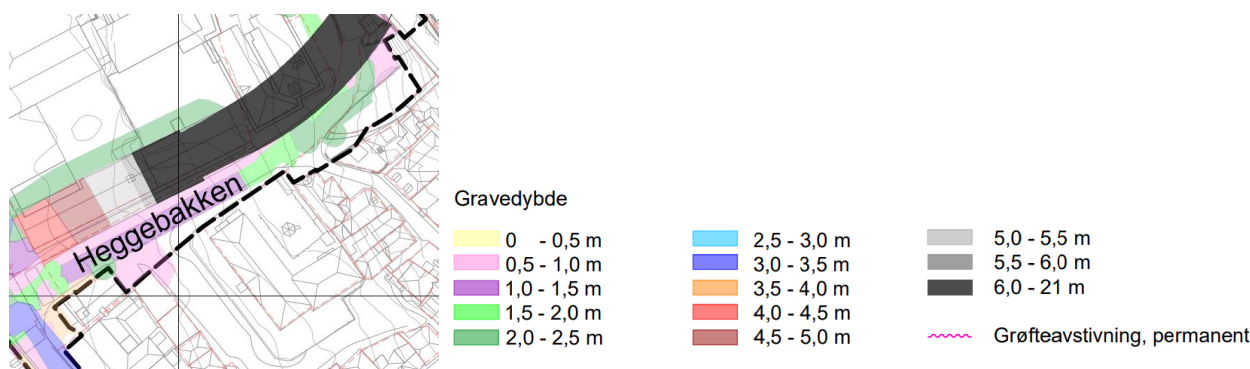
Samlet vurderes påvirkning til forringet.

Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være forringet. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 2 minus, middels negativ konsekvens

Delområde 3 – Heggebakken og Asylplass under bakkenivå

Deet vil etableres rørsput i Heggebakken, langs K-bygget, dette danner den sørøstlige delen av byggegrop for bane og tunnel. På utsiden av byggegrop vil det være gravebehov for infrastruktur i grunnen.

Figur 5-5: Utsnitt fra oversiktstegning gravedybder (BT5-T-B1-X-0101). Tegningen viser gravebehov innenfor delområde 3 – Heggebakken og Asylplass.

Tiltaket vil medføre konflikt med mur påvist i grunnen i Heggebakken. Muren er ikke datert, men er vurdert å være middelaldersk. Trolig er den en del av anlegget til Fransiskanerklosteret, som den påviste muren i Kong Oscars gate. Muren er påvist i en lengde av over 20 meter. Det er ikke påvist kulturlag i forbindelse med muren, men det kan ikke utelukkes at slike eksisterer. En viktig del av miljøet går tapt.

Tiltaket medfører direkte konflikt med automatisk fredet struktur i grunnen i Heggebakken, dette vurderes i utgangspunktet å være forringelse på en viktig del av kulturmiljøet. Samlet vurderes påvirkning til forringet.

Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være forringet, opp mot sterkt forringet. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 3 minus, stor negativ konsekvens.

5.1.4 Delområde 4 – Marken

Tiltaket finner sted i nordvestre del av kulturmiljøet Marken, Nygaten er her regnet som del av kulturmiljøet.

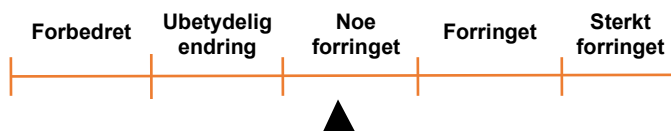
Delområde 4 – Marken over bakkenivå (Nygaten)

Nygaten reguleres til kollektivgate. Dagens biltrafikk fjernes, og det skal bare gå buss (nordgående) og bane i gaten. Arealbeslaget er begrenset, og omfatter omlegging av dagens bilvei og anleggelse av banetrasé. Trafikkbelastningen sammenlignet med dagens situasjon vil bli bedre. Banetrase med banevogner, master og kjøreledninger vil være et nytt element i gaten, men vurderes til ikke å redusere gatens særpreg. Marken er en viktig historisk forbindelse fra sentrum mot Nonneseter og har verdifull selvgrodd bebyggelse, men denne bebyggelsen er mindre fremtredende mot Nygaten. Bybanen vil ikke påvirke dette miljøet vesentlig, men like fullt skape en barriere ved inngangen til Marken fra Nygaten.

Tabell 5-4: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag		x			
Nærvirkninger			x		
Visuelle fjernvirkninger			x		
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

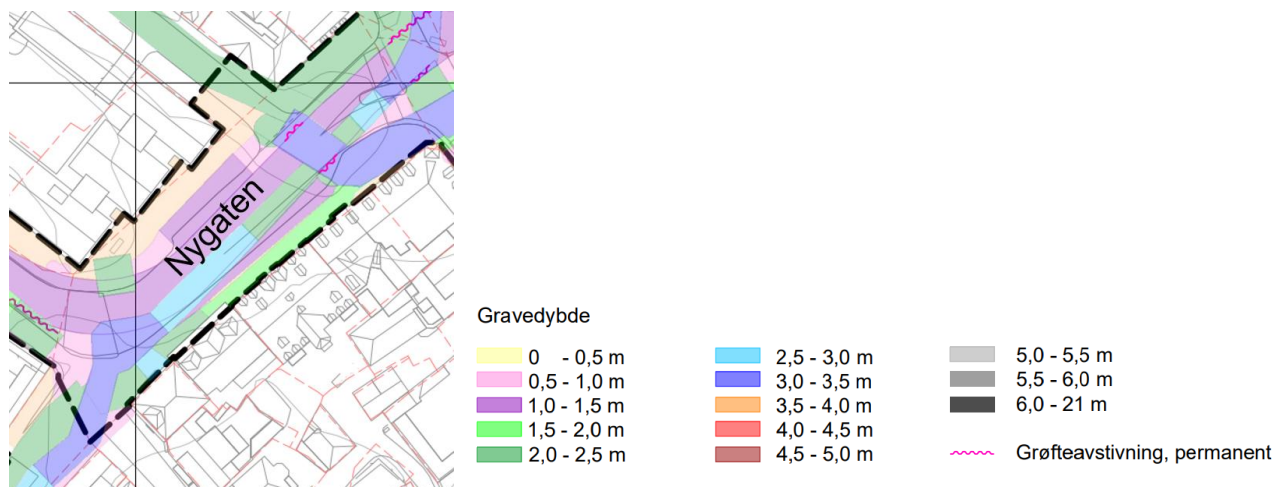
Samlet vurderes påvirkning til noe forringet.

Delområdet er vurdert å være av stor verdi, men tiltaket berører bare en liten del av dette miljøet. Påvirkning vurderes å være noe forringet. Jmfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 1 minus, noe negativ konsekvens for delområdet ihht. konsekvensviften.

Delområde 4 – Marken under bakkenivå (Nygaten)

Fundamentering for bane i Nygaten medfører masseutskifting av gatens øverste 1-1,5 meter. Gjennom gaten legges en overvannsledning 2,5-3,5 meter dypt, dypest mot sør for videreføring i Peder Motzfeldts gate. Mot Marken er det dessuten behov for grøft i varierende dybde på opptil 2, 2,5 og opptil 3 meters dybde, mot Kong Oscars gate i øst opptil 3,5 meter for utskifting av infrastruktur. Den østlige dype delen har sammenheng med kryssing i gaten fra Halfdan Kjerulfs gate, for felles avløp. I svingen fra Allehelgens gate er det også behov for et mastefundament (opptil 3 meter) på hver side.

Figur 5-6: Utsnitt fra oversiktstegning gravedybder (BT5-T-B1-X-0101). Tegningen viser gravebehov innenfor delområde 4 – Marken (Nygaten).

Nygaten fremstår som påfallende tom for funn med middelalderske spor, men tiltaket har potensial for å treffe kulturlag som ikke tidligere er påvist. Tiltaket vurderes til forringet.

Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være forringet. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 2 minus, middels negativ konsekvens.

5.1.5 Delområde 5 – Urban kvartalsbebyggelse

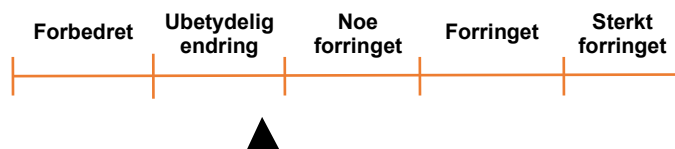
Delområdet består av den historiske kvartalsbebyggelsen mellom Halvdan Kjerulfs gate og Kong Oscars gate. Mot sørøst grenser delområdet til Nygaten som reguleres til kollektivgate. Dagens biltrafikk fjernes, og det skal bare gå buss (nordgående) og bane i gaten. Banetrase med banevogner, master og kjøreledninger vil være et nytt element mot denne delen av kulturmiljøet. Delområdet vil få noe endret trafikksituasjon med biltrafikk i Kong Oscars gate og Domkirkegaten som kan påvirke opplevelsesverdien noe, men ikke i en slik grad at det får særlige konsekvenser sammenlignet med dagens situasjon.

Endingene vurderes å være ubetydelige, og fanget opp i påvirkning av øvrige kulturmiljø.

Tabell 5-5: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag		x			
Nærvirkninger		x			
Visuelle fjernvirkninger		x			
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Delområdet er definert som kvartal, og påvirkning av tiltaket fanges i hovedsak opp av andre delområder. Tiltakets virkning vurderes til ubetydelig.

Delområdet er vurdert å være av middels verdi. Påvirkning vurderes å være ubetydelig. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 0, ubetydelig konsekvens.

(Inngrep i grunnen i Halvdan Kjerulfs gate er inkludert i delområde 1 under Domkirkegaten)

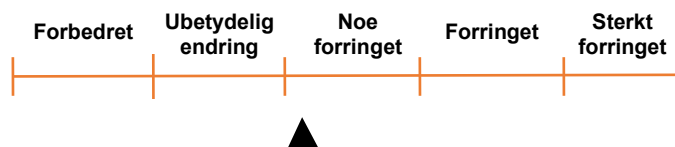
5.1.6 Delområde 6 – Politihuset og bankbygg

Delområdet består av kvartalet mellom Halvdan Kjerulfs gate og Allehelgens gate. Mot sørøst grenser delområdet til Nygaten som reguleres til kollektivgate. Dagens biltrafikk fjernes, og det skal bare gå buss (nordgående) og bane i gaten. Banetrase med banevogner, master og kjøreledninger vil være et nytt element mot denne delen av kulturmiljøet. Mot sørvest blir det en lignende situasjon, men her skal det også etableres holdeplass utenfor politihuset og tiltaket vil berøre deler av kulturmiljøet med direkte inngrep og arealbeslag i tillegg til nærvirkninger, fysiske og visuelle. Dette vil likevel i liten grad vil endre den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet og bryter ikke opp kulturmiljøet. Det vil også bli noen endringer med master og veggfester. Denne nærvirkningen vurderes å være mer merkbar og kan føre til at området blir noe forringet. Tiltaket vurderes ikke å medføre visuelle fjernvirkninger eller hindre videre bruk av miljøet.

Tabell 5-6: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag			x		
Nærvirkninger			x		
Visuelle fjernvirkninger		x			
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Delområdet er definert som kvartal, og påvirkning av tiltaket er begrenset til nærføring i form av fester for kontaktledningsnett og holdeplassområde. Tiltakets virkning vurderes til noe forringet, ned mot ubetydelig.

Delområdet er vurdert å være av noe verdi. Påvirkning vurderes å være noe forringet, ned mot ubetydelig. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 0, ubetydelig konsekvens.

5.1.7 Delområde 7 – Rådhuskvartalet – Nordre del

Delområdet består primært av Allehelgens gate, med et verdifullt kulturmiljø langs sørsiden av gaten, med en middelaldersk rest av Allehelgensanlegget i den yngre Magistratboligen som også er fredet, samt byens gamle Rådhus.

Delområde 7 – Rådhuskvartalet – Nordre del – over bakkenivå

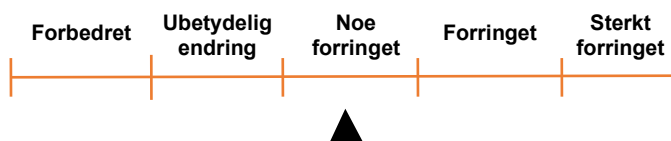
Tiltaket medfører direkte inngrep i kulturmiljøet og endring i bruk av Allehelgens gate. Bybanevogner har større volum enn dagens kjøretøy i gaten, og etablering av holdeplass med et oppsett av master og veggfester vil være mer dominerende i gatebildet enn dagens situasjon og endre opplevelsen av miljøet noe.

Holdeplassområdet er plassert mellom dagens Politistasjon og kontorbygg i Allehelgens gate 5, og unngår plassering nærmest det Gamle Rådhuset, men vil ha nærføring til Det annekterte Rådhus (Stiftsgården) og den automatisk fredete kirkeruinen (Allehelgens kirke og hospital). Siktlinjen for det gamle Rådhuset langs gaten, og opplevelsen av 1916-området og City-arkitekturen rundt Vågsallmenningen vil være ivaretatt. Domkirkegaten opprettholder sin akse gjennom Rådhuskvartalet og tiltaket vurderes bare å ha begrenset visuell fjernvirkning.

Tabell 5-7: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag			x		
Nærvirkninger			x		
Visuelle fjernvirkninger			x		
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Nordre del av Rådhuskvartalet, Allehelgens gate, får noe arealbeslag og nærvirkning som følge av tiltaket. Samlet vurderes påvirkning til noe forringet.

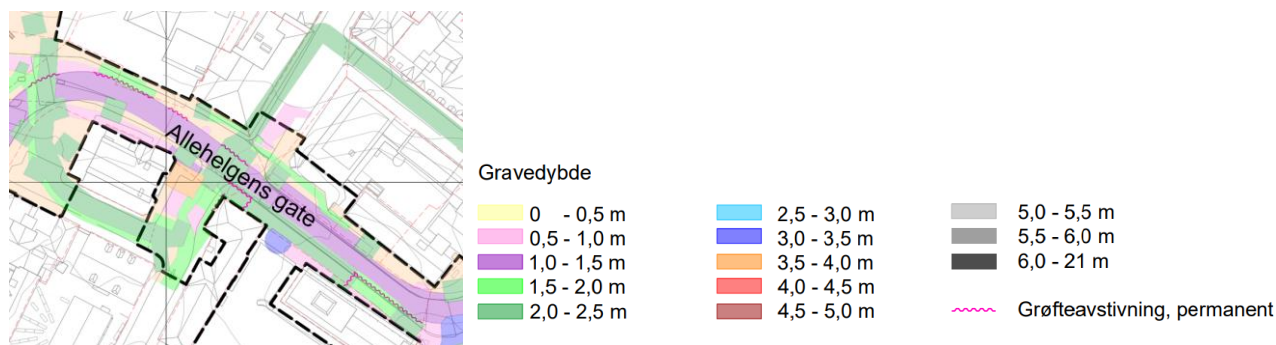
Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være noe forringet. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 1 minus, noe negativ konsekvens.

Delområde 7 – Rådhuskvartalet – Nordre del – under bakkenivå

I krysset Allehelgens gate, Christies gate og Småstrandgate er det gravebehov for flere ulike tiltak. Banen svinger fra Christies gate inn Allehelgens gate med fundamentering 1-1,5 meter. Her er det behov for flere mastefundamenter, med gravebehov opptil 3 meter langs traseen. Under banetraseen, fra Vågsallmenning til Rådstuplassen, vil det legges trasé for fjernvarme og bossnett. Grøfter for disse er hhv 1,5-2 meter og 2-2,5 meter dype.

Gjennom Allehelgens gate vil masseutskifting og fundamentering for Bybane strekke seg opptil 1,5 meter ned i grunnen, videre er deler av traseen senket noe fra dagens nivå ved planlagt holdeplass. Fra

Domkirkegaten vil det anlegges en 2,5 meter dyp grøft under traseen til Rådhusgaten, for etablering av nedkastpunkt for bossnettet like øst for det Gamle Rådhuset. Nedkastpunktet krever graving opptil 4 meter. Langs sørsiden av gaten, fra Magistratbygningen og østover, er det behov for 2,5 meter dyp grøft for vannledning i eksisterende trasé. Flere steder i gaten vil det være behov for permanent grøfteavstiving mellom bane og grøfter.

Figur 5-7: Utsnitt fra oversiktstegning gravedybde (BT5-T-B1-X-0101). Tegningen viser gravebehov innenfor delområde 7 – Nordre del av Rådhuskvartalet (Allehelgens gate).

Samlet er det omfattende graving i og langs Allehelgens gate. En del av middelalderens anlegg knyttet til Allehelgenskirken eller hospitalet er bevart i østveggen av Magistratbygningen. Det er tidligere påvist struktur i grunnen i Allehelgens gate, tolket å kunne stamme fra Allehelgenskirken kirkegård. Den gamle ferdselsåren via Domkirkegaten kom like nord for hospitalanlegget. Kunnskap om dette anlegget, og eventuelle spor i grunnen er svært mangelfull. Det er usikkert i hvor stor grad slike spor er bevart, men slike spor, sammen med middelalderens kulturlag, vil ha stor kulturhistorisk verdi og er automatisk fredet. Hvis slike spor er bevart, må det legges til grunn at de blir berørt av den omfattende gravingen.

Grunnlaget for å vurdere påvirkning er svakt. Det legges til grunn at tiltaket medfører forringelse, men markeres i senere oppsummering at kunnskapsgrunnlag er for svakt for delområde 7 under bakkenivå. Samlet vurderes påvirkning til forringet.

Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være forringet. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 3 minus, stor negativ konsekvens.

5.2 Fjellsiden ved Fredens bolig

Tiltaksområdet ligger utenfor fredet bygrunn. Derfor er det ikke separate vurderinger av forholdene under bakkenivå i dette området.

5.2.1 Delområde 8 – Fredens bolig

Adkomstbygg med trappehus kommer opp i nedre del av parken Fredens bolig. Etablering av denne inngangen medfører at vestligste del av parken, mellom Ladegårdsgaten og tverraksen fra Absalon Beyers gate til Professor Dahls gate, må fjernes og reetableres. I nedre del av dette området vil det bli byggegrop ned til nivå for underjordisk holdeplass Sverresborg, med etablering av heis, trapperom og tekniske rom opp til overflate, samt store rør for utkast av luft.

Deler av kulturmiljøet går tapt gjennom direkte inngrep og arealbeslag og vil forringe delområdet. Holdeplassbygget med tekniske installasjoner og utluftingsrør blir fremmedelementer i parken. Holdeplassbygget skal være lavt og integreres i terrenget og etableres med natursteinsmur ut mot gaten. Parken skal reetableres i størst mulig grad og ballbanen reetableres oppå adkomstbygget. Trapp nord for og rampe sør for utgangen kobler Ladegårdsgaten til Fredens bolig og sikrer at fysiske og visuelle nærvirkninger dempes noe.

Murene langs Professor Dahls gate er fra andre halvdel av 1800-tallet, murene mot Absalon Meyers gate kan være fra samme tid, men ble flyttet på 1930-tallet. Disse skal reetableres med samme stein. Parkens inngangsparti fra Ladegårdsgaten vil utvides fra utformingen som ble etablert i 1985, men det er anbefalt å integrere de to inngangssøylene i den nye utformingen. Foreslått formgivning vurderes å være god.

Den nye delen av parken med passasjeratkomst vil bli noe bredere og større enn dagens park, men vil kunne videreføre parkens hovedtrekk på en god måte.

Parken har blitt endret en rekke ganger siden den ble etablert som gravplass i 1809, men har eksistert som en grønn lunge i landskapet, mens omgivelsene ble del av bybebyggelsen i Bergen. Selv om dette lar seg gjøre, vil fjerning av deler av den opprinnelige parken medføre en negativ virkning for kulturmiljøet.

Tabell 5-8: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

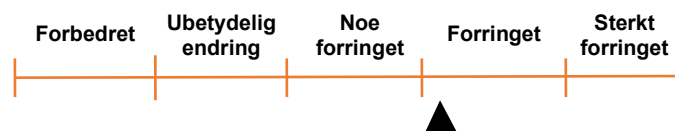
Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag				x	
Nærvirkninger			x		
Visuelle fjernvirkninger			x		
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet			x		

Figur 5-8: Fredens bolig sett fra Ladegårdsgaten (2019). Dagens situasjon øverst, modellutklipp under.

Viktig del av parken går tapt gjennom direkte arealbeslag. Tiltaket vil ha nærvirkning til det resterende området og øvre del av parken samt visuell fjernvirkning.

Samlet vurderes påvirkning til forringet, i nedre del av skalaen.

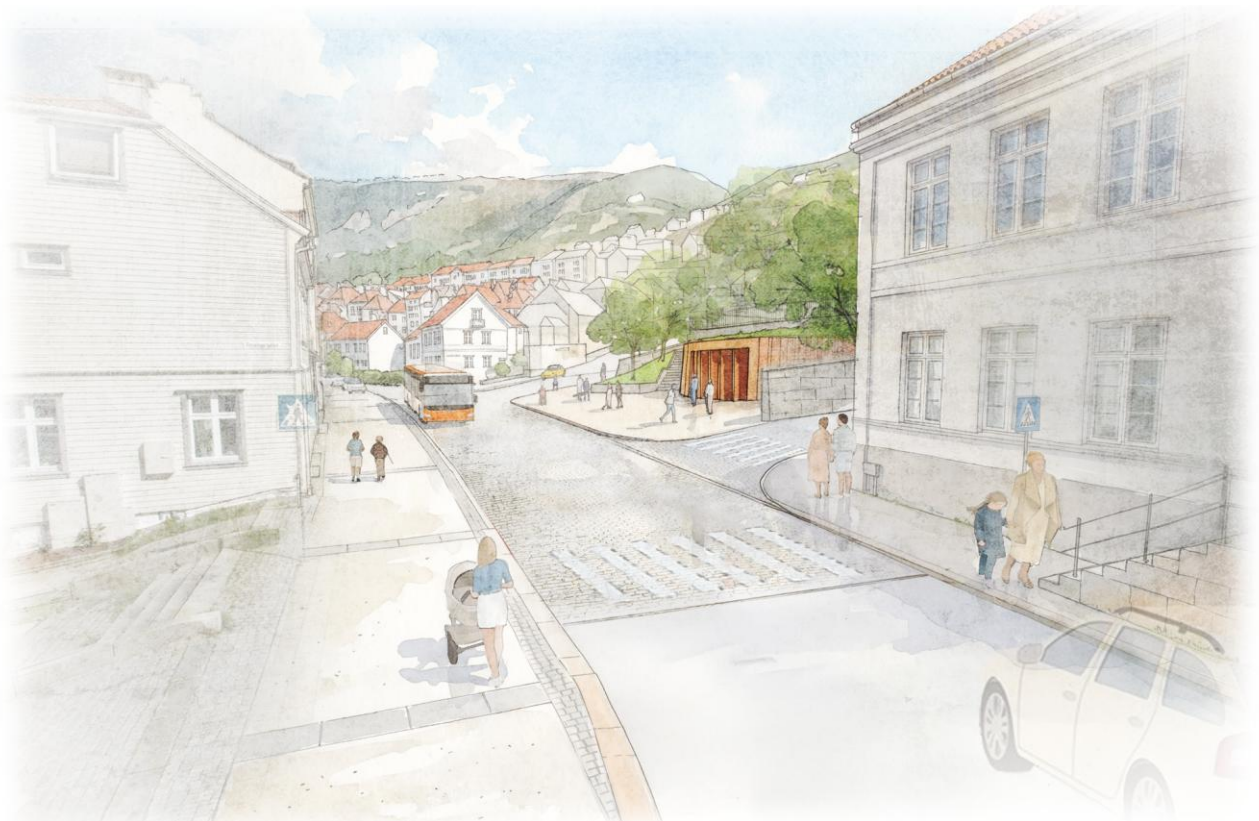

Delområdet er vurdert å være av middels verdi, opp mot stor. Påvirkning vurderes å være forringet. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 2 minus, middels negativ konsekvens.

5.2.2 Delområde 9 – Ladegårdsgaten

Fysiske inngrep vil i hovedsak være i delområde 8 – Fredens bolig. Arealbeslag i Ladegårdsgaten er oppgradering av vei og fortau fremfor den nye passasjeradkomsten. Denne vurderes å være ubetydelig.

Tiltaket vil imidlertid ha noe nærvirkning og visuell fjernvirkning i gatemiljøet. Ladegårdsgaten vil ha svakere kontakt med parkanlegget enn i dag, både med tanke på synlighet og historisk lesbarhet. Selv om anlegget er godt tilpasset miljøet, vil Ladegårdsgate som inngangsport til parken svekkes, etter over 200 år. Dette vurderes til noe forringelse.

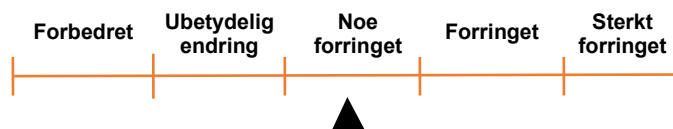
Figur 5-9: Illustrasjon av inngang gangtunnel Fredens bolig sett fra Ladegårdsgaten. Torg i forkant av inngangsparti.

Tiltaket vurderes ikke å medføre endring for videre bruk av kulturmiljøet.

Tabell 5-9: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag		x			
Nærvirkninger			x		
Visuelle fjernvirkninger		x			
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Tiltaket vil i liten grad endre delområdet, men delområdets historiske forbindelse med parken svekkes. Dette vurderes til noe forringelse.

Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være noe forringet. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 1 minus, noe negativ konsekvens for delområdet ihht. konsekvensviften.

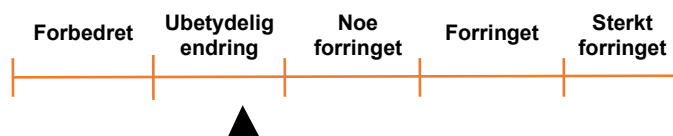
5.2.3 Delområde 10 – Arbeiderboligen

Delområdet vil ikke medføre direkte inngrep eller arealbeslag i delområdet, men fra deler av delområdet vil den gjenoppførte muren langs Professor Dahls gate være synlig, i bakkant av dette vil bygg for lufting og røykventilasjon også kunne være synlig. Nærvirkninger, fysiske og visuelle er begrenset til en liten del av miljøet og virkningen vurderes å være begrenset.

Tabell 5-10: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag		x			
Nærvirkninger		x	x		
Visuelle fjernvirkninger		x	x		
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Samlet vurderes påvirkning til ubetydelig endring.

Delområdet er vurdert å være av stor verdi. Påvirkning vurderes å være ubetydelig. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 0, ubetydelig konsekvens

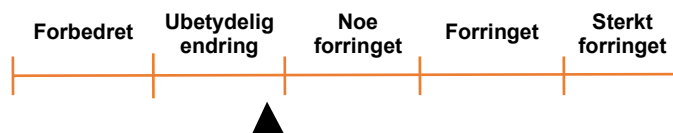
5.2.4 Delområde 11 – Krohnengen skole

Delområdet blir ikke direkte berørt av tiltaket, men skolen har utsikt over parken og en funksjonell sammenheng som er blitt sterkere gjennom delområdenes historie, ved utviklingen fra gravplass mot park og lekeareal. Formgivning vurderes å være god ved tilbakeføring av aktivitetsområder og parkarealer, og virkning mot delområdet vurderes ikke å være av vesentlig betydning, det vurderes det at tiltaket medfører ubetydelig endring for delområdet.

Tabell 5-11: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag		x			
Nærvirkninger		x			
Visuelle fjernvirkninger			x		
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Påvirkning vurderes til ubetydelig endring.

Delområdet er vurdert å være av middels verdi, opp mot stor. Påvirkning vurderes å være ubetydelig endring. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 0, ubetydelig konsekvens.

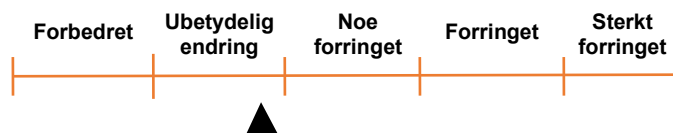
5.2.5 Delområde 12 – Krohnengsgaten

Delområdet blir ikke direkte berørt av tiltaket. Fra deler av Kronengsgaten er det god utsikt over parken, men avstanden til området er så pass stor at tiltaket ikke vil bli synlig fra delområdet. Virkningen vurderes å være liten på grunn av god tilbakeføring med parkanlegg, stier og vegetasjon.

Tabell 5-12: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag		x			
Nærvirkninger		x			
Visuelle fjernvirkninger			x		
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Påvirkning vurderes til ubetydelig endring.

Delområdet er vurdert å være av middels verdi. Påvirkning vurderes å være ubetydelig. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 0, ubetydelig konsekvens.

5.2.6 Delområde 13 – Øvre Ladegården

Delområdet blir ikke direkte berørt av tiltaket. Påvirkning vil først og fremst være knyttet til det visuelle. Fra de sørlige delene av delområdet er det noe utsikt over parken. Holdeplassbygget med tekniske installasjoner og utluftingsrør blir fremmedelementer i parken, men virkningene på delområdet vurderes imidlertid å være begrenset på grunn av god tilbakeføring av parkanlegg med stier, vegetasjon og aktivitetsflater.

Tabell 5-13: Tabellen viser ulike typer påvirkning, og påvirkningsgrad jf. M-1941, og oppsummerer vurderinger av påvirkning i teksten over.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/arealbeslag		x			
Nærvirkninger		x			
Visuelle fjernvirkninger			x		
Formgivning		x			
Videre bruk av kulturmiljøet		x			

Påvirkning vurderes til ubetydelig endring.

Delområdet er vurdert å være av middels verdi. Påvirkning vurderes å være ubetydelig. Jamfør konsekvensmatrisen gir dette konsekvensgrad 0, ubetydelig konsekvens.

5.3 Sammenstilling av konsekvens

5.3.1 Sentrum

Delområde	Verdi	Konsekvensgrad
1 – Domkirken	Svært stor	2-
Domkirken under bakkenivå	Svært stor	3-
2 – Bergen Katedralskole	Stor	3-
... under bakkenivå	Stor	3-*
3 – Heggebakken og Asylplass	Stor	3-
... under bakkenivå	Stor	3-
4 – Marken	Stor	1-
... under bakkenivå	Stor	2-
5 – Urban kvartalsbebyggelse	Middels	0
6 – Politihuset og bank	Noe	0
7 – Rådhuskvartalet (nordre)	Stor	1-
...under bakkenivå	Stor	3-*
Samlet konsekvens		Svært stor negativ konsekvens
Begrunnelse for samlet konsekvens		Samlet konsekvens er begrunnet i at seks delområder har konsekvensgrad 3 minus, dette skyldes konflikt med bygningsmassen Bergen Katedralskole, og konflikt med automatisk fredede kulturminner i grunnen i Kong Oscars gate og Heggebakken. Dette kan også gjelde i grunnen under Bergen Katedralskole og i Allehelgens gate, men konflikt er ikke verifisert i disse områdene. En overvekt av konsekvensgrad 3 minus gir samlet svært stor negativ konsekvens, som innebærer at tiltaket med fører forringelse eller ødeleggelse av nasjonalt viktig kulturmiljø

* Kunnskapsgrunnlaget er svakt for vurdering av konsekvensgrad i dette delområdet

5.3.2 Fjellsiden ved Fredens bolig

Delområde	Verdi	Konsekvensgrad
8 – Fredens Bolig	Middels	2-
9 – Ladegårdsgaten	Stor	1-
10 – Arbeiderboligen	Stor	0
11 – Krohnengen skole	Middels	0
12 – Krohnenggaten	Middels	0
13 – Øvre Ladegården	Middels	0
Samlet konsekvens		Middels negativ konsekvens
Begrunnelse for samlet konsekvens		Samlet konsekvens vektlegger konsekvensgrad for kulturmiljøet hvor det faktiske inngrepet skjer. Lavere konsekvensgrader vurderes ikke å gi samlet lavere konsekvens

Kilder

- [1] Miljødirektoratet: Konsekvensutredning av Klima og miljø:
<https://www.miljodirektoratet.no/konsekvensutredninger>
- [2] Lov om kulturminner <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>
- [3] St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner. Miljøverndepartementet
- [4] Meld. St. 35 (2012-2013) Fremtid med fotfeste – Kulturminnepolitikken. Miljøverndepartementet
- [5] Meld. St. 16 (2019-2020) Nye mål i kulturminnepolitikken - Engasjement, bærekraft og mangfold. Miljøverndepartementet
- [6] Granadakonvensjonen 1985. Konvensjon om vern av Europas faste kulturminner - ETS nr. 21.
<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1985-10-03-1>.
- [7] Valettkonvensjonen 1992. Europeisk konvensjon om vern av den arkeologiske kulturarv – ETS nr. 14. <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1992-01-16-1>
- [8] Landskapskonvensjonen 2000. Council of Europe Landscape Convention.
<https://www.coe.int/en/web/landscape/about-the-convention>
- [9] Farokonsjonen 2005. Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet - ETS 199. <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2005-10-27-106>
- [10] Askeladden, Riksantikvarens kartdatabase: <https://askeladden.ra.no/AskeladdenInnsyn/>
- [11] Liden, H-E. og Magerøy E. M. 1980: Norges kirker. Bergen bd 1. Riksantikvaren Gyldendal
- [12] Liden, H-E. og Magerøy E. M. 1983: Norges kirker. Bergen bd 2. Riksantikvaren Gyldendal
- [13] Bergen byarkiv: Bergen byleksikon, nettutgave 2013 <https://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/>
- [14] Hommedal, A. T. 2025: «For at dei der kan bli friske eller døy» Om etableringa av nokre hospital i norsk høgmellomalder». I Mundal, E., Aavisland, K. B. og Lærum, O. D. (red.) *Kampen for Livet. Helse, sjukdomar og medisinsk behandling i Norden i vikingtid og mellomalder*. S. 367-404
- [15] Meyer, H.: *Samlinger til dens Berømmelige og Navnkundige Norske Handels Stad Bergens Beskrivelse ved Borgermester Meyer Første bind Skrevet udi Aaret 1764*. Utgivet av Bergens historiske forening ved B- E. Bendixen. Bergen
- [16] Byantikvaren 2002: Kulturminnegrunnlag Rådhuskvartalet. Bergen kommune, Miljø og byutvikling
- [17] Byantikvaren 2012: Kulturminnegrunnlag for Bybanen Bergen sentrum – Åsane. Bergen kommune, Byrådsavdeling for byutvikling, klima og miljø
- [18] Byantikvaren 2016: Antikvarisk dokumentasjon. Tilstandsvurdering Allehelgenskirkens ruin i Bergen. Byantikvaren Skriftserienr: 2016-4. Bergen kommune.
- [19] Byantikvaren 2021: Kulturmiljøfaglige innspill til tunnelalternativet (DST) for Bybanen med tunnelinnslag i Heggebakken/Peter Motzfeldts gate og publikumsutganger i Øvregaten. Byantikvaren Skriftserienr: 2021-5. Bergen kommune
- [20] Unimus <https://www.unimus.no/portal/#/>
- [21] Digitalt museum <https://digitaltmuseum.no/>
- [22] Nøvik, Peter, 1901: Samlinger til Havebrugets historie i Norge.
- [23] Kringom. Kunnskap om Vestland <https://www.kringom.no/nb>
- [24] Hobæk, H., Lørvik, K., Underhaug, P.C., Dunlop, A.R. & Wändahl, A.K. (Upubl.): Område V8. Utkast kapittel i rapport om utgravninger i Kong Oscars gate. NIKU
- [25] Lampe, M., F. 1980: Krohnengen skole, 1880-1980
- [26] Ersland, G. A. 2011: Byens konstruksjon: varige spor etter byens landskap. Dreyer
- [27] Rage, K. 2013: Bergen Katedralskole. Bygningshistoria 1153-2013. Hordaland Fylkeskommune
- [28] Johannesen, L. og Erikson, J-E. G. 2015: Faglig program for middelalderarkeologi: Byer, sakrale steder, befestninger og borger. Riksantikvaren
- [29] Dunlop, A.R., Hobæk, H., Lørvik, K. og Underhaug, P.C. 2017: Bergen Katedralskole: Arkeologisk utgraving utenfor H-bygget. NIKU oppdragsrapport 17/2016
- [30] Magnussen, A. 2014: Katedralskolen, Bergen: Arkeologiske undersøkelser, 2014. NIKU Oppdragsrapport 84/2014
- [31] Harris, C.H. 1991: Bergen i kart: fra 1646 til vårt århundre.

- [32] Byantikvaren 2013: Kommunale skoler i Bergen. Kulturhistorisk rapport om skolebygg fra 1724 til 1979. Byantikvaren, Saksnr.: 201339130, Skriftserienr.: 2013-13, Bergen kommune
- [33] Helle, K 1985: Kongssete og kjøpstad. Fra opphavet til 1536. Bergen bys historie bind I. Universitetsforlaget
- [34] Gjerstad, J. 1996: Marken – en bydel i Bergen. II. Tverrgaten – St. Jørgen – Kong Oscars gate. A.s. Centraltrykkeriet, Bergen
- [35] Byrkjeland, M. og Hammerborg, M. 2005: Byens skjulte årer. Vann og avløp i Bergen gjennom 150 år. Bergen kommune
- [36] Histos <https://bergen.histos.no/>
- [37] Grev Wedels plass auksjoner <https://gwpa.no/nb/lots/4672>
- [38] Halvorsen, L. S. og Overland 2020: NIKU 1020779 Botaniske analyser fra kontekster i felt V8 og HY8, Kong Oscars gate, Bergen, Vestland fylke. Rapportnr. 14-2020 Universitetet i Bergen, Universitetsmuseet – Avdeling for kulturhistorie
- [39] Trebbi, M. 1997: Bryggen i Bergen. Arfo, Oslo
- [40] Day, J. C., Bakke-Alisøy, H. A., Hygen, H. O., Eriksen, O. S., Heron, S. F. 2024: Application of the Climate Vulnerability Index (CVI): Bryggen World Heritage Property.
- [41] Norconsult 2026: Heritage Impact Assessment (KUVA). Detaljreguleringsplan for Bybanen med hovedsykkelrute fra sentrum til Åsane delstrekning Kaigaten -Sandviken. Arealplan-ID 71720000 og 7173000.